AVRIGA
(ZJKF)

XXXIV 1992, 1-3 XXXV 1993, 1-4

OBSAH SVAZKU CONSPECTVS VOLVMINIS

ČLÁNKY *COMMENTATIONES*

Josef ČEŠKA: Politické procesy v pozdně římském soudnictví (Quomodo in iudiciis Romanis aevo antiquo exeunte cives cum licentia potentium dissentientes tractati sint) 5
Alexandra MALLÁ: Spor o oltár Víťazstva (De ara Victoriae in curiam restituenda) 12
Peter BLAHO: Rímske právo na sklonku antiky (Das römische Recht am Ende der Antike) 25
Jarmila BEDNAŘÍKOVÁ: Theoderich Veliký a jeho nástupce Eutharich (Theoderich der Große und sein Nachfolger Eutharich) 34

NEKROLOGY *IN MEMORIAM*

Sto let od smrti **Heinricha Schliemanna**
(Václav FURMÁNEK) 41
K storočnici **Vojtecha Ondroucha**
(Pavol VALACHOVIČ) 42
In memoriam prof. **Bohumila Ryby**
(Dana MARTÍNKOVÁ) 44
Za **Julií Novákovou**
(Pavel SPUNAR) 46

ŽIVÁ ANTIKA *PRO ANTIQVITATE VIVA*

Asociace učitelů klasických jazyků, její cíl a smysl
(Bohumila MOUCHOVÁ) 48
Euroclassica – příležitost i pro nás
(Marie ŠPONAROVÁ) 50
Klasická studia ve Švédsku
(Gunhild VIDÉN) 52
Klasické jazyky v Norsku
(Einer WEIDEMANN) 54

Klasická vzdělanost v měšťanské společnosti (Role řecké a římské civilizace v Nizozemí)
(Anton J. L. van HOOFF) 59
Klasické jazyky na gymnáziách na Slovensku – stav a perspektívy
(Daniel ŠKOVIERA) 64
Několik poznámek k vyučování latiny na gymnáziu a jeho perspektivám
(Jiřina BEDNAŘÍKOVÁ) 70
Latina jako součást odborné jazykové přípravy na FF UK v Praze
(Dana SLABOCHOVÁ) 74
Mluvená latina v hodinách latiny i jinde (Na okraj knihy A. Fritsche, *Lateinsprechen im Unterricht*, Bamberg 1990)
(Bohumila MOUCHOVÁ) 77
Conventus docendi praeceptorum, Soenderborg (Dánsko) 4.-7. dubna 1991
(Marie ŠPONAROVÁ) 81
Zpráva o konferenci v Liblicích 11.-12. 12. 1990
(Jana GOMBÁROVÁ) 84
Komisia pre Limes Romanus (Obnova po 55 rokoch)
(Pavol VALACHOVIČ) 87
Epigrafika Chersonésu v díle E. I. Solomonikové
(Igor LISOVYJ) 89

REFERÁTY *CENSVRAE LIBRORVM*

L. Annaeus Seneca, Apocolokyntosis. Ed. R. Roncali. Leipzig 1990
(Jan BURIAN) 91
František Matýsek, Etruština. Vyškov 1990 (Vladimír SLUNEČKO) 91
Werner Huss, Die Karthager. München 1990 (Jan BURIAN) 93
Speculum antiquitatis Graeco-Romanae. Studia Ioanni Burian sexagenario oblata. Praha 1991 (Peter KUKLICA) 95
Jan Bouzek – Iva Ondřejová, Periklovo Řecko. Praha 1989; Radislav Hošek – Václav Marek, Řím Marka Aurelia. Praha 1990 (Jan SOUČEK) 97
Alena Frolíková, Politická kultura klasického Řecka. Praha 1990 (Jan SOUČEK) 98
Miloslav Okál, Antická metrika a prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny. Bratislava 1990 (Peter KUKLICA) 100
František Šimon, Latinská lekárska terminológia. Martin 1990 (Elena MAREČKOVÁ) 102
Jozef Minárik, Renesančná a humanistická literatúra: svetová, česká, slovenská. Bratislava 1985 (Daniel ŠKOVIERA) 104

Zpráva o činnosti JKF za rok 1990
(Jana KEPARTOVÁ) 107
Správa o činnosti SJKF pri SAV za rok 1990
(Daniel ŠKOVIERA) 110
Zpráva o činnosti JKF za rok 1991
(Jana KEPARTOVÁ – Jan BURIAN) 112
Správa o činnosti SJKF pri SAV za rok 1991
(Daniel ŠKOVIERA) 114
Zpráva o činnosti JKF za rok 1992
(Jana KEPARTOVÁ) 116
Správa o činnosti SJKF pri SAV za rok 1992
(Daniel ŠKOVIERA) 118

AVRIGA
(ZPRÁVY JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ)
XXXIV (1992), 1-3
XXXV (1993), 1-4

Z pověření výborů JKF a SJKF vydává redakční rada ve složení:
Jan Burian (editor), Jan Bažant, Helena Kurzová,
Pavel Spunar a Daniel Škoviera (členové).
Adresa redakce: Máchova 7, 120 00 Praha 2.

Vydalo nakladatelství ***KLP – Koniasch Latin Press***
(Na Hubálce 7, CZ-169 00 Praha 6)
pro JKF v Praze roku 1995.
Vydání 1. Náklad 300 výtisků. 124 stran.

ZPRÁVY
JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ

XXXIV (1992) 1 – 3
XXXV (1993) 1 – 4

JEDNOTA KLASICKÝCH FILOLOGŮ
Praha

MILLE VIAE
DVCVNT HOMINEM
PER SAECVLA
ROMAM

Walther 14 873

POLITICKÉ PROCESY V POZDNĚ ŘÍMSKÉM SOUDNICTVÍ

Josef Češka *(Brno)*

Caesarův zákon o výsostnosti římského národa (*lex Iulia maiestatis*) z konce římské republiky měl podle Tacita (Ann. I 72,2) chránit stát před vlastizradou, vzpourami a zneužíváním moci neboli – jak to ještě na počátku III. století n.l. pregnantně vyjádřil právník Ulpianus (Dig. XLVIII 4,1,1) – *"maiestatis crimen illud est, quod adversus populum Romanum vel adversus securitatem eius committitur"*. Podle citovaných již Tacitových *Análů* (I 72,2-4) byly původně žalovatelné jen činy (*facta*), a nikoli slova (*dicta*), kdežto v souladu s Augustovými a Tiberiovými pokyny začali být soudně stíháni také nactiutrhači urážející svými hanopisy (*libelli*) vznešené Římany a Římanky, především ovšem ti, kteří se nějakým ostřejším slovem dotkli samého císaře nebo poměrů na jeho dvoře. Právní věda pak definovala *"crimen maiestatis"* – ať už šlo o uskutečněnou akci, nebo pouze o bezbožná slova či nadávky – nikoli jako podporu devótnosti vůči ješitnému veličenstvu, ale jako provinění proti bezpečnosti státu.[1]

Za principátu se sice vedle císařů s absolutistickými sklony vyskytovali také vládcové, kteří se ještě snažili uchovat při životě základní občanská práva, ale Ulpianova definice (Dig. I 3,31) *"princeps legibus solutus est"* vyjadřovala již to mocenské císařovo postavení, které v období dominátu platilo jako výchozí právní norma. A jestliže se zločin urážky majestátu (*crimen laesae maiestatis*) původně trestal doživotní klatbou (*aquae et ignis interdictio*), znalo pro něj římské právo na přelomu II. a III. století pouze trest smrti, u osob z nižších vrstev (*humiliores*) vykonávaný zpravidla předhozením šelmám nebo upálením zaživa. Vyšetřování inkriminovaného činu, jeho okolností a spoluviny se provádělo útrpným právem, od něhož neosvobozovala žádná důstojnost,[2] takže i za dominátu byli stejně jako otroci a *"humiliores"* mučeni také *"honestiores"*.[3]

Uvedené údaje navazují v *Sententiích* (V 29) právníka Paula, Ulpianova současníka, na výklad, v němž se dočítáme, že *"lex Iulia maiestatis"* stíhá každého, kdo pozvedl zbraně proti císaři a státu nebo jeho vojsko přivedl

[1] Paul Sent. V 29,1n.

[2] Ibid.

[3] Cod. Theod. IX 5,1,pr. (= Cod. Iust. IX 8,3) asi z roku 320 (k datování viz O. SEECK, *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr.*, Stuttgart 1919, str. 75 a 169) a Cod. Theod. IX 35,1 z roku 369.

do nástrah, a vztahuje se na každého, kdo by bez císařova rozkazu vedl válku nebo vykonal vojenský odvod, kdo by si opatřil vojsko anebo je podnítil ke zradě císaře, přičemž se stejně provinil ten, kdo k čemukoli, co bylo uvedeno, nějak napomáhal nebo radil. K postihu tedy stačila pouhá sympatie s velezrádným jednáním a krutě se vyšetřovala i pasívní *"conscientia"*, neboť velezrádcem se stával každý, kdo se o zločinu ze všech zločinů nejtěžším[4] nějak dověděl a nepodal o něm oznámení úřadům. Proto v těchto případech měly podle slov Ulpianova předchůdce Papiniana (Dig. XLVIII 4,8) žalobní právo také ženy a podle toho, co napsal Ulpianův žák Modestinus (Dig. XLVIII 4,7, pr. et 1 sq.), mohli na úřadech podávat žaloby i lidé bezectní (*famosi*), a žádné právní omezení neplatilo ani pro vojáky, otroky a propuštěnce, kteří denuncovali své důstojníky, pány nebo patrony. Tato praxe zůstala i za dominátu,[5] na jeho počátku dokonce s tím zpřísněním, že se úředníku a zároveň soudci, který by od otroka nebo propuštěnce odmítl takovéto udání přijmout, hrozilo ukřižováním.[6] Záhy se sice z úcty ke křesťanskému kultu od tohoto způsobu popravy upustilo, ale zato se přísně trestali i ti, kdo se pokusili za obviněné nějak intervenovat.[7]

O širokém chápání velezrady svědčí namnoze i předkonstantinovské pronásledování křesťanů. Jakožto *"superstitio nova ac malefica, exitiabilis, prava et immodica"* bylo křesťanství až do Galeriova ediktu z roku 311[8] náboženstvím nepovoleným (*religio illicita*), neboť údajně odporovalo mravům předků; a poněvadž ke státnímu kultu, kterého se křesťané odmítali účastnit, patřilo také uctívání symbolů císařské moci, zejména císařových soch, vztahovala se na vzdorné křesťany také *"lex Iulia maiestatis"*,[9] což mělo nepříznivý dopad na výši a způsob trestů.

Tuhý absolutismus, jaký se na sklonku starověku vyvinul v římské říši, vytvářel živnou půdu pro udavačství, zejména přinášelo-li s sebou zisk i státní pocty. Pouze na horlivou loajalitu celého rozvětveného úřednického aparátu ani na politickou spolehlivost takové části obyvatelstva, která by sama dokázala nebezpečným jevům čelit, se však císařský dvůr nemohl spoléhat. Proto za dominátu existoval promyšlený kontrolní systém, v němž důležitou úlohu měli *"agentes in rebus"*,[10] pověřenci pro správní záležitosti,

[4] Srov. M. Bartošek, *Encyklopedie římského práva*, Praha 1981, str. 411, s. v. maiestas.

[5] Cod. Theod. IX 6,2 z roku 376; IX 6,3 z roku 397; IX 6,4 z roku 423.

[6] Cod. Theod. IX 5,1,1 asi z roku 320 (k datování viz pozn. 3).

[7] Cod. Theod. IX 14,3,1 z roku 397.

[8] Suet. Nero 16,2; Tacit. Ann. XV 44,3; Plin. Epist. X 96,8. – Lact. De mort. pers. 34.

[9] H. Last, *Reallexikon für Antike und Christentum, II*, Stuttgart 1954, s. v. Christenverfolgung II (juristisch), sl. 1216-1218; srov. též J. Moreau, *Die Christenverfolgung im römischen Reich*, Berlin 1961, str. 65n.

[10] J. Češka, *Římský dominát*, Brno 1976 (dotisk 1978), str. 65n.; srov. též A. Demandt, *Die Spätantike*, München 1989, str. 234.

kteří na svých inspekčních cestách kontrolovali státní správu a zároveň pátrali po sebemenším náznaku nějaké zrady, potají nahlíželi do soukromé korespondence podezřelých, a kde mohli, tam se nepoznáni vetřeli mezi navzájem si důvěřující přátele. Obdobně si ostatně počínali i jiní úředníci řízení císařským dvorem.

Pozdně římský totalitní režim, jak bychom dnes řekli, vytvářel soustavným zastrašováním stálé nebezpečí pro svobodomyslné lidi,[11] přičemž zejména v dobách zvýšené podezíravosti si nemohl být jist svým životem ani ten, kdo se veřejnému dění úzkostlivě vyhýbal. Takováto společenská atmosféra na nás dýchá z celého dochovaného díla Ammiana Marcellina, jehož český překlad[12] vzbudil uprostřed sedmdesátých let mezi vnímavými čtenáři zájem analogiemi s našimi válečnými i poválečnými poměry.

Nehodlám analyzovat pozdně římské soudnictví ani se zabývat tehdejším trestním právem, nýbrž chci z Ammiana Marcellina, který jako současník sledoval dění v římské říši v druhé polovině IV století, vybrat některé zajímavé doklady k posouzení toho, jak hluboko v minulosti mohla kterákoli novodobá evropská totalita nacházet vzor pro své preventivně bezpečnostní zákroky i pro vyšetřovací a soudní metody.

Pozdně římský despotický režim, jehož soudnictví bylo zcela propojeno s výkonnou státní mocí,[13] zásadně a priori nevěřil ničí opravdové loajalitě, a proto byl každý člověk potenciálně podezřelý, že si v hloubi duše přeje zvrat politických poměrů buď z touhy po ještě vyšší nebo dokonce nejvyšší moci, anebo z tajené nenávisti ke stávající vládě, kterou je ochoten při každé vhodné příležitosti zradit. Římské dějiny v letech 353 až 378, jak se v podání Ammiana Marcellina dochovaly, potvrzují sice obecný souhlas s tím, že legitimní panovník potřebuje zákonitou ochranu (XIX 12,17), ale zároveň poskytují údaje o různých zlořádech, především o tom, jaké intriky a jaké druhy donašečství bujely na císařském dvoře (XV 2; XVI 6; 8,11-13; XXIX 1,19n.) a jak často jejich motivace spočívala v ziskuchtivosti (XVI 8,11; XVIII 4,3; XXVI 10,11).

Ve veřejnosti kromě naděje na odměnu docházelo k udáním i z osobní pomsty (XIV 1,3; XVI 7,1; 8,3; XXII 9,8), ale existovali také provokatéři (XVI 11,6n.; 11,14n.; XXVIII 1,36n.) a udavači řízení státními orgány (XIV 1,6), kteří slídili po každém klepu a uvalovali na nevinné lidi vymyšlená obvinění, že usilují o vládu nebo provozují zločinná umění (XIV 1,2), takže

[11] E. Bund, *Der Kleine Pauly, III*, Stuttgart 1969, s.v. Maiestas, sl. 894n.

[12] Ammianus Marcellinus, *Soumrak římské říše*, přeložil J. Češka, Praha 1975. – Slovenský překlad Ammiana Marcellina *Rímske dejiny* publikoval v Bratislavě roku 1987 D. Škoviera.

[13] V duchu pozdní latinské úřední terminologie označuje Ammianus appellativem *"iudices"* souhrnně vysoké důstojníky a úředníky (XV 5,18; XVI 8,13; XVIII 6,12; XX 8,14; 9,1; XXX 5,3).

strach vstupoval i do uzavřeného soukromí, jako by i stěny měly uši (XIV 1,7: *ideoque etiam parietes arcanorum soli conscii timebantur*). Zvláště nebezpečné byly bezstarostné přátelské hovory na hostinách (XV 3,5-9; XVI 8,8n.) i jakékoli domněle nezávadné vtipkování (XXX 5,12). Někdy přivedla do záhuby nevinné osoby pouhá záměna jmen (XIV 7,18; XXIX 2,27), jindy jen mlhavé podezření (XIV 1,4) nebo vykonstruované obvinění (XV 5,3-14; XVI 8,4n.), leckdy s připojením zfalšovaného nebo dodatečně do úředně zapečetěného domu podstrčeného "důkazu" (XV 5,3-5; 5,9-12; XXIX 2,3). Průkazný materiál se s oblibou hledal v soukromých dopisech (XXIX 2,25), zejména když jejich obsah předem vyzradil někdo ze služebnictva (XVIII 3,2-4). Věrní otroci byli zase někdy mučeni tak dlouho, až některý proti pánovi něco vypověděl (XXVIII 1,55n.). Nepohrdlo se ani anonymním udáním. Vicarius Romae Maximinus prý měl dokonce z jednoho odlehlého okna své úřadovny spuštěný provaz, aby jeho koneček jako udice potají do své smyčky lovil cosi,[14] co se sice neopíralo o žádné důkazy, ale co mělo škodit mnoha nevinným lidem (XXVIII 1,36).

Za zločin ohrožující vládní systém se považovalo zkoumání budoucnosti z horoskopů, věšteb i z výkladu různých znamení (XIV 7,7; XV 3,7; 7,8; XVI 8,9; XVIII 3,1; XIX 12,3-5; XXVI 3,3; XXIX 1,6-32; 2,5; 2,17; 2,27) a přísně se stíhalo provozování kouzel (XXVI 3,1-4; XXVIII 1,14; 1,26n.; XXIX 2,3; 2,26; 3,5; XXX 5,11), někdy vskutku kuriózních a vskutku neškodných. V některých případech se záminka ani nehledala, "takže zatímco se ještě pochybovalo o zločinu, neměl císař žádné pochybnosti o trestu, a leckteří lidé se dříve dovídali, že byli odsouzeni, než to, že upadli v podezření" (XXIX 1,18). Občas docházelo k popravě před ukončením výslechu (XXIX 1,40) a lidé vládě potenciálně nebezpeční bývali někdy fyzicky likvidováni tajně bez soudu (XXV 8,18) anebo se o tomto způsobu jejich odstranění alespoň uvažovalo (XV 2,5; XVIII 4,6).

Výslechy v procesech z urážky majestátu probíhaly – jako by šlo o nějaký teroristický čin, na nějž se vztahovala *"lex Cornelia de siccariis et veneficiis"* – s použitím práva útrpného (XIX 12,17: *ubi maiestas pulsata defenditur, a quaestionibus vel cruentis nullam Corneliae leges exemere fortunam*) a z Ammianova výkladu známe velký počet příkladů krutého mučení (XIV 5,1; 9,4-8; XV 3,2; 3,11; 6,2n.; 7,4n.; XVI 8,6; XVIII 3,5; XIX 12, 9-14; XXVI 10,5; 10,9; 10,13; XXVIII 1,10n.; XXIX 1,9; 1,28; 1,33; 1,40; 2,3; 2,10n.; XXX 2,11; 5,11). Statečnost při mučení vedla zřídka ke zproštění viny (XV 5,14; XVIII 3,5; XIX 12,11n.; XXIX 1,36), častěji mučenému neprospěla (XIV 9,5n.; XV 6,1-3; XXIX 1,36) nebo se v ní dokonce spatřovala zpupná svobodomyslnost (XIV 9,6). Lidé na mučidlech ovšem přiznávali i to, co nikdy neučinili (XIV 9,5; XXI 16,10), a v bolestech uváděli

[14] Svou emendaci *"eius summitas quaedam velut hamus ‹cl›am colligaret"* jsem zdůvodnil v Eirene XII, 1974, str. 98.

jména svých přátel a známých jako spoluviníků (XVI 8,6; XXIX 1,9; 1,25; 1,44). Jindy se zase skuteční zločinci iniciativně vynasnažili převést pozornost vyšetřovatelů od kriminálního k politickému případu (XXIX 1,6) a vyneslo jim to, když v udavačství pokračovali, velkou přízeň císařského dvora (XXIX 2,1n.; 2,6-8), ba dokonce i posmrtné pocty (XXIX 2,13-15). Strach ze surového výslechu způsoboval, že si obviněný, měl-li příležitost, sám dobrovolně vzal život (XV 3,10; XXVIII 1,47; 6,27; XXX 2,12), a doloženu máme i přirozenou smrt z hrůzy před mučením (XXIX 1,26).

Soudy spíše politického než kriminálního obsahu, v nichž *"ani zákon, ani náboženství, ani spravedlnost neoddělovala pravdu od lží"* (XXIX 2,3), se konaly bez obhájců (tamtéž) a při hromadných procesech se ani formálně nedodržovaly platné právní normy (XIV 1,5). Odvolání odsouzenců k smrti se málokdy brala v úvahu (XXX 8,3), takže omilostnění se pokládalo za šťastnou náhodu (XXIX 1,44). A odvolal-li se k císaři někdo odsouzený k nižšímu trestu, mohlo to pro něj mít důsledek zcela obrácený (XXVIII 1,26). Rovněž stížnost na vyššího velitele nebo úředníka u soudu (XXVII 7,5) nebo i v přátelském dopise, zaslaném jeho nadřízenému, se mohla stěžovateli stát osudnou v případě, kdy vyšší úředník z opatrnosti dodržel služební postup (XXVIII 1,32n.). Při vlivné protekci se sice občas stávalo, že usvědčený viník vyvázl bez trestu (XIV 7,7n.; XV 2,10; 5,14; XXIX 2,17), ale jen vskutku čestný a statečný soudce se výjimečně odvážil místo lživě obviněného odsoudit provokatéra, usvědčeného z křivého svědectví (XVI 8,6n.).

Jako v každé době docházelo i ve IV století k podplácení soudců a strážců (XV 2,9; XXVIII 6,24) a krutěji se zacházelo s chudými než zámožnými lidmi (XV 2,9). Úředně pak se více věřilo korumpovaným vysokým státním činitelům než pravdomluvným kuriálům (XXVIII 6,18-24). Nic na celé věci nemění to, že za spáchané zlo s odstupem času pykali někteří nespravedliví soudcové (XXVII 3,2; XXVIII 1,57; XXX 2,12) i sadisticky horliví členové kontrolních a dvorských orgánů (XVII 9,7; XXII 3,11n.; 11,1n.; XXVI 10,1; 10,5; XXVIII 6,21n.) a že neznámým pojmem nebyly ani rehabilitace odsouzených (XXVIII 6,28; XXIX 2,11).

Ammianus píše o velkých procesech se straníky a příznivci poražených odbojníků: v zimě 353/54 doznívalo soudní řízení s Magnentiovými straníky (XIV 5), o rok později se konaly procesy s Gallovými dvořany (XV 3) a necelý rok poté se Silvanovými přáteli a stoupenci (XV 6), roku 366 byli souzeni čelní účastníci Prokopiova povstání (XXVI 10,6-14). Avšak ani výměna Constantia II. Julianem roku 361 se neobešla bez následných soudních postihů kompromitovaných Constantiových úředníků a dvořanů (XXI 12,19n.; XXII 3) a po Julianově smrti roku 363 pak doplatili na svou oddanost císaři Apostatovi někdejší jeho přátelé, z nichž novoplatónský filozof Maximos byl o osm let později pod záminkou, že se dověděl o velezrádné věštbě, ale neudal její šiřitele, popraven v Efesu (XXIX 1,42). V té době byly

také odsouzencům hromadně zabavovány nedovolené knihy a pod dohledem soudců páleny (XXIX 1,41), pokud je jejich vlastníci ze strachu již dříve nespálili sami (XXIX 2,4).

Rozvětvené monstrprocesy proti ctitelům starých kultů spojených se zakázaným věštěním, oficiálně prohlášeným za projev touhy po změně režimu, proběhly roku 359 v palestinské Skythopoli (XIX 12,3-16) a roku 371-372 v syrské Antiochii (XXIX 1,5-44; 2,1-28). Ostatně Ammianus zažil v Antiochii dvakrát dusnou atmosféru, kdy strach dolehl na všechny lidi (XXIX 1,27: *horror pervaserat universos*), jeden druhému nevěřil (XIV 1,7) a kdy neštěstí jedinců doléhala na všechny (XXIX 1,38). Poprvé tam totiž už zamlada sledoval roku 353-354 zběsilé řádění caesara Galla a jeho manželky Constantiny, podle jejichž zvrácené vůle se dostalo na mučidla a na popraviště mnoho nevinných lidí (XIV 1,1-10; 9,1-9). A když se Ammianus posléze přestěhoval do Říma, získal tam mnoho podrobných informací o obdobných tamějších událostech z let 368-372 (XXVIII 1), při nichž se většina přečinů měnila na *"crimina maiestatis"*. I tehdy se v Římě totiž rozšířil soucit s odsouzenými, "v jejichž útrapách každý spatřoval obraz takřka svého vlastního nebezpečí a ve snách se mu zdálo o mučiteli, poutech a temných žalářních kobkách" (XXVIII 1,16), a především se každý bál, že jej jeho mučený přítel může označit za spoluviníka (XXVIII 1,24).

Jen z Ammiana by se ovšem dalo uvést mnohem více zajímavých údajů o pozdně římském postupu při vyšetřování a souzení různých projevů disidentství, neboť vybraná místa jsou spíše příklady než výčtem všech dokladů. Kdybychom na toto téma psali obsáhlou studii, dostali by v ní slovo pochopitelně i jiní autoři, pozdně antičtí i starokřesťanští. A rovněž bychom se hlouběji zamysleli nad některými pozdně starověkými zvláštnostmi, např. když si nevinně mučený důstojník "k odškodnění za nespravedlnost a nebezpečí" vysloužil povýšení (XVIII 3,5).

Despotický režim trval v pozdní antice již příliš dlouho, takže se většinou uvažovalo pouze o jeho vnitřním zlidštění buď v duchu těch křesťanských proudů, které odmítaly nebo jen s výhradami přijímaly všechny důsledky spojení katolické církve s římským státem, anebo v duchu přežívajících antických politických zásad, které kladly důraz na vzdělanost a humanitu. To byl také ideál Ammiana Marcellina (XIX 12,18; XXIX 2,18). Proto velebil Julianův smysl pro presumpci neviny (XVIII 1,4: *"et quis," ait, "innocens esse poterit, si accusasse sufficiet?"*); a ačkoli odsuzoval Constantia II. za jeho podezíravost a nesmiřitelnost ve věcech znevažování či urážky majestátu (XXI 16,9-11), přiznal mu, že i on roku 361 v jednom případě nepřipustil, aby byl před soud pohnán člověk z rozvracení státu neusvědčený (XXI 6,2). O Valentinianově prchlivosti (XXIX 3; XXX 8,2-6) a o jeho spokojenosti s přemrštěně přísnými soudci (XXX 8,13n.) obdobně jako o Valentově chorobně bojácné ochotě uvěřit každé denunciaci (XXVI 10,10; XXIX 1,18; XXXI 14,5n.) se Ammianus vyslovoval ostře kriticky a neutěšený stav soud-

nictví a advokacie, jak jej na Východě poznal za Valentovy vlády, popsal se sžíravou ironií, hodnou satirika (XXX 4). A dobře si také uvědomoval, že právní nejistota, závislá na panovníkově libovůli (XXVII 7,9), se uplatňuje tam, "kde jsou právní předpisy a zákony jen zástěrkou pro bezbožné záměry, kde zasedají soudcové jen s vnějším nátěrem catonovského či cassiovského smýšlení a kde se všechno, co se odehrává, děje podle vůle naduté moci" (XXVI 10,10).

ARGUMENTUM

Quomodo in iudiciis Romanis aevo antiquo exeunte cives cum licentia potentium dissentientes tractati sint

Lex Iulia maiestatis ideo lata est, ut populum Romanum atque magistratuum securitatem muniret, sed principes eam cum contra homines rei publicae nocentes nociturosve, tum contra cives libere sentientes adhiberi iusserunt. Aevo antiquo exeunte severitas tantopere crevit, ut nulla dignitas in crimine laesae maiestatis cognoscendo a tormentis exciperetur et innocentes saepe capite puniti vel vivi exussi sint. Nam delatores, qui unum quodque verbum dissolutum iocosumve in crimen gravissimum mutare solebant, a iudicibus libenter audiebantur necnon tormenta quoque crudeliter quaesitos saepissime coëgerunt, ut facinora numquam commissa profiterentur amicosque suos, causae inquisitionis ignaros, culpae participes designarent. Ammianus Marcellinus, cuius libri permulta de tantis horroribus testimonia praebent, nos de talibus rerum condicionibus docet, quae sub dominatione imperatorum legibus solutorum semper ubique valent, ubi omnia ad voluntatem praetumidae potestatis aguntur ac iura et leges consiliis impiis praetenduntur.

SPOR O OLTÁR VÍŤAZSTVA

Alexandra Mallá *(Bratislava)*

Takmer neexistuje pojednanie o neskorej antike, či už historické alebo literárno-historické, v ktorom by chýbali mená Symmachus a Ambrosius. Títo muži, patriaci k intelektuálnej elite svojej doby v západnej časti impéria, sa stali hlavnými protagonistami tzv. sporu o oltár Víťazstva, ktorý bol súčasťou širšieho konfliktu kresťanstva a pohanstva vrcholiaceho na sklonku 4. storočia. Pretože máme zachované hlavné dokumenty týkajúce sa tohoto zaujímavého sporu – tretiu reláciu Symmachovu a Ambrosiov list XVIII –, domnievam sa, že nie je celkom zbytočné sprístupniť ich širšiemu publiku v preklade.

Q. Aurelius Symmachus

TRETIA RELÁCIA

Nášmu pánovi Theodosiovi, večnému Augustovi, Symmachus, najjasnejší muž, mestský prefekt.

1. Len čo najvyšší a večne Váš senát spoznal chyby spôsobené zákonmi a videl, že zbožní cisári očisťujú povesť nedávnych čias[1], konal tak ako za priaznivej doby, vychŕlil dlho potláčanú bolesť a poveril ma znova, aby som bol sprostredkovateľom jeho sťažností. Zlí ľudia mi totiž, páni naši cisári, odopreli audienciu u božského panovníka preto, lebo by to prospelo spravodlivosti[2].

K úvodu: celý spor vyvolal postup cisára Gratiana, ktorý sa r. 382 vzdal titulu pontifex maximus, reskriptom (odvoláva sa naň zákon z r. 415, Cod. Theod. XVI 10,20) odňal kultom v Ríme štátne dotácie a podpory kňazským kolégiám a vestálkam, zrušil ich právo prijímať testamentárne odkazy ako aj daňové úľavy a prikázal odstrániť z kúrie oltár Víťazstva. Posolstvu senátu so žiadosťou o zrušenie nariadení nebola udelená audiencia, keďže kresťanskí senátori na podnet rímskeho biskupa Damasa a milánskeho Ambrosia poslali protipetíciu. Po zmene pomerov v r. 383 – neúroda, uzurpácia Maxima, porážka a zavraždenie Gratiana – senát vyslal nové posolstvo k nedospelému cisárovi Valentinianovi II. Posolstvo opäť viedol Symmachus a žiadosť sformuloval v tretej relácii. Cisár vplyvom Ambrosia, ktorý okamžite napísal pomerne ostro ladený list (Ep. XVII), žiadosti nevyhovel. Najobsiahlejšiu bibliografiu k problému uvádza RICHARD KLEIN v publikáciách: *Symmachus*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1971 a *Der Streit um den Victoriaaltar*, ibidem 1972.

[1] Týka se ediktu, ktorým sa prikazovalo vyhľadať a na pôvodné miesto postaviť ozdoby verejných budov v Ríme, Symm. Rel. 21,2.

[2] Týka sa posolstva r. 382.

2. Plním si teda dvojakú povinnosť: aj ako Váš prefekt sledujem verejné záležitosti, aj ako posol občanov odovzdávam, čím ma poverili. Niet tu nezhody v želaniach, pretože ľudia už prestali veriť, že sa môžu zveriť starostlivosti dvoranov, ak majú odlišný názor. Viac ako moc je byť v láske, úcte a obľube. Kto by znášal, aby súkromné spory uškodili obci? Senát zaslúžene stíha tých, ktorí postavili svoju moc nad slávu panovníka, však naša úloha je robiť stráž pre Vašu milosť. Lebo komu viac prospieva, že bránime starobylé obyčaje, právne a božie ustanovenia vlasti, než sláve doby? A tá je vtedy väčšia, keď viete, že sa vám nepovoľuje nič proti mravu predkov.

3. Žiadame teda opäť náboženský stav, ktorý dlho obci prospieval. Nech sú naskutku vypočítaní panovníci obojeho smeru, obojeho zmýšľania: ich staršia časť ctila náboženské obyčaje predkov, mladšia ich neodstránila. Ak nie je vzorom viera starých, nech je ním nevšímavosť nedávnych[3]. Kto je tak naklonený barbarom, že nežiada oltár Víťazstva? Sme ostražití do budúcnosti a vyhýbame sa nepriaznivým znameniam v iných veciach. Nech sa aspoň menu vráti úcta, ktorá sa odopiera božstvu. Vaša večnosť vďačí Víťazstvu za mnohé a ešte za viac bude vďačiť. Nech sa odvracajú od tejto moci tí, ktorým nijako neprospela, Vy neopúšťajte záštitu, čo sa druží k triumfom. Všetci túžia po tejto sile a nikto nech netvrdí, že sa nemá uctievať tá moc, ktorá sa prehlasuje za žiadúcu.

4. A aj keby nebolo správne dbať o toto znamenie, slušalo sa aspoň ušetriť výzdobu kúrie. Dovoľte, prosím Vás, aby sme ako starci mohli zanechať potomkom, čo sme ako chlapci prevzali. Láska k zvyklosti je veľká a čin božského Constantia[4] zaslúžene nemal dlhé trvanie. Treba, aby ste sa vyhli všetkým vzorom, o ktorých ste zvedeli, že sa čoskoro zrušili. Staráme sa o večnosť Vašej slávy a Vášho mena, aby budúcnosť nenašla nič, čo treba napraviť.

5. Kde budeme prisahať vernosť Vašim zákonom a slovám? Aký náboženský cit zastraší falošnú myseľ, aby pri svedectve neklamala? Istotne je všetko plné boha a pre nepoctivého nie je nijaké miesto bezpečné, najväčší strach pred zločinom však vyvoláva nátlak aj prítomnosťou božstva. Ten oltár udržuje všeobecnú svornosť, ten oltár je zárukou vernosti jednotlivcov a nič nedáva našim rozhodnutiam viac vážnosti než to, že senát rozhoduje o všetkom akoby pod prísahou. Otvorí sa teda miesto zbavené božstva krivoprísažníctvu, a to budú moji slávni panovníci považovať za prípustné, hoci ich chráni verejná prísaha?

6. Bude sa hovoriť, že božský Constantius urobil to isté. Radšej horlivo napodobujme ostatné činy tohoto panovníka, ktorý by nikdy nebol nič také podnikol, keby sa niekto iný pred ním dopustil tohto omylu. Lebo pochybenie predchádzajúceho opravuje nasledujúceho a z výtky predošlému príkladu sa

[3] T.j. Valentiniana I.

[4] Constantius dal r. 357 pri návšteve Ríma oltár odstrániť, obnovil ho Iulianus.

rodí náprava. Bohovia dovolili, aby sa onen predok Vašej milosti nemusel vystríhať zloby, pretože išlo o novú vec. Či však môže aj nám vyhovovať tá istá obhajoba, keď napodobujeme to, čo, ako sa pamätáme, bolo zavrhnuté?

7. Nech Vaša večnosť prijme iné činy tohto cisára, aby ich vhodnejšie prevzala do užívania. On nijako neobmedzil výhody posvätných vestálok, kňazské úrady doplnil šľachticmi. Neodoprel náklady rímskym náboženským obradom a všetkými spôsobmi sa usilujúc o radosť senátu večného mesta pozrel si vľúdnym zrakom svätyne, prečítal mená bohov napísané na priečeliach, povypytoval sa na pôvod chrámov, obdivoval tvorcov, a hoci sám vyznával iné náboženstvo, toto zachoval pre ríšu[5].

8. Lebo každý má svoj mrav, svoju obyčaj. Božská myseľ pridelila mestám ako ochrancov rôzne kulty. Tak ako duše rodiacim sa, tak sa rozdeľujú národom osudoví geniovia. Pristupuje účelnosť, ktorá najviac približuje bohov človeku. Lebo keďže všetka príčina je skrytá, odkiaľ pochádza priamejšie poznanie božskej vôle, než z pamäti a dokladov šťastia? Ďalej, ak by azda náboženstvu dával moc dlhý čas, treba nám zachovať vernosť toľkým rokom a nasledovať našich predkov, ktorí so zdarom nasledovali svojich.

9. Predstaveme si, že tu teraz stojí Rím a rokuje s nami touto rečou: Najlepší z vladárov, otcovia vlasti, majte v úcte môj vek, ku ktorému ma priviedla zbožná obyčaj! Dovoľte, nech užívam prastaré posvätné obrady, veď predsa neškodia! Nech žijem podľa svojho mravu, veď som slobodný Rím! Tento spôsob života voviedol pod moju moc svet, tieto posvätné obrady zahnali Hannibala od hradieb, Galov od Capitolia. Preto ma teda zachovali, aby ma v starobe kárali?

10. O tom, aké je to, čo sa má vraj ustanoviť, pouvažujem inokedy. Predsa však je oneskorené a potupné napravovať starobu. Preto žiadame mier pre bohov otcovských, bohov národných. Je správne, ak sa považuje za jedno, čokoľvek kto uctieva. Hľadíme na tie isté hviezdy, nebo je spoločné, obklopuje nás ten istý svet. Čo záleží na tom, kto akou múdrosťou hľadá pravdu? Jednou cestou nemožno dospieť k takému veľkému tajomstvu. Ale táto rozprava prináleží ľuďom bez povinností, teraz sme prišli prosiť, nie viesť spory.

11. S akým prospechom pre Vašu cisársku pokladnicu boli vestálky zbavené privilegovaného postavenia? Za vlády najštedrejších cisárov sa odopiera to, čo poskytovali najšetrnejší? Veď v tejto, tak povediac, mzde bezúhonnosti je česť sama. Ako stužky tvoria ozdobu ich hlave, tak sa považuje za ozdobu kňazského stavu oslobodenie od dávok. Žiadajú len číre meno oslobodenia od povinností, pretože ich pred ujmou chráni chudoba. A tak tí, ktorí niečo odnímajú, viac prispievajú k ich chvále, ak totiž nevinnosť zasvätená verejnému blahu zaslúžene rastie tým, že je bez odmeny.

[5] Ammianus Marcellinus XVI 10,13.

12. Nech čistota Vašej pokladnice zostane nedotknutá týmito ziskami! Nech majetok dobrotivých cisárov nezväčšuje pohroma kňazov, ale nepriateľská korisť! Tento skromný zisk má vyvážiť nepriaznivé zmýšľanie? Veď lakomosť sa predsa nehodí k Vašim mravom! O to nešťastnejší sú tí, ktorým sa odňali staré podpory, lebo za vlády cisárov, ktorí nesiahajú na cudzí majetok, pretože sú odporcami hrabivosti, sa odníma k jedinému bezpráviu strácajúceho to, čo nevzbudzuje túžbu toho, kto odníma.

13. Štátna pokladnica tiež zadŕža polia, ktoré vestálkam a služobníkom božím odkázala vôľa umierajúcich. Prosím Vás, ochrancovia spravodlivosti, aby bolo vrátené kultom nášho mesta súkromné nástupníctvo v držbe majetku. Nech ľudia bez obáv diktujú testamenty a vedia, že za vlády štedrých panovníkov je pevné to, čo napísali. Tešte sa z tohto šťastia ľudského rodu! Táto záležitosť už začína znepokojovať zomierajúcich. Rímske náboženstvo teda neprináleží k rímskemu právu? Aké meno dostane odnímanie majetkov, ktoré sa nijakým zákonom, nijakým súdnym sporom nestali dedičstvom prepadnutým štátu?

14. Prepustenci sa ujímajú odkazov, otrokom sa neodopierajú vhodné výhody zo závetí. Iba šľachetné vestálky a služobníci osudových kultov sú vylúčení z ochrany nadobudnutej dedičstvom? Či teší zasvätiť cudnosť tela verejnému blahu a božskou ochranou dávať oporu večnosti ríše, pripájať cnosti naklonené Vašim zbraniam, Vašim orlom, vykonávať modlidby v prospech všetkých, a pritom nemať právo so všetkými? Či v tom prípade nie je lepšie otroctvo, ktoré si ľudia vážia? Ubližujeme obci, ktorej nikdy neprospelo, keď nemala vďaku.

15. Azda si nikdo nemyslí, že bránim len náboženskú vec. Z činov tohto druhu vznikli všetky nešťastia rímskeho národa. Starobylý zákon vyznamenal vestálky a služobníkov bohov skromným výživným a záslúženými výsadami. Tento čestný dar ostal neporušený, kým zvhrlí peňažníci nezmenili výživné pre bezúhonnosť na mzdu pre obyčajných nosičov. Za týmto činom nasledoval všeobecný hlad a slabá úroda sklamala nádej všetkých provincií[6].

16. Táto núdza netkvie v pôde, nepripisujme nič južným vetrom, ani pleseň neuškodila osivám, ani burina nezahubila plody: úroda vyschla pre svätokrádež. Lebo všetkým muselo vyjsť navnivoč to, čo sa odoprelo náboženstvu. Zaiste, ak sa vyskytne nešťastie tohoto druhu, môžeme pripísať taký hlad menlivému osudu úrod. Túto neúrodu však spôsbila vážna príčina. Život sa zachováva v lesných porastoch a pre núdzu vidieckeho ľudu sa uchýlil opäť do dubových lesov.

17. Čo také pretrpeli provincie, kým služobníkov náboženstva vyživovala čestná odmena obce? Kedy, kým bola úroda spoločná pre národ aj pre vestálky, triasli ľudia duby kvôli svojej potrave, kedy vytrhávali korienky

[6] Neúrody r. 383 sa týkajú: Symm. Ep. I 51,57; II 67,52; IV 74.

bylín, kedy plodnosť nevystriedala roľnícky úbytok na oboch stranách? Lebo výživa najvyššieho kňazstva zaručovala pôde dobrú úrodu a prostriedok znamenal viac než štedrosť. Či je pochybnosť, že sa vždy dávalo v prospech všetkých to, čo teraz trestá nedostatok všetkých?

18. Niekto povie, že sa odopreli verejné náklady na výdavky cudzieho náboženstva. Nech je dobrotivým panovníkom vzdialený názor, že to, čo sa kedysi niekomu udelilo zo spoločného, patrí vraj pod právomoc štátnej pokladnice. Keďže totiž štát pozostáva z jednotlivcov, to, čo pochádza z neho, sa opäť stáva vlastníctvom jednotlivcov. Spravujete všetko, ale každému zachovávate, čo mu patrí, a viac u Vás zmôže spravodlivosť než svojvôľa. Vezmite však do úvahy Vašu dobročinnosť, či chce, aby sa ešte považovalo za obecné to, čo ste darovali iným. Výhody, ktoré raz boli udelené pre časť mesta, prestávajú patriť tým, ktorí ich udeľujú, a to, čo bolo pôvodne dobrodením, stáva sa užívaním a časom záväzkom.

19. Prázdny strach teda skúša nahnať Vašej božskej mysli, ak niekto tvrdí, že budete požívať priazeň tých, ktorí poskytujú, iba ak podstúpite zlobu tých, ktorí odnímajú. Nech sú Vašej milosti naklonené tajné záštity všetkých náboženstiev a najviac tie, ktoré kedysi podporovali Vašich predkov. Vás nech chránia, nami nech sú uctievané. Žiadame ten náboženský stav, ktorý božskému rodičovi Vašej velebnosti zachoval moc, ktorý šťastnému panovníkovi poskytol zákonitých dedičov.[7]

20. Onen božský starec hľadí z hviezdneho sídla na slzy kňazov a domnieva sa, že je vinný porušením mravu, ktorý sám rád uchránil. Aj Vášmu božskému bratovi poskytnite nápravu nepriaznivej mienky. Zastrite čin, o ktorom nevedel, že sa senátu nepáčil. Ak je totiž známe, že posolstvu bol preto zamedzený prístup, aby sa k nemu nedostala verejná mienka. Je v prospech dobrej povesti predošlej doby, aby ste neváhali zrušiť, o čom treba uznať, že nebolo hodné panovníka.

Ambrosius

LIST XVIII

Biskup Ambrosius najblahoslavenejšiemu panovníkovi a najmilostivejšiemu cisárovi Valentinianovi Augustovi.

1. Keď najjasnejší muž, mestský prefekt Symmachus, podal k rozhodnutiu Vašej milosti, aby sa oltár, ktorý bol odstránený z kúrie mesta Ríma, vrátil na svoje miesto, a keď si Ty, cisár, aj keď ešte patríš do oddielu mladších nováčikov a nepoznáš najlepšie roky, predsa cnosťou ako veterán viery neuznal prosby pohanov, v tom istom okamihu, ako som to zvedel, napísal som

[7] T.j. Valentinianus I., Ammianus Marcellinus XXX 9,5.

listinu[8]. A aj keď som v nej obsiahol, čo sa zdalo byť potrebné pre radu, predsa som požiadal, aby mi dali ukážku relácie.

2. A tak touto rečou odpovedám na tvrdenie relácie, nie v neistote o Tvoju vieru, ale dbajúc o obozretnosť a istý si zbožnou skúškou. Pritom žiadam iba to, aby si nepovažoval za zaujímavú eleganciu slovného výrazu, ale silu faktov. Lebo ako učí Písmo sväté, zlatý je jazyk múdrych učencov, ktorý je nadaný ozdobnými výrazmi a zvučí skvelou výrečnosťou ako leskom vzácnej farby, uchvacuje oči duší vidinou krásna, útočí vonkajšou podobou. Ale ak dôkladnejšie ohmatávaš toto zlato, drahé je zvonka, znútra obyčajný kov. Porozvažuj, prosím, a preskúmaj spôsoby pohanov. Hlásajú drahé a veľké veci, bránia to, čo je slabé pre poznanie pravdy. Hovoria o bohu, klaňajú sa soche.

3. Najjasnejší muž, mestský prefekt, predložil vo svojej relácii tri veci, ktoré považoval za závažné: že Rím, ako vraví, si žiada svoje staré obyčaje, že kňazom a vestálkam sa majú udeliť výsady a že nasledoval všeobecný hlad, keď sa kňazom výsady odopreli.

4. V prvej myšlienke Rím narieka dojemnou výrečnosťou a žiada, ako vraví, staré náboženské zvyklosti. Tieto posvätné obrady, hovorí, zahnali Hannibala od hradieb, Galov od Capitolia. A tak, vychvaľujúc silu posvätných obradov, prezrádza sa ich slabosť. Veď Hannibal sa dlho posmieval rimskym bohoslužbám, a hoci proti nemu bojovali bohovia, víťazne dorazil až po samé hradby. Prečo strpeli obliehanie tí, pre ktorých bojovali zbrane ich bohov?

5. Alebo čo už mám povedať o Galoch, ktorým keď prenikali k tajným miestam Capitolia, by neodolali zbytky rímskeho vojska, keby ich nebola prezradila hus zdeseným krikom? Hľa, akých ochrancov majú rímske chrámy! Kde bol vtedy Iuppiter? Či hovoril hlasom husi?

6. Avšak načo mám popierať, že obrad bohoslužieb bojoval za Rimanov? Ale aj Hannibal uctieval tých istých bohov. Nech si teda vyberú, ktorého z nich chcú. Ak na strane Rimanov posvätné obrady zvíťazili, boli teda na strane Kartágincov premožené, ak triumfovali na strane Kartágincov, Rimanom nijako nepomohli.

7. Nech sa teda vzdiali táto závistlivá žiadosť rímskeho národa! Rím ju neodovzdal. On ich preruší inými slovami: Prečo ma každý deň zbytočne poškvrňujete krvou nevinného stáda? Vavríny víťazstva nie sú v útrobách dobytka, ale v silách bojovníkov. Svet som si podrobil iným spôsobom. Bojoval Camillus, ktorý sa vydal na pochod z Capitolia a keď pobil tých, ktorí zabrali Tarpejskú skalu, vyhral bitku. Statočnosť porazila tých, ktorých neodstránilo náboženstvo. Čo mám povedať o Attiliovi, ktorý vojenskej službe obetoval aj život? Scipio Africký nenašiel triumf medzi oltármi Capitolia, ale v Hannibalových šíkoch. Prečo pripomínať dávne príklady? Nenávidím ne-

[8] Ep. XVII.

rónske obyčaje. Čo mám povedať o cisároch na dva mesiace[9] a koncoch vladárov, čo sú tesne spojené s ich začiatkami? Alebo azda to je nové, že barbari prekročili svoje hranice? Či boli tiež kresťanmi tí cisári, z ktorých jeden bol nešťastím a dovtedy nepoznaným príkladom zajatec a za vlády druhého bol zajatý svet[10], podviedli to, čo im sľubovalo víťazstvo, zradili svoje náboženské obyčaje? Či vtedy tiež chýbal oltár Víťazstva? Pochybenie mrzí; aj staré šediny sčerveneli krvou hanby. Ja sa nečervenám hanbou za to, že s celým svetom sa premieňajú starodávne veci. Pravda je totiž, že nijaký vek nie je neskorý pre dôkladné poznania. Nech sa červená hanbou staroba, ktorá sa nevládze napraviť. Šediny sa nechvália pre roky, ale pre mravy. Nie je nijaká hanba prejsť k lepšiemu. To jediné som mal spoločné s barbarmi, že som predtým nepoznal Boha. Spôsob Vášho obetovania je pokropiť sa krvou zvierat. Čože, v mŕtvom dobytku hľadáte slovo Boha? Choďte a vo svete poznávajte službu nebesám, tu žijeme a tam bojujeme. O tajomstve neba nech ma poučí sám Boh, ktorý ho stvoril, nie človek, čo nepozná sám seba. A jemu mám viac veriť o Bohu než Bohu samotnému? Ako môžem veriť Vám, keď priznávate, že nepoznáte to, čo uctievate?

8. Jednou cestou, hovorí, nemožno dospieť k tak veľkému tajomstvu. Čo Vy nepoznáte, to sme my zvedeli slovom Boha. Po čom Vy pátrate dohadmi, to sme my zistili prostredníctvom samej Božej múdrosti a pravdy. Vaše sa teda nezhoduje s nami. Vy žiadate od cisárov mier pre Vašich bohov, my pre samotných cisárov prosíme mier od Krista. Vy uctievate diela Vašich rúk, my považujeme za urážku stotožňovať s Bohom niečo, čo môže byť stvorené. Boh nechce byť uctievaný v kameňoch. Napokon aj sami Vaši filozofi sa tomuto vysmievajú.

9. A ak popierate, že Kristus je Boh, pretože neveríte, že zomrel (neviete totiž, že to nebola smrť Božskej podstaty, ale tela, vďaka ktorej už nikto z veriacich neumiera), je niečo nerozumnejšie než Vy, ktorí sa potupne klaniate a úctivo pohŕdate? Domnievate sa totiž, že Váš boh je drevo. Aké potupné vzdávanie úcty a vážnosti! Neveríte, že Kristus mohol zomrieť. Aká úctivá umienenosť!

10. Hovorí však, že staré oltáre sa majú vrátiť sochám, ozdoby svätyniam. Nech toto žiadajú od toho, kto s nimi zdiela poveru, kresťanský cisár sa naučil ctiť iba oltár Krista. Prečo nútia zbožné ruky a verné ústa vykonávať službu bezbožnostiam? Hlas nášho cisára nech je ozvenou Krista a nech hlása toho jediného, ktorého pozná; pretože srdce kráľa je v rukách Boha. Či pohanský cisár zdvihol oltár Kristovi? Keď žiadajú nazad to, čo bolo, upozorňujú svojím príkladom, koľko úcty majú kresťanskí cisári preukazovať náboženstvu, ktoré zastávajú, keď pohanskí udelili svojim poverám všetko.

[9] Buď Galba, Otho, Vitellius alebo Helvius Pertinax a Didius Iulianus.

[10] Valerianus zajatý perzským kráľom a Gallienus, za vlády ktorého bolo veľa uzurpácií.

11. Nedávno sme začali a už sa zastávajú tých, ktorým sa niečo zabránilo. Ich popudzuje škoda. My toto považujeme za víťazstvo, oni to považujú za krivdu. Nikdy nám neprispeli viac, ako keď prikázali kresťanov bičovať, prenasledovať a zabíjať. Náboženstvo získalo, pretože pokornú prosbu považovalo za zradu. Hľaďte na udatných! My sme krivdami, núdzou, trestom zosilneli, oni neveria, že ich náboženské zvyky môžu pretrvať bez zisku.

11 a. Nech sú, hovorí, vestálky oslobodené od dávok. Tak nech hovoria tí, ktorí nedokážu uveriť, že bezúhonnosť môže byť nezištná, nech volajú po ziskoch tí, čo neveria v cnosti. Avšak koľko panien im získali sľúbené odmeny? Ani sedem dievčat sa nedáva za vestálky. Hľa, to je všetko, čo zohnali stužky ozdobujúce hlavu, nach purpurových šiat, sprievod nosítok obklopený družinou služobníkov, obrovské výhody, nesmierne zisky, nariadením obmedzený čas nevinnosti!

12. Nech pozdvihnú oči duše aj tela a poznávajú dav cudnosti, zástup bezúhonnosti, snem panenskej čistoty! Nie ozdoba ovenčenej hlavy, ale prostý šat pre potrebu, vznešený pre mravnú čistotu, nie vyhľadávané, ale odrieknuté vnady krásy, nie tamtie purpurové ozdoby, nie prepych nádhery, ale držanie pôstov, nie výsady, nie zisky a nakoniec všetko také, že považuješ vykonávanie služby za odtrhnutie od záľuby. Vykonávanie služby naopak záľubu podnecuje. Mravná čistota rastie svojimi stratami. Nie je panenskou čistotou to, čo sa kupuje za peniaze, to nedrží túžba po cnosti. Nie je bezúhonnosťou to, čo sa na čas ponúka v peňažnej dražbe za zisk. Prvé víťazstvo mravnej čistoty je premôcť túžby po majetkoch, pretože snaha po zisku je pokušením cudnosti. Avšak uznajme, že pannám sa majú odovzdávať štedré podpory. Aké dávkybudú mať hojnosť pre kresťanské panny? Aká pokladnica bude stačiť na také veľké prostriedky? Alebo, ak súdia, že sa má prispievať len vestálkam, nie je hanba, že tí istí, ktorí si za pohanských cisárov nárokovali všetko pre seba, sa nedomnievajú, že za kresťanských panovníkov máme mať spoločný údel?

13. Sťažujú sa tiež, že ich kňazom a pomocníkom neprináleží verejné výživné. A aká veľká búrka slov pre to zaznela! A naopak, nám sa nedávnymi zákonmi odopierajú aj výhody súkromného nástupníctva v držaní majetku, a nik nenarieka[11]. Nepovažujeme to totiž za krivdu, pretože nás strata nebolí. Ak by kňaz žiadal ako výhodu, aby sa vyhol kuriálskemu bremenu, musí sa vzdať otcovského a dedovského majetku a držby všetkých prostriedkov[12]. Akým spôsobom by vystupňovali pohania túto sťažnosť, keby ju mali, že kňaz vykupuje dni svojho úradu stratou celého svojho otcovského majetku a za ujmu všetkého prospechu súkromníka kupuje konanie verejnej služby. Držiac stráž verejnému blahu, utešuje sa cenou domácej núdze, pretože nepredal službu, ale získal vážnosť.

[11] Zákon Valentiniana I., Cod. Theod. XVI 2,20.

[12] Zákon Constantina, Cod. Theod. XVI 2,1.

14. Porovnajte prípady: Vy chcete ospravedlniť dekuriona, hoci cirkvi nie je dovolené ospravedlniť kňaza. Píšu sa testamenty v prospech chrámových sluhov, žiaden svetský človek sa nevyníma, nikto z najposlednejšieho stavu, nikto bez úcty k mravnosti, zo všetkých jedinému duchovnému je odopreté spoločné právo, ktorý jediný vykonáva v prospech všetkých modlidbu, odvádza službu veci. Ani mu nič neodkážu starobou zoslabnuté vdovy, nič nedarujú. Aj keď sa neodhalilo previnenie v mravoch, predsa je službe určená pokuta. To, čo odkáže kresťanská vdova obetníkovi vo svätyni, je platné, to, čo služobníkovi Boha, nie je platné. Zhrnul som toto nie preto, aby som sa sťažoval, ale aby ste vedeli, na čo sa nesťažujem. Lebo radšej chcem, aby sme mali málo peňazí než málo vážnosti.

15. Tvrdia, že to, čo bolo buď darované alebo zanechané cirkvi, nebolo zneuctené. Nech aj sami povedia, kto odňal dary chrámom. A to urobili kresťanským chrámom. Ak by sa to stalo pohanským, krivda by sa skôr vrátila, než spáchala. Či teraz konečne sa dovolávajú spravodlivosti, žiadajú rovnosť? Kde bol vtedy tento názor, keď potom, čo uchvátili majetky všetkým kresťanom, závideli aj sám dych života a, čo sa doteraz neodoprelo nikomu, zakázali mŕtvym právo poslednej pocty pohrebu? A tých, ktorých pohania uvrhli do záhuby, vyvrhovali moria[13]. Toto je víťazstvo viery, že aj sami už hania činy predkov, ktorých skutky odsudzujú. Aký to však má zmysel, že žiadajú dávky pre tých, ktorých skutky odsudzujú?

16. Nikto však neodoprel dary svätyniam a odkazy veštcom. Odňaté boli iba nemovité statky, pretože sa neužívalo nábožne to, čo sa právom náboženstva bránilo. Prečo, keď sa riadia našim príkladom, nepoužívali aj náš spôsob služby? Cirkev nemá pre seba nič, iba vieru. Tieto príjmy poskytuje, tieto zisky. Vlastníctvom cirkvi sú náklady na tých, ktorí sú v núdzi. Nech vypočítajú, koľkých zajatcov vykúpili ich chrámy[14], akým výživným prispeli chudobným, koľkým vyhnancom obstarali podpory k životu. Statky teda nie sú oprávneným majetkom, ale odcudzeným.

17. Hľa, to čo sa stalo, pomstil, ako vravia, všeobecný hlad, ktorý prísne odčiňoval hriech[15]. Pretože to, čo prospievalo ziskom kňazov, začalo prospievať potrebe všetkých. Preto teda, ako vravia, ústa zoslabnutých olizovali kvôli úbohej miazge stromy zbavené stiahnutej kôry. Preto zameniac obilie za chaónsky žalud znova sa obrátili k pastve dobytka a k potrave neblahého živobytia, triasli duby, nešťastný hlad tíšili v lesoch. To sú totiž nové úkazy vo svete, ktoré sa nikdy predtým nestali, keď celý svet prekypoval pohanskou vierou? Skutočne, kedy predtým oklamalo osenie túžby chtivého roľní-

[13] Asi narážka na martyrium Vincentia z Hispánie.

[14] Sám Ambrosius vykupoval zajatcov. Porovnaj tiež jeho De officiis ministrorum II,15.

[15] Verg. Aen. 2,184. Ambrosius aj ďalej hojne Vergilia cituje.

ka prázdnymi steblami a oraním získaná stonka obilia zmarila nádej vidieckeho ľudu?

18. A prečo Grékom platili ich duby za veštiarne, ak nie preto, že sa domnievali, že odpomoc lesnej potravy je darom nebies? Lebo verili, že také sú dary bohov. Kto uctieval dodonské stromy, ak nie pohanský ľud, pretože obetoval skromnú potravu poľa za čestný dar posvätných hájov? Nie je pravdepodobné, že by im rozhorčení bohovia uvalili ako trest to, čo zvykli udobrení udeľovať ako dar. Ale aká je to spravodlivosť, aby tí, ktorých mrzí, že sa odoprelo živobytie nemnohým kňazom, ho sami odopreli všetkým, hoci trest bol tvrdší ako vina? Nie je teda dokonalá, pretože pod zámienkou, že svet ju podvádza, spôsobila také veľké utrpenie, že, hoci sa osenie zelenalo, nádej na úrodu náhle odumrela spálená.

19. A ovšem, práva chrámov na celom svete boli odňaté pred viacerými rokmi[16]. Či len teraz zišlo na um pohanským bohom, že sa pomstia za svoje krivdy? Preto sa ani Níl nevylial ako obyčajne z koryta, aby potrestal škodu rímskych kňazov, hoci previnenie voči svojim nechal nepotrestané?

20. Povedzme, že je to tak. Ale predsa, ak sa domnievajú, že vlaňajšia úroda mstila krivdy ich bohov, prečo nimi opovrhla tohoročná úroda? Lebo ľud na vidieku už ani neje povytrhávané korienky bylín, ani nehľadá útechu lesného plodu, ani neťahá potravu z tŕnia, ale radujúc sa z úspešnej práce, kým aj sám obdivuje výsledky svojej žatvy, ukojil hlad dostatkom toho, po čom túžil. Zem vydala bohatú úrodu.

21. Kto je teda tak neoboznámený s ľudskými obyčajmi, že ho zaráža menlivý osud úrod? A predsa vieme, že aj minulý rok mali mnohé provincie hojnosť plodov. Čo mám povedať o Galiách, ktoré boli bohatšie než obyčajne? V Panóniách obilie, ktoré nezasiali, predali, a druhá Raetia spoznala zlú stránku svojej úrodnosti, lebo obvykle ju lepšie chránil hlad, a teraz plodnosťou podráždila proti sebe nepriateľa, Liguriu a Venetie nasýtili plody jesene. Nevyschla teda úroda onoho roku pre svätokrádež a tohoročná prekvitala plodmi pre vieru. Azda tiež popierajú, že vinice oplývali bohatým výťažkom? A tak sme aj dostali nazad požičané obilie, aj máme priazeň štedrejšieho vinobrania.

22. Ako posledná ostala aj najdôležitejšia vec, či máte obnoviť tie ochrany, ktoré Vám prospeli. Vraví totiž: Vás nech chránia, nami nech sú uctievané. A to je to, najzbožnejší panovníci, čo nemôžeme znášať, že totiž nám vyčítajú, že Vašim menom vyzývajú svojich bohov, a keďže Vy nič v tej veci neprikazujete, pášu hrozný hriech, vysvetľujúc si Vašu nevšímavosť ako súhlas. Nech majú svoje ochrany pre seba! Nech tie bránia svojich, ak môžu! Lebo ak nemôžu pomôcť tým, ktorí ich uctievajú, ako môžu brániť Vás, keď ich neuctievate?

[16] Zákazmi vykonávania obetí (Constantinus r. 331, Constans r. 341, 342, Constantius r. 356) či zákazom vstupu do chrámov (Constantius r. 356).

23. Hovorí však, že obyčaj predkov sa má zachovať. Čo povedať k tomu, že všetko neskôr pokročilo k lepšiemu? Či sám svet, ktorý spočiatku, keď sa združili v prázdnom priestore zárodky živlov, povstal zhustením z kotúča jemnej látky, alebo sa v posvätnej bázni pred dosiaľ neusporiadaným dielom halil do tmy, neskôr, keď boli ustanovené hranice neba, morí a zemí, nenadobudol formy vecí, pre ktoré sa zdá byť krásny? Zeme vyprostené z vlhkých hlbín užasli nad nevídanosťou slnka. Deň sprvu nežiari, ale ako postupuje čas, trbliece sa a s pribúdaním svetla a tepla sa rozpaľuje.

24. Sama Luna, ktorou prorocké výroky vytvárajú podobu cirkvi, sa spočiatku, keď sa obnovuje prebúdzajúc sa k mesačným životom, skrýva pred nami v temnotách, ako však pomaly vypĺňa svoje rožky, alebo sa vyprosťuje zo smeru slnka, zafarbuje sa na červeno nádherou jasného blesku.

25. Zeme predtým nepoznali, čo je to, keď ich trápia kvôli plodinám. Potom, keď začal roľník znepokojovať polia, nútiť ich k plodeniu a zdobiť beztvarú pôdu vinicami, zušľachtené domáckou opaterou odložili divokú povahu.

26. Prvé obdobie samého roka sa rovnako sfarbuje podľa vôle rašiaceho rostlinstva, ale postupne bujnie rozkvitnutými kvetmi a nakoniec dozrieva plodinami.

27. My tiež neznalí života prežívame detský vek rozumu, ale zmenení počas rokov sa vzdávame prvých skúseností duševnej sily. Teda hovoria azda, že všetko malo zotrvať vo svojich počiatkoch a svet zahalený temnotami sa nepáči, pretože zasvitol jasom slnka. A o čo je milšie, že sa odstránili temnoty ducha, ako tela, a že zažiarilo svetlo viery, ako slnka? Teda aj mladosť sveta, tak ako všetkých vecí, je nepevná, aby nasledovala úctyhodná staroba velebnej viery. A tí, ktorých toto poburuje, nech vyčítajú žatve, pretože plodnosť je neskorá, nech robia výčitky vinobraniu, pretože je na sklonku roka, nech robia výčitky olive, pretože je poslednou plodinou.

28. Našou úrodou je teda viera duší, láskavosť dobrodení cirkvi je hroznom, ktoré od vzniku sveta žilo vo svätcoch, ale v poslednom období sa rozlialo medzi národy, aby všetci ľudia vnímavej duše videli, že viera v Krista prišla nepozorovateľne (nijaký veniec víťazstva nie je bez protivníka), ale keď bol názor, ktorý sa rozšíril predtým, zavrhnutý, stalo sa právom upredňostňované to, čo bolo pravdivé.

30. Ak staré obrady poskytovali potešenie, prečo ten istý Rím nasledoval cudzie obrady? Pomlčím o zemi pokrytej drahokamami a o pastierskych chatrčiach, ktoré sa ligocú zvrhlým zlatom[17]. Prečo, aby som odpovedal, na čo sa sťažujú, prijali sochy z dobytých miest, porazených bohov a cudzie obrady nepriateľskej povery súpera? Odkiaľ je totiž vzor, že Kybelé akoby omývala svoj záprah v rieke Almo? Odkiaľ sú frýžski veštci a Rimanom vždy nepriateľské božstvá neprajného Kartága? A tá, ktorú ako Nebeskú uctievajú

[17] Ide asi o údajnú Romulovu chatrč na Palatine.

Afričania, Peržania ako Mithru a mnohí ako Venušu nie kvôli rozmanitosti božstva, ale kvôli rôznemu menu? Tak verili, že je božstvom aj víťazstvo, ktoré je istotne darom, nie mocou, je dávané, nevládne, je to čestný dar légií, nie náboženská sila. Veľké je teda božstvo, čo sa získava množstvom vojakov, alebo ho darúva výsledok bojov?

31. Žiadajú, aby sa jeho oltár postavil v kúrii mesta Ríma, čo je tam, kde sa schádzajú mnohí kresťania. Oltáre sú vo všetkých chrámoch, tiež vo svätyni víťazstiev. Pretože majú radosť z množstva, všade slávia svoje obrady obetovania. Čo je to iné, než posmech viery, žiadať vykonávanie obetí pri jednom oltári? Či sa má trpieť, aby pohan obetoval a kresťan bol prítomný? Nech vnímajú, vraví, nech vnímajú aj proti svojej vôli očami dym, hudbu ušami, popol hrdlom, kadidlo nozdrami a nech tváre protivníkov rozohnené Vašimi ohňami pokropí popol z obete. Či mu nestačí, že sochy božstiev zaberajú kúpele, stĺpové siene, námestia? Či v spoločnom sneme nebude aj spoločné postavenie? Zbožnú časť senátu budú zväzovať slovami prosiacich, sľubmi prisahajúcich. Ak odmietne, bude sa zdať, že prezrádza lož, ak sa podrobí, že priznáva svätokrádež.

32. Kde, hovorí, budeme prisahať vernosť Vašim zákonom a slovám? Teda Vaša vôľa, ktorá sa zachováva vtelená do zákonov, pohanskými obradmi získava priazeň, zväzuje k vernosti? A už sa neútočí len na vieru prítomných, ale aj minulých, a čo je viac, cisári, aj na Vašu vieru. Lebo Vy, ak prikazujete, nútite. Constantius blahej pamäti ešte nepokrstený sa považoval za zneucteného, keď hľadel na ten oltár. Prikázal ho odstrániť, neprikázal, aby sa postavil nazad. Tamto má váhu činu, toto nemá váhu príkazu.

33. Nikto nech sa nevyhovára na neprítomnosť. Viac je prítomný ten, kto sa vkladá do vecí duchom, než ten, o ktorého prítomnosti svedčia oči. Viac totiž znamená spojiť sa mysľou, než zúčastniť sa telom. Vy ste pre senát predstavený snemovania, pre Vás sa schádza, Vám dokazuje svoje dobré svedomie, nie pohanským bohom, Vám dáva prednosť pred svojimi deťmi, nie však pred svojou vierou. Toto je priazeň, ktorá sa má vyžadovať, toto je priazeň väčšia než moc, ak je zabezpečená viera, ktorá moc zachováva.

34. Ale niekoho azda znepokojuje, že tak veľmi zbožný panovník bol opustený[18]. Ako keby cenu zásluh hodnotila vratkosť prítomnosti. Lebo kto múdry nevie, že pomery ľudských vecí sa točia v akomsi kruhu, a preto nemajú vždy tie isté priaznivé výsledky, ale postavenia sa striedajú a osudy sa menia?

35. Vydal Rím niekoho šťastnejšieho než Gnaea Pompeia? Avšak on, keď opásal svet troma triumfami, porazený v bitke utiekol z boja a ako vyhnanec z hraníc vlastnej ríše padol rukou kanopského eunucha.

36. Dali krajiny celého Orientu nejakého šľachetnejšieho panovníka než perzského Kýra? Ten tiež, keď zvíťazil nad najmocnejšími vodcami, ktorí sa

[18] Gratianus po bitke s Maximom.

proti nemu postavili, a premožených ušetril, zahynul porazený zbraňami ženy. A tento kráľ, ktorý tým, ktorých premohol, daroval ako česť právo spoluzasadania, keď mu na rozkaz odťali hlavu a zašili ju do mecha naplneného krvou, aby sa nasýtil, bol hračkou ženským príkazom. Až do takej miery sa v behu tohto života neodplácajú rovnaké veci rovnakými, ale celkom opačnými.

37. Nachádzame tiež niekoho viac oddaného obetným obradom než kartáginského vodcu Hamilkara? A ten, keď počas celého boja vykonával obete postavený medzi zápasiacimi šíkmi, len čo sa dozvedel, že časť jeho vojska bola porazená, vrhol sa do tých istých plameňov, ktorými obetoval, aby ich aj vlastným telom zahasil, keď spoznal, že mu nič neprospeli.

38. A čo mám povedať o Iulianovi? Ten, pretože príliš dôveroval odpovediam haruspikov, zbavil sa prostriedkov na návrat. V rovnakom prípade teda nie je rovnaká chyba, veď predsa naše sľuby nikoho nepodviedli.

39. Odpovedal som tým, ktorí ma napádajú, tak, ako by ma nenapadli, lebo mojou snahou bolo vyvrátiť reláciu, nie vyložiť poveru. Teba však, cisár, nech samotná ich relácia urobí istejším. Veď keď spomenul predošlých panovníkov, že totiž skorší z nich ctili obrady predkov, neskorší ich neodstránili, a keď tiež pridal: ak nie je vzorom viera starých, nech ním je nevšímavosť nedávnych, jasne vyslovil, že dlhuješ jednako svojej viere, aby si nesledoval príklad pohanskej obyčaje, jednako úcte k bratovi, aby si nerušil jeho ustanovenia. Lebo ak najviac, ako môžu, vychvaľujú nevšímavosť tých panovníkov, ktorí, hoci boli kresťania, predsa neodstránili nariadenia pohanských cisárov, o čo viac ako človek, ktorý má prejsť nevšímavosťou aj to, s čím by náhodou nesúhlasil, máš splatiť bratskej láske, aby si nezrušil platnosť bratových nariadení a teraz zachoval to, čo súdiš, že prináleží aj Tvojej viere aj bratskému príbuzenstvu.*

ARGUMENTUM
De ara Victoriae in curiam restituenda

De ara Victoriae in curiam senatus Romae restituenda quo modo saeculo quarto p.Chr.n. exeunte certatum sit relatione illa clarissima Q. Aureli Symmachi et epistulis Ambrosi Mediolanensis episcopi in linguam Slovacam versis illustratur.

---

* K prekladom som použila texty v týchto vydaniach:
– *Sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi Opera omnia.* Patrologia Latina, tom. XVI, ed. J. P. MIGNE, Parisiis 1845 s prihliadnutím k textu v: KLEIN, R.: *Der Streit um den Victoriaaltar.* Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1972.
– *Q. Aurelii Symmachi Opera quae supersunt.* Monumenta Germaniae historica: Auctorum antiquissimorum tomi VI pars prior, ed. O. SEECK, Berolini 1883.

RÍMSKE PRÁVO NA SKLONKU ANTIKY

Peter Blaho *(Bratislava)*

1. S obdobím vlády cisára Diokleciána (284-305) začal celkový úpadok rímskeho práva, prirodzený následok úpadku rímskeho štátu. Na miesto republikánskych foriem, podľa ktorých ešte prví cisári za podpory rímskeho ľudu a senátu vládli štátu, nastúpila despócia, vedľa ktorej sa nemohol udržať žiaden samostatný, zákonodarný faktor. Len cisár bol pánom a len cisárova vôľa sa stala zákonom. Síce existovali ešte edicta magistratuum, ale títo magistratus neboli žiadni magistratus populi, ale cisárski úradníci. Právo sudcov interpretovať právo, jestvujúce v starých dobách, sa im odňalo. Pri každej pochybnosti ohľadom použitia zákona bolo potrebné obrátiť sa na cisára; len on sám mal interpretačné právo. Zákonodarná právomoc bola teda výlučne v rukách cisárov. Ak aj mali prefekti prétoria právo vydávať nariadenia, boli tieto nariadenia obmedzené tým, že platili len pre prefektúru, v ktorej boli prijaté a nemohli meniť cisárske zákony.

Podobne ako cisárske zákonodarstvo (*leges*), zaznamenala pokles aj právna veda (*ius*). Právnici tohto obdobia sa obmedzovali na kompilácie z diel svojich veľkých predchodcov, ich vlastná činnosť nemá veľkú cenu. Neschopnosť týchto právnikov sa prejavovala nielen pri tvorbe práva a jeho prispôsobovaní sa novým pomerom, ale sa ukazovala aj ich neschopnosť správne pochopiť staré pramene práva, najmä veľkorysú právnickú literatúru klasického obdobia. Hlavne obrovská masa spisov, ktoré boli zamerané na riešenie individuálnych právnych prípadov, stavali sudcov do ťažkostí. Obvykle sa postupovalo tak, že sa právna prax orientovala na najviac používané diela, predovšetkým na *Inštitúcie* právnika Gaia a na spisy posledných klasických právnikov (Papinianus, Paulus, Ulpianus a Modestinus). Avšak najväčšia ťažkosť spočívala v tom, nech to dnes zneje akokoľvek paradoxne, že pre sudcov bola najťažšia úloha rozhodnúť v takých prípadoch, keď sa mienka uvedených autorít rozchádzala.

Cisári sa snažili týmto problémom zabrániť. Najprv cisár Konštantín v r. 321 nariadil: ak sa vyskytne v spisoch Paula a Ulpiána mienka Papiniána, je ona rozhodujúcou. Táto konštitúcia cisára Konštantína sa zachovala v Codexe cisára Theodosia.[1] Omnoho zásadnejšie rozhodnutie sa prijalo

[1] Pozri C. Th. de responsis prudentum 1,4,1: *Perpetuas prudentium contentiones eruere cupientes Ulpiani ac Pauli in Papinianum notas, qui, dum ingenii laudem sectantur, non tam corrigere eum, quam depravare maluerunt, abolere praecipimus.*

v tzv. citačnom zákone východorímskeho cisára Theodosia II. (408-440) a západorímskeho cisára Valentiána III. (425-455) prijatom v roku 426.[2]

Podľa tejto konštitúcie mali zákonnú platnosť len spisy piatich právnikov (Papinianus, Paulus, Gaius, Ulpianus a Modestinus) a spisy starých právnikov, pokiaľ ich títo piati vo svojich spisoch uvádzali. Zákonnú platnosť nemali poznámky právnikov Paula a Ulpiána k spisom právnika Papiniána (porov. uvedené nariadenie Konštantína).

Pri kontroverzii uvedených piatich právnikov mali sa hlasy spočítať a rozhodovala väčšina hlasov. Ak prišlo k rovnosti hlasov, rozhodoval názor Papiniána. Pri rovnosti hlasov v prípade, že sa Papiniánus nevyjadril, mal sudca rozhodnúť, ktorému názoru dáva prednosť.

2. Veľké množstvo prijatých cisárskych konštitúcií viedlo k požiadavke ich usporiadania. Tento účel sledovali dve súkromné kodifikačné zbierky od neznámych autorov: *Codex Gregorianus* (zvaný tiež *Corpus Gregoriani*) a *Codex Hermogenianus*.[3] Časový vznik týchto zbierok sa podobne nedá presne určiť ako ani ich obsah a rozdelenie.

Na tieto dve zbierky nadväzoval v roku 438 publikovaný *Codex Theodosianus* vydaný z poverenia cisára Theodosia II. Obsahoval cisárske konštitúcie od Konštantína do Theodosia. Zbierka pozostáva zo 16-tich kníh, knihy sa delia na tituly a obsahujú predovšetkým právo súkromné, ale aj ústavné, administratívne, trestné, finančné, správu miest a cirkevné právo. Tento *Codex Theodosianus* sa nám aspoň zčasti zachoval.[4]

Všetky tieto pokusy – a bolo ich ešte omnoho viac – ucelene usporiadať cisárske konštitúcie (*lex*) a právnickú literatúru (*ius*) vyústili do kodifikačnej činnosti byzantského, východorímskeho cisára Justiniána I. (527-565).

3. Cisár Justinián korunoval svoje činorodé vládnutie úplnou a rozsiahlou prestavbou existujúceho právneho systému, pomocou ktorej zostavil a usporiadal v štyroch veľkých kodifikačných zbierkach (*Codex*, *Digesta*, *Institutiones*, *Novellae*) konštitúcie svoje a svojich predchodcov, ako aj spisy právnikov, ktoré po vydaní citačného zákona zostali v používaní.

---

[2] Pozri C. Th. 1,4,3. Začiatok ani koniec tohto zákona sa nám v Theodosiánskom kódexe nezachoval. Známa je iba prostredná časť, ktorá bola ale podrobená prísnej textovej kritike.

[3] Prvé vedecké vydanie oboch kódexov pripravil G. HÄNEL, *Codicis Gregoriani et codicis Hermogeniani fragmenta, Corpus iuris anteiustiniani II*, Bonn 1837. Dnes sa používa P. KRÜGER, *Collectio librorum iuris anteiustiniani in usum scholarum III*, s. 221-245 (Codices Gregorianus et Hermogenianus).

[4] Moderné vydanie upravil G. HÄNEL, *Codex Theodosianus: ad LIV librorum manuscriptorum et priorum editorum fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Gustavus Haenel Lipsiensis* a vyšlo v *Corpus iuris*, Bonn 1842. Dnes používame vydanie *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges Novellae ad Theodosianum pertinentes*. Ediderunt TH. MOMMSEN et P. M. MEYER, 1905 Berlin.

Projekt tejto veľkej činnosti začal ľahšou úlohou, t.j. zostavením zbierky cisárskych konštitúcií. V roku 528 bola zostavená desaťčlenná komisia a poverená úlohou podľa vzoru predchádzajúcich troch kódexov (*Codex Gregorianus*, *Hermogenianus* a *Theodosianus*) vypracovať novú zbierku zo staršej i novšej doby bez ohľadu na formu, v akej sa konštitúcie prijali (reskripty a edikty). Zbierka mala obsahovať už zozbierané alebo ešte nezozbierané cisárske konštitúcie a zároveň z nej mali byť vylúčené konštitúcie zastaralé a tiež konštitúcie odporujúce existujúcim pomerom. Komisia ukončila svoju prácu v roku 529 a jej dielo bolo publikované ako *Codex Iustinianus* a malo vstúpiť v platnosť 16. apríla. Toto dielo sa nám nezachovalo.

V roku 534, čoskoro po dokončení *Digest* a *Inštitúcií* (pozri ďalej) bola poverená nová komisia (Dorotheus, Menna, Constantinus a Ioannes), aby pod vedením Triboniána revidovala *Codex*. Nová zbierka v porovnaní k pôvodnej sa nazýva *Codex repetitae praelectionis* bola v tom istom roku dokončená, 16. novembra publikovaná a vstúpila v platnosť 29. decembra.[5] Obsahovala okrem iného aj päťdesiat rozhodnutí, tzv. *quinquaginta decisiones*, t.j. rozhodnutia, ktorými sa Justinián ešte pred dokončením *Digest* pokúsil odstrániť kontroverzie starých právnikov.

Nový *Codex* bol rozdelený do dvanástich kníh a každá z nich bola rozdelená do titulov. Tituly niesli nadpisy právnej matérie, ku ktorej boli chronologicky priradené konštitúcie. Každá táto konštitúcia mala *inscriptio* (meno cisára, ktorý ju vydal a meno osoby, ktorej ju adresoval) a *subscriptio* (čas a miesto publikácie).

Ťažšou úlohou než kodifikovať cisárske konštitúcie bola úloha zozbierať právo zachované v spisoch autorizovaných klasických rímskych právnikov (zhruba obdobie od roku 27 pred Kr. do roku 284 po Kr.) uvedených aj v citačnom zákone, odstrániť kontroverzie medzi nimi, prípadne zmeniť ich tvrdenia tam, kde bolo potrebné prispôsobiť právo novým sociálno-ekonomickým pomerom ranofeudálneho byzantského štátu, ako aj vynechať zo spisov to, čo sa už prežilo a vyšlo z právnej praxe. Túto náročnú úlohu mala splniť 16-členná komisia pod vedením Triboniána vymenovaná v roku 530 s tým, že má prácu ukončiť o desať rokov.

Komisia zohľadnila diela 38 právnikov, z ktorých najstarší bol Quintus Mucius Scaevola (zomrel v r. 82 pred Kr.), najmladší Hermogenianus (začiatok 4. stor.).[6]

Celý obrovský materiál, ktorý bola komisia nútená preštudovať, bol rozdelený do štyroch častí: prvá, sabiniánska masa, obsahovala komentáre práv-

[5] Dnes používame kritické vydanie P. KRÜGERA, ktorý zaradil Codex do druhého dielu *Corpus Iuris Civilis* stereotypne vydávaného v nakladateľstve Weidmann (prvýkrát v r. 1877) pod názvom *Codex Iustinianus*, Berlin.

[6] Pozri W. KUNKEL, *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen*, 2. Aufl., Graz – Wien – Köln 1967, s. 18.

nikov k dielam Sabina (*libri ad Sabinum*), druhá, ediktuálna masa, obsahovala komentáre právnikov k prétorskému ediktu (*libri ad edictum*), tretia, papiniánska masa, obsahovala výňatky z Papiniánových *Quaestiones*, *Responsa* a *Definitiones*, štvrtá, appendixová masa, obsahovala fragmenty z rozličných spisov.[7]

V krátkom čase troch rokov dokončila komisia celé dielo. 16. decembra 533 bolo publikované a vstúpilo v platnosť 30. decembra pod názvom *Digesta* (od *digerere*) kvôli poriadku, v akom sa matéria prejednávala, alebo *Pandectae* (od *pan* a *dechthai*), lebo kodifikácia obsahovala všetko, čo sa ako použiteľné zachovalo v spisoch rímskych právnikov.[8] *Digesta* sú rozdelené do 50 kníh, každá kniha do rozličných titulov. Každý titul pozostáva z dlhších alebo kratších fragmentov, t.j. excerptov zo spisov právnikov tvoriace vlastný základ *Digest*. Výnimkou sú knihy 30., 31. a 32., ktoré sa nerozdeľujú na tituly, ale majú spoločný nadpis *de legatis et fideicomissis*. Vcelku obsahujú knihy 422 titulov a 9123 fragmentov (*leges*). Oni sa rozpadajú podľa Justiniánovho nariadenia do sedem veľkých častí: prvá časť (kniha 1-4), druhá (5-11), tretia (12-19), štvrtá (20-27), piata (28-36), šiesta (37-44) a siedma (45-50). Zo všetkých právnikov najviac miesta sa v *Digestách* venuje Ulpiánovi; excerpty z jeho spisov zahŕňajú asi 1/3. Za ním nasleduje Paulus (asi 1/6) a Papinianus (asi 1/18). Výňatky nezodpovedajú vždy pôvodnému textu doslovne, ale existujú v nich zmeny; mnohé je úmyselne vynechané, niečo zas pripojené a pod. Tieto zmeny nazývame *interpolationes* alebo *emblemata Triboniani*.

Ešte pred dokončením prác na *Digestách* nariadil Justinián začatie kodifikačných prác na učebnici práva pre začiatočníkov. Poveril splnením tejto úlohy dvoch profesorov, Theophila a Dorothea, aby za dohľadu Triboniána a podľa vzoru *Inštitúcií* právnika Gaia (§ 13 uvodzovacieho zákona z 21. 11. 533) vypracovali učebnú príručku "pre mládež túžiacou za poznaním práva". Dokončené dielo bolo pod názvom *Institutiones* 21. novembra 533 publikované a 30. decembra, teda spolu s *Digestami*, vstúpilo v platnosť.[9]

---

[7] Porov. F. BLUHME, *Die Ordnung der Fragmente in den Pandektentiteln. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Pandekten*, Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft 4, 1820, s. 257-472; V. VANĚČEK, *O vzniku Digest. Theorie Bluhmova a její odpůrci*, Všehrd 8, 1927, 1-6, s. 36 a nasl.

[8] Najviac používané vydania *Digest* jestvujú v dvoch verziách, prvá v stereotypnom vydaní nakladateľstva Weidman (Berlín) v *Corpus Iuris Civilis*. Volumen primum: /spolu s Inštitúciami) Digesta recognovit TH. MOMMSEN, retractavit P. KRÜGER, druhá vo vreckovom vydaní popredných talianskych romanistov v dvoch zväzkoch: *Digesta Iustiniani Augusti* recognoverunt et ediderunt P. BONFANTE, C. FADDA, C. FERRINI, S. RICCOBONO, V. SCIALOJA: Vol. I. Libri I-XXVIII, Milano 1908; P. BONFANTE, V. SCIALOJA. Vol. II. Libri XXIX-L, Milano 1931.

[9] Používa sa stereotypné vydanie *Corpus Iuris Civilis*. Volumen primum: Institutiones recognovit P. KRÜGER, Berlin.

Inštitúcie pozostávajú zo štyroch kníh, knihy sa členia na tituly, ktorých je celkovo 98. Z veľkej časti vychádzajú z Gaiových *Inštitúcií*, ale obsahujú aj výňatky z iných diel, najmä zohľadňujú nové právo zakotvené v *Digestách* a v zbierkach konštitúcií. *Inštitúcie* sú spracované z hľadiska odborného rovnako ako *Inštitúcie* Gaiove: všetko právo je rozdelené na osobné právo (*personae*), majetkové právo (*res*) a procesné právo (*actiones*). Prvé dve časti sa považujú za súčasť hmotného práva, tretia za súčasť formálneho práva. Justinián takto "potvrdil" Gaiov systém práva a tým otvoril cestu k systematike novodobých kodifikácií občianskeho (súkromného) práva.

Napriek tejto rozsiahlej kodifikačnej činnosti vydal cisár ešte ďalšie dôležité konštitúcie, ktoré v mnohých bodoch podstatne menili v kodifikácii vytvorené nové právo. Zbierka týchto justiniánových konštitúcií dostala názov *Novellae constitutiones*, alebo aj *Neai diatakseis*. Väčšia časť týchto noviel bola prijatá v rokoch 535-539, zväčša v gréckom jazyku. Vcelku dosahuje ich počet číslo najmenej 165.[10]

4. Po týchto stručných úvahách o pôsobení rímskeho práva v 4.-6. storočí je evidentné, že centrálnu úlohu v tomto čase zohral Justinián a jeho kodifikácia práva. Je teraz na mieste otázka, bolo rímske právo ako produkt antiky Justiniánom recipované?

Predovšetkým treba uviesť, že v právnej vede nie je "recepcia práva" jednoznačným pojmom. Recepciou sa rozumie obvykle prevzatie, prebratie cudzieho právneho poriadku alebo jeho časti na základe právneho aktu.[11]. Pochybnosti spôsobujú ale príčiny recepcie, jej druhy[12], ako aj sám pojem recepcie. Neisté zostáva, či recepcia práva je určitý sociálny proces alebo jednorázový právny akt[13], či ide o mnohovrstvovú a mnohovýznamovú historickú kategóriu a pod. Nemienime sa na tomto mieste hlbšie zaoberať pojmom recepcie práva. Zaujímavé pre nás bude, či sa normatívne vymedzený pojem recepcie práva môže vzťahovať aj na taký fenomén, akým bolo historické rímske právo, inými slovami, či možno vôbec hovoriť o recepcii rímskeho práva a najmä či je možné kvalifikovať justiniánsku kodifikáciu ako recepciu.

Odborná romanistická literatúra sa mnohokrát pokúsila o vymedzenie recepcie rímskeho práva. Naposledy definoval pojem recepcie H. Haus-

[10] Oficiálna zbierka noviel sa nevydala. Naše poznatky čerpáme dnes zo stereotypného vydania v rámci *Corpus Iuris Civilis*. Volumen III. Novellae recognovit R. Schöll absolvit G. Kroll, Berlin.

[11] Pozri F. Weyr, s.v. Recepce, *Slovník veřejného práva československého*, 3. zv., Brno 1934, s. 715.

[12] Poľský právny historik Bardach vyrátal viac ako 10 druhov recepcie práva. Porov. J. Bardach, *Recepcja w historii państwa i prawa*, Czasopismo Prawno-Historyczne, Warszawa – Poznań 29, 1977, 1, s. 62 a nasl.

[13] K tomu bližšie E. E. Hirsch, *Rezeption als sozialer Prozess. Erläutet am Beispiel der Türkei*, Berlin 1981, s. 12 a nasl.

maninger dokonca v učebnici rímskeho práva, čo nebýva zvykom, takto: "Recepcia ako prevzatie a asimilácia cudzieho myšlienkového bohatstva je všeobecný kultúrno-historický zjav" a ďalej vyslovil presvedčenie o tom, že recepcia rímskeho práva je celoeurópsky proces, ktorý začal v 12. storočí v oblasti cirkevného súdnictva a svoj vrchol dosiahol v 15. a 16. storočí v Nemecku.[14]

Ohľadom "recepcie rímskeho práva" možno pozorovať v právnej romanistike dve tendencie: A/ Vzhľadom na mnohovýznamnosť slova "recepcia" začínajú sa v poslednom čase používať iné výrazy.[15] Nedávno na tento problém poukázal H. Kiefner,[16] ale návrhy pre nové výrazy sa nepresadili, pretože pojem recepcia je stáročia používaný pracovný pojem, ktorý sa vžil a jeho odstránenie by sťažilo vedecké dorozumievanie medzi právnikmi.[17] Takáto argumentácia nemôže plne uspokojiť najmä ak zvážime, že nie všade sa rímske právo "prevzalo" Preto je na mieste rozlišovať, pokiaľ ide o pomer rímskeho práva k cudzím právnym poriadkom, intenzitu a spôsoby, akými sa rímske právo dostávalo za hranice Itálie a v takom prípade je priam nevyhnutné používať, ak máme správne porozumieť historickým procesom, okrem pojmu "recepcia" aj ďalšie výrazy, ktorými sa majú odlíšiť pomery v jednotlivých európskych krajinách.

B/ Omnoho vážnejšia je druhá tendencia. Týka sa tézy, podľa ktorej rímske právo prešlo tromi recepčnými vlnami (nepresne sa hovorí o stupňoch). Prvá vlna ako tzv. predstupeň prenikania rímskeho práva v germánskych štátoch neskorej antiky (*leges barbarorum*), často za sprostredkujúcej úlohy cirkvi, druhá vlna ako vedecké znovuobjavenie a nové spracovanie rímskeho práva počnúc 11. stor. na severoitalských univerzitách (Pavia, Bologna, Padua, Perugia), odkiaľ sa rímske právo dostalo na ďalšie univerzity západnej a strednej Európy (tzv. teoretická recepcia) a napokon tretia vlna ako vlastná recepcia rímskeho práva in complexu, ktorá sa odohrala v Nemecku v 15. a 16. storočí (tzv. praktická recepcia).[18]

Pri tomto zobrazení vývoja rímskeho práva (po rozpade antického rímskeho štátu) sa automaticky vychádza z predstavy, že predmetom recepcie je

---

[14] Pozri H. Hausmaninger – W. Selb, *Römisches Privatrecht*, 5. Aufl., Wien 1989, s. 107.

[15] K tejto otázke som sa vyjadril v recenzii k V. Urfus, *Recepce římského práva a římskoprávní kultura za feudalismu a v počátcích kapitalismu. Vybrané otázky*, Právny obzor 69, 1986, s. 570.

[16] Porov. H. Kiefner, s. v. Rezeption (privatrechtlich), *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, Berlin (-West) 1987, 28. Lieferung, s. 970 a nasl.

[17] Takto F. Wieacker, *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*, 2. Aufl., Göttingen 1967, s. 132.

[18] O tom pozri D. Giesen, s. v. Rezeption fremder Rechte, *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, Berlin (-West) 1987, 28. Lieferung, s. 996 a nasl.

rímske právo zachované v podobe, akú jej dal cisár Justinián, a nezohľadňuje sa pritom historická skutočnosť, že počiatok recepcie treba hľadať už v dobe justiniánskej.[19]

Vzhľadom na takéto tvrdenie je potrebné zistiť, či justiniánska kodifikácia napĺňa znaky pojmu "recepcia rímskeho práva". Domnievame sa, že na to treba podať dôkaz o tom, že a/ Justinián uskutočnil recepciu práva v zákonnej forme, b/ recipovaným právom bolo právo rímske a c/ Justinián recipoval rímske právo ako cudzie právo.

Ad a/ Kodifikácia cisára Justiniána je priam klasickým príkladom toho, že formálny znak pojmu recepcie práva je splnený bez akejkoľvek pochybnosti. Justinián nielenže použil formu zákona na to, aby zozbieral a utriedil právo do určitého myšlienkového systému (ako inak to možno urobiť, než formou zákona?), ale zákony (*constitutiones*), ktorými začínal aj ukončoval jednotlivé zákonné zbierky, zároveň vyjadrujú aj druhý obsahový znak pojmu recepcie (pozri ďalej).

Práce na *Digestách* uviedol Justinián konštitúciou *Deo auctore* dňa 15. 12. 530, v ktorej uviedol, ako si predstavuje plán *Digest* a ukončil ich konštitúciou *Tanta* (*Dedoken*) dňa 16. 12. 533.

Pri *Inštitúciách* bola iná situácia. Tu nás Justinián postavil pred hotovú vec a konštitúciou *Imperatoriam* zo dňa 21. 11. 533 vyhlásil ukončenie prác na *Inštitúciách*, ktoré spolu s *Digestami* vstúpili v platnosť dňa 30. 12. 533.

Ad b/ Niet sporu o tom, že Justinián kodifikoval "rímske právo", t.j. rímske *leges* a *ius* v *Codexe*, *Digestách* a *Inštitúciách*. Niet sporu ani o tom, že cisár prejavil všeobecnú snahu kodifikovať s určitými modifikáciami rímske právo klasické, s ohľadom na nové hospodárske a politické pomery. S určitými výhradami môžeme vysloviť názor, že sa recipovalo rímske klasické právo vo forme excerptov zo spisov klasických právnikov (*Digesta*), cisárske konštitúcie od Hadriána do Justiniána (*Codex*) a vypracovala sa učebnica práva podľa vzoru učebnice klasického právnika Gaia (*Institutiones*). Jasný dôkaz o predmete recepcie nájdeme napríklad, ak neuvedieme iné prameňe, aj v uvodzovacích konštitúciách. Konštitúcia *Deo auctore* ohľadom *Digest* vyhlasuje, že sa má vytvoriť zbierka zo spisov rímskych právnikov s *ius publice respondendi*[20] a takto zachytené právo rímske (označené ako *veteris iuris*, alebo *ius antiqui*) interpolovať.[21] Podobne sa dočítame v konštitúcii *Imperatoriam*, že Justinián "rozšíril svoje úsilie na nesčíselné spisy starej

[19] V takomto duchu sa vyjadril Otakar Sommer: *"...v Orientu, prodělalo římské klasické právo svoji první recepci."* Pozri O. Sommer, *Antická a naše právní kultura*, in: Co nás pojí s antikou? Přednášky a rozpravy společnosti přátel antické kultúry, sv. I, Praha 1925, s. 3.

[20] Deo auctore, § 4.

[21] Deo auctore, § 7.

právnej vedy" (t.j. vedy rímskeho práva)[22] a svoje *Inštitúcie* vytvoril "na základe všetkých učebníc starých právnikov" (t.j. rímskych právnikov), ale najmä "podľa diel nášho Gaia a síce jeho *Inštitúcií* a *Vecí každodenných*".[23]

Ad c/ V celej svojej dlhej histórii praktizoval Rím voči podmaneným národom "prezieravú" politiku: v dobytých provinciách nemal záujem likvidovať domáci právny poriadok a zavádzať svoje (rímske) právo. Ba ani *Constitutio Antoniniana*, ktorou cisár Caracalla priznal rímske občianstvo všetkým slobodným poddaným obyvateľom ríše v roku 212, na tejto situácii nič podstatného nezmenila. Najmä vo východných provinciách sa "národné právo" (*das "Volksrecht"*) voči "ríšskemu právu" (*das "Reichsrecht"*)[24] presadilo. Rímske právo zostalo naďalej teda cudzím pre lokálne súdy, lebo po grécky hovoriaci a po grécky mysliaci sudcovia nerozumeli latinskému rímskemu právu. Veľkú úlohu v tomto smere zohrávali aj notári, ktorí spisovali listiny podľa starých domácich formulárov.[25]

Vo východných provinciách dlhý čas chýbala vôbec možnosť spoznať rímske právo. Neexistovalo organizované vyučovanie práva[26] a keď neskôr aj právnické školy vznikli (napríklad v Beryte v Sýrii), nedokázali romanizovať domáce národné právo. Ďalšou príčinou, ktorá umocňovala postavenie národnej právnej kultúry, spočíva v tom, že rímske právo samotné bolo príliš národným a navyše právom nekodifikovaným, takže nebolo pre každého prehľadné a spoznateľné.[27] Preskúmanie právnych prameňov nás utvrdzuje v názore, že vo východných provinciách v predrímskej dobe platilo grécko-helenistické (alebo grécko-egyptské) právo, teda lokálne právo s národnými elementami a toto právo zostalo v platnosti aj počas rímskej nadvlády. Inými slovami, rímske právo, ak sa na Východe aplikovalo, bolo právom cudzím, nepatriacim do daného prostredia. Ba čo viac, bolo mnohokrát právom neznámym a nezvyčajným.

Záver: Pokúsili sme sa v našich úvahách ukázať, aký bol skutočný stav neskorého antického práva. Pre naše záverečné úvahy zostáva vysloviť dvojaké konštatovanie. Po prvé, na konci antiky a jej prechodu do stredovekého

---

[22] Imperatoriam, § 2.

[23] Imperatiriam, § 6.

[24] Vzťah medzi ríšskym (rímskym) právom a národnými právami v Oriente analyzoval vo svojom epochálnom diele L. MITTEIS, *Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs*, Leipzig 1891.

[25] Pozri W. KUNKEL, *Römische Rechtsgeschichte*, 12. Aufl., Köln – Wien 1990, s. 77.

[26] Pozri k tomu M. KASER, *Römische Rechtsgeschichte*, 2. Aufl., Göttingen 1978, s. 157.

[27] Porov. F. PRINGSHEIM, *Ausbreitung und Einfluß der griechischen Rechtsgeschichte*, hrsg. von E. Berneker, Darmstadt 1968, s. 62.

štátu upadlo rímske právo na celom teritóriu rímskeho impéria, pričom najciteľnejšie sa tento úpadok prejavil na Východe. Po druhé, hoci Rimania nedokázali romanizovať právo Východu – a sa o to ani vážne nepokúšali – prevzal rímske právo ako cudzorodý element do východnej časti bývalej ríše cisár Justinián a to skôr, než sa antický svet definitívne rozpadol.

ZUSAMMENFASSUNG

Das römische Recht am Ende der Antike

Der Beitrag befasst sich mit der Stellung des römischen Rechts in der nachklassischen und justinianischen Zeit. Ein charakteristischer Zug dieses Zeitabschnittes liegt in dem allgemeinen Verfall des römischen Rechts und der Abwendung von den traditionellen Rechtskonzeptionen. Justinian versuchte eine Belebung des klassischen römischen Rechts. Sein Werk *Corpus iuris civilis* erfüllt drei Merkmale von Begriff "Rezeption des römischen Rechts"; 1. Die Rezeption wurde in gesetzlicher Form verwirklicht (Konstitutionen *Deo auctore*, *Tanta* und *Imperatoriam*). 2. Gegenstand der Rezeption war das römische Recht, das in den Schriften römischer Juristen (Deo auctore, § 4) oder in den Werken des römischen Juristen Gaius (*Imperatoriam*, § 6) erhalten geblieben ist. 3. Auf dem Gebiet östlicher Provinzen, wo in der vorrömischer Zeit das griechisch-hellenistische oder griechisch-ägyptische Volksrecht gegolten hat, wurde das römische Recht als fremdes Recht übernommen.

THEODERICH VELIKÝ A JEHO NÁSTUPCE EUTHARICH

Jarmila Bednaříková *(Brno)*

Vývoj ostrogótského státu, založeného v Itálii r. 493 a trvajícího do r. 552/3, kdy podlehl armádě císaře Iustiniana I., vykazuje ve srovnání s ostatními barbarskými germánskými státy vzniklými na území římského impéria některé zvláštní rysy. Od počátku v něm existovala cílevědomá snaha o maximální zmírnění protikladu mezi původně římským obyvatelstvem a přistěhovalými Germány, reprezentovaná hlavně politikou krále Theodericha I. a jeho dcery, regentky Amalasvinthy, která po Theoderichově smrti vládla za svého nezletilého syna Athalaricha. Tato snaha pro svou předčasnost ztroskotala, neboť předběhla přirozený proces sociální diferenciace, úzce souvisící s postupem feudalizace barbarských germánských států, proces, jenž v království západních Gótů vytvořil časem jednotnou germánsko-římskou privilegovanou vrstvu a vrstvu neprivilegovaných, jejichž postavení v právu a společnosti se také již neřídilo etnickou příslušností.

I nástupnická otázka byla ve státě Ostrogótů komplikovaná. Její složitost spočívala v tom, že jako *rex*, ustavovaný nebo alespoň potvrzovaný germánským vojskem či šlechtou,[1] vládl ostrogótský král legálně pouze svým Germánům, kdežto jeho vládě nad původním obyvatelstvem Itálie dodávalo legitimitu, potřebnou k udržení dobrých vztahů s východořímskou říší i s italskou šlechtou, uznání ze strany východořímského císaře.[2] Theode-

[1] Theodericha povolali v Itálii po jeho vítězství nad Odoakerem králem "Gótové", tedy vlastně vojsko, kterému velel a v němž kromě Ostrogótů byli ovšem např. i Rugiové (Exc. Vales. XII 57: *"Gothi sibi confirmaverunt Theodericum regem non expectantes iussionem novi principis"* – sc. Anastasii); k Rugiům srov.: Eugipp. Vita s. Severini 44,4; Procop. BG III 2, 1-4; H. Wolfram, *Geschichte der Goten*, München 1980, str. 347, 371; i Theoderichův nástupce Athalarich byl ustanoven jen před Germány (Jord. Get. 295: *"...convocans* (sc. Theodericus) *Gothos comites gentisque suae primates Athalaricum ... regem constituit"*; římskému senátu byla tato skutečnost pouze dodatečně oznámena (srov. Cass. Var. VIII 2).

[2] Podobná situace byla i v Odoakerově království; Odoaker odeslal r. 476 do Konstantinopole *"omnia ornamenta palatii"* (srov. Exc. Vales. XII 64; Cass. Chron. 1303, Chron. min. II, str. 159); r. 477 bylo pak jeho postavení v Itálii císařem Zénónem legitimizováno udělením titulu patricia (srov. Malchus frg. 10, FHG IV, str. 119; E. Demougeot, *Bedeutet das Jahr 476 das Ende des Römischen Reiches im Okzident?*, Klio 60, 1978, Heft 2, str. 373; 378; R. Günther – A. R. Korsunskij,

richův následník musel být tedy přijatelný jak pro Germány, tak také pro konstantinopolskou vládu, aby nedošlo k ohrožení dalšího mírového trvání ostrogótského státu.

Zdá se rovněž, že předčasná smrt Theoderichem vybraného nástupce Euthariche (zemřel nejspíše r. 522/3, zhruba o 3-4 roky dříve než Theoderich sám) byla jednou z hlavních příčin vážné roztržky mezi Theoderichem a špičkami italské šlechty, s kterými předtím úzce spolupracoval.

Není tedy pro historické bádání bez významu pokusit se osvětlit určitou nejasnost, která se týká Eutharichovy osoby. Jde o rozpor, jenž se na první pohled objevuje u dvou velmi důležitých autorů našich pramenů k ostrogótským dějinám – u Cassiodora Senatora a Jordana.

Cassiodorus je autorem gótských dějin o 12 knihách sepsaných asi v letech 526-533, z nichž se bohužel zachoval pouze zlomek; výtah z nich pořídil r. 551 Jordanis, který těchto dějin užil jako jednoho z hlavních pramenů své práce nazývané *Getica*. Cenným pramenem k ostrogótským dějinám je i Cassiodorova sbírka úředních dokumentů zvaná *Variae*, která vznikla r. 537/8.[3]

Na zajímavou nesrovnalost ve svědectvích obou uvedených autorů o Eutharichovi, který stejně tak jako Theoderich pocházel z ostrogótského královského rodu Amalů, poukazuje J. R. Martindale.[4] Jak píše Jordanis,[5] byl Eutharich v r. 515, kdy jej Theoderich z vizigótského území v Hispánii[6] povolal do Itálie, kde se téhož roku oženil s jeho dcerou Amalasvinthou, *"iuvenili aetate ... pollens"*; Cassiodorus ho však – nejen podle názoru J. R. Martindala, ale i podle editora Varií v ediční řadě Monumenta Germaniae historica Th. Mommsena – označil za téměř stejně starého (*"paene aequaevus"*) s císařem Iustinem, a to v dopise, který po 30. srpnu r. 526 zaslal tomuto císaři jménem nezletilého (asi desetiletého) Eutharichova syna, Theodericho-

---

Germanen erobern Rom, Berlin 1986, str. 182); Theoderich působil v prvních letech své činnosti v Itálii rovněž jako patricius jmenovaný a vyslaný císařem (Exc. Vales. XI 49; XI 51-54; Jord. Get. 291n.); poté, co byl bez souhlasu císaře Anastasia provolán králem, následovala několikaletá roztržka s Konstantinopolí, trvající až do r. 497, kdy Theodorich obdržel od císaře odznaky vlády a byl opět pokládán za legitimního vladaře Itálie (Exc. Vales. XII 64; E. Demougeot, o. c., str. 381; srov. i H. Wolfram, o. c., str. 355n.; 361).

[3] T. Mommsen, *Prooemium (ad Varias)*, MGH AA XII, str. XI, Berolini 1894; MGH AA XII, str. 3 (Cassiodorův úvod k Variím); Cass. Var. IX 25,4nn.; E. Kuťáková, A. Vidmanová et al., *Slovník latinských spisovatelů*, Praha 1984, str. 169; 355.

[4] J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. 2*, Cambridge 1980, str. 438, s. v. Fl. Eutharicus Cilliga.

[5] Jord. Get. 298.

[6] Eutharichův otec Vidimir Ml. odešel k Vizigótům za vlády císaře Glyceria, r. 473 nebo 474 (blíže k tomu viz: Jord. Get. 283n; H. Wolfram, o. c., str. 247; 293).

va vnuka a nástupce Athalaricha.[7] Císař Iustinus se narodil r. 450 nebo 452.[8] Kdyby byl Eutharich zhruba stejného stáří s ním, bylo by mu v r. 515 už okolo 65 let a stěží by se dal označit za mladíka. Je také dosti nepravděpodobné, že by si Theoderich, narozený kolem r. 451/2,[9] vybral za nástupce muže stejně starého, jako byl sám. Eutharich byl jako příští vládce ostrogótského státu schválen Germány i východořímským císařem; kdyby byl ovšem téměř stejnověký s Iustinem (a tedy i s Theoderichem, který zemřel r. 526 jako zhruba pětasedmdesátiletý), neskýtal by prakticky žádnou záruku, že Theodericha přežije a bude moci zajistit další mírovou existenci ostrogótského státu. Logičtěji vypadá tvrzení Jordanovo, ale Cassiodorus je současník popisovaných událostí a nemohl se ve věku Theoderichova nástupce tak velmi zmýlit. Byl tedy Theoderich při výběru svého následníka přece jen lehkomyslný?

Další Cassiodorovo dochované dílo, jeho *Kronika*, se o Eutharichovi sice zmiňuje, ale otázky jeho věku se nedotýká.[10] Nezbývá tedy, než podrobněji rozebrat samotný text příslušného Cassiodorova dopisu, neboť řešení nastíněného problému může sloužit i k objasnění toho, zda si současníci (především Theoderich sám) vážnost otázky výběru nástupce skutečně uvědomovali a zda je tedy domněnka, že negativní změna Theoderichovy politiky vůči Římanům po r. 522 byla do značné míry zapříčiněna ztrátou vhodného následníka, správná.

Označení *"paene aequaevus"* se v citovaném Cassiodorově dopisu císaři Iustinovi vyskytuje v souvislosti s adopcí *"per arma"*,[11] která je chápána jako zvláštní záležitost právě proto, že adoptivní otec a syn byli skoro stejného stáří.

Hlavní snahou dopisu bylo přitom zajistit pro ostrogótský stát dobré, přátelské vztahy s východořímskou říší za týchž podmínek, jako za vlády Athalarichova předchůdce Theodericha a za stejným účelem dokázat také Athalarichovo příbuzenství s císařem Iustinem.[12] Právě Athalarichův děd Theoderich byl s císařem Iustinem *"paene aequaevus"* a také on se stal synem východořímského císaře adopcí *"per arma"*, ovšem už r. 477 nebo 478, kdy byl adoptován tehdy vládnoucím císařem Zénónem.[13] V takovém řešení by tedy opět byl rozpor.

[7] Cass. Var. VIII 1,3; Th. Mommsen vysvětluje tuto skutečnost jen zveličováním typickým pro Cassiodorův styl; sám ovšem píše, že Eutharich byl asi o 30 let mladší než Iustinus – srov. cit. *Prooemium (ad Varias)*, str. XXXVII; v tomto případě by tedy zveličení bylo přílišné a navíc zřejmě i bezúčelné.

[8] Srov. E. Stein, *RE Bd. X*, sl. 1314, s. v. Iustinus; J. R. Martindale, o. c., str. 648 a 650, s. v. Iustinus (4).

[9] Jord. Get. 271; H. Wolfram, o. c., str. 428.

[10] Cass. Chron. 1357; 1361 a 1363, Chron. min. II, str. 160n.; k řešení tohoto problému nepřispívá ani dílo Prokopiovo nebo *Excerpta Valesiana*.

[11] Šlo o adopci předáním zbraní podle germánského zvyku.

[12] Srov. Cass. Var. VIII 1,3-5.

[13] Jord. Get. 289; Malchus frg. 17, FHG IV, str. 124.

Na koho se však Cassiodorův dopis vlastně obrací? Zahrnuje jen vztahy Theodericha Velikého a Eutharicha s císařem Iustinem, nebo i jejich vztahy s Iustinovými předchůdci na císařském trůně? Některé skutečnosti ukazují, že zde Cassiodorus nemíní pouze Iustina, ale spíše východořímské císaře obecně jako právní a diplomatickou druhou stranu vzájemných vztahů mezi ostrogótským státem a římskou říší.

Hlavním důkazem je pro to Cassiodorova věta: *"Vos avum nostrum* (sc. Theodericum Magnum) *in vestra civitate celsis curulibus extulistis, vos genitorem meum in Italia palmatae claritate decorastis."*[14] V obou případech jde o udělení konsulátu, na nějž se vztahuje jak výraz *"celsae curules"*, tak *"claritas palmatae"* (sc. vestis).[15] Konsulátu se však za Iustina dostalo jen Eutharichovi, a to r. 519, kdy tento úřad zastával společně s císařem.[16] Theoderich po r. 518, kdy Iustinus nastoupil na konstantinopolský trůn, konsulát nezastával, získal jej pouze r. 484 od svého adoptivního otce císaře Zénóna a jeho kolegou byl (za římský Západ) Decius Marius Venantius Basilius.[17] Slova *"vos extulistis"*, *"vos decorastis"*, musíme tedy chápat ve smyslu: (povznesli jste, ozdobili jste) vy, konstantinopolští císařové.

Jen v souvislosti s Eutharichovým konsulátem z r. 519 se pro označení příbuzenského vztahu konsula k Athalarichovi objevuje také jednoznačné *"genitor"*. V případě adoptovaného Amala, jenž měl být s Iustinem *"paene aequaevus"*, je příbuzenský poměr k Athalarichovi vyjádřen méně jednoznačným *"parens"* a nemusí se tedy jednat o otce – může zde jít i o děda.

Jestliže je zřejmé, že zájmeno *"vos"* v citované větě: *"Vos avum nostrum ... extulistis"* lze chápat jedině ve smyslu "vy, východořímští císařové", můžeme důvodně předpokládat, že se ani ostatní pasáže dopisu, tedy ani ty, které se týkají adopce, nemusejí vztahovat jen k osobě císaře Iustina, ale i k jeho císařským předchůdcům. Cassiodorus chtěl asi především zdůraznit kontinuitu východořímské politiky ve vztazích k Ostrogótům za Zénóna, Anastasia a Iustina.[18]

---

[14] Cass. Var. VIII 1,3.

[15] Srov. např. ibid. VI 1,1 a VI 1,6 ("Formula consulatus" z r. 511), kde najdeme výraz *"palmata vestis"*, větu: *"Pinge vastos umeros vario colore palmatae"* i výzvu: *"sellam curulem ascende"*; podobně Var. VI 20,1 ("Formula consularitatis", sine anno), kde se vyskytuje výraz *"curules inclitas"*, nebo Var. I. 1,3n. z r. 511 (jde o jmenování konsula Theoderichem): *"curules infulas praestitimus candidato"*.

[16] Srov. např. Cons. Ital. ad a. 519, Chron. min. I, str. 332; Cass. Chron. 1361; 1363n., Chron. min II, str. 160n.; Exc. Vales. XIV 80.

[17] Např. Cons. Ital. ad a. 484, Chron. min. I, str. 313; srov. ibid. ad a. 518-526, Chron. min. I, str. 332; Cass. Chron. 1312, Chron. min. II, str. 159; Exc. Vales. XI 49; J. R. MARTINDALE, o. c., str. 108, s. v. Fl. Theodericus; ibid., str. 218, s. v. Decius Marius Venantius Basilius.

[18] Srov. i Cass. Var. VIII 1,5: *"Legatos ... aestimavimus esse dirigendos, ut amicitiam nobis illis pactis, illis condicionibus concedatis, quas cum ... avo nostro*

Athalarich Cassiodorovým perem vyjadřuje naději, že také on se stane adoptivním synem východořímského císaře: *"Hoc* (sc. filii) *nomen adulescenti congruentius dabitis, qualia nostris senioribus praestitistis."* Tato věta mne vede ke stejnému mínění, k jakému na základě citovaného Cassiodorova dopisu dospěla badatelka Je. Č. Skržinskaja – že se v něm totiž hovoří o dvojí adopci ostrogótského krále východořímským císařem, o adopci Theodericha i Euthariche,[19] ačkoliv Eutharichovu adopci nemáme potvrzenu žádným dalším pramenem, zatímco o adopci Theoderichově píše Jordanis.[20] V žádném případě není však už z textu dopisu samotného jasné, kdo z obou eventuálně adoptovaných Amalů s Iustinem vlastně byl *"paene aequaevus"*; přitom víme, že adoptivním otcem tohoto Amala nemusel být císař Iustinus, protože dopis nevzpomíná jen úřady a pocty získané ostrogótskými králi od něho.

Je tedy za prvé možné, že Cassiodorus měl na mysli jen adopci Theodericha a neuvědomil si, že tento germánský král byl sice zhruba stejného stáří s právě vládnoucím Iustinem, nebyl však adoptován jím, ale císařem Zénónem, s kterým už zcela jistě stejnověký nebyl (byl mladší asi o 20 let).

Další, a podle mého soudu pravděpodobnější možností je, že Iustinus "kvůli svornosti", jak píše Cassiodorus (*"Desiderio quoque concordiae factus est per arma filius, qui annis vobis paene videbatur aequaevus"*), převzal jako právní nástupce svých předchůdců na konstantinopolském trůně všechny jejich politické i politicko-rodinné závazky vůči Ostrogótům a chápal tedy i Theodericha jako svého (zděděného) adoptivního syna *"per arma"* (akt předání zbraní mohl být ovšem i zopakován) a že se případnou adopcí jeho designovaného nástupce Euthariche pokusil vytvořit určitou tradici vzájemných vztahů mezi Konstantinopolí a vládci ostrogótského státu, tradici cel-

---

inclitos decessores vestros constat habuisse"; vztahy mezi Theoderichem a Iustinovými předchůdci zdaleka nebyly vždy ideální – viz např. Theoderichovu žádost o smíření s císařem Anastasiem z r. 508 (Cass. Var. I 1,1n. a srov. k tomu: Greg. Tur. HF II 38; H. Wolfram, o. c., str. 398); tradice je však přesto zřejmě uchovala jako velmi dobré a příkladné (srov. Procop. BG III 21, 20-24), kde se poukazuje právě na přátelské vztahy Theodericha a Anastasia).

[19] Je. Č. Skržinskaja, *Jordan, O proischoždënii i dějanijach getov*, Moskva 1960, str. 347, pozn. 738; srov. též Cass. Var. VIII 1,3: *"ex filio vestro genitus"* (sc. Athalaricus), i když tato formulace by mohla být chápána i ve smyslu: zrozený ze syna konstantinopolských císařů (ve 2. generaci, jako Theoderichův vnuk); o Eutharichově adopci Iustinem píší také: Th. Mommsen – cit. *Prooemium (ad Varias)*, str. XXXVIn.; F. Dahn, L. Schmidt a R. Wenskus (srov. R. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*, Köln – Graz 1961, str. 28, pozn. 77); H. Wolfram (o. c., str. 405); J. R. Martindale (o. c., str. 438, s. v. Fl. Eutharicus Cilliga).

[20] Jord. Get. 289.

kem přijatelnou i pro italskou senátorskou šlechtu, k níž patřil také Cassiodorus, neboť poměr adoptivního otce a adoptivního syna vyjadřoval formální podřízenost italských ostrogótských králů vůči císařům.

Na základě tohoto poměru, který je třeba chápat především jako politický, se Iustinus měl i k Theoderichovi Velikému chovat "otcovsky", třebaže s ním byl zhruba stejného stáří. Tím více otcovsky se tedy měl pak chovat k dítěti Athalarichovi.

Snahu o vytvoření určitého stabilního politického a právního vztahu mezi ostrogótskými králi a východořímskými císaři můžeme tušit i z Cassiodorovy žádosti vyslovené za nezletilého Athalaricha: *"Introducamur et in vestram mentem, qui adepti sumus regiam hereditatem."*[21] Dědičnost ostrogótského italského království měla být chápána zároveň jako dědičnost určitého poměru ke konstantinopolským císařům. Kontinuitu tohoto poměru se Cassiodorus snažil zdůrazňovat, tato kontinuita měla být zárukou míru mezi oběma státy.

Na základě výše uvedeného nelze tedy z Cassiodova dopisu vyvozovat, že Eutharichovi bylo v r. 515 přes 60 let. Mohl to být mladý muž, jak o něm tvrdí Jordanis. Rozpor mezi Cassiodorem a Jordanem ohledně jeho věku vlastně neexistuje, je pouze zdánlivý a žádný důkaz o tom, že by si Theoderich byl vybral nevhodného nástupce, Cassiodorus nepřináší. Tento výsledek odpovídá myšlence, že nástupnický problém byl z hlediska dalšího bezpečného trvání ostrogótského státu skutečně závažný.

Ztráta následníka schváleného císařem vytvořila po Eutharichově předčasné smrti – též vzhledem k Theoderichově poměrně vysokému věku a nezletilosti jeho dalšího možného nástupce – vhodné předpoklady pro legální odstranění ostrogótské nadvlády v Itálii za císařovy pomoci, neboť císař už nyní nebyl vázán svým uznáním dalšího ostrogótského vládce a mohl by zasáhnout, jakmile Theoderich zemře. Z této situace se zřejmě zrodilo Theoderichovo podezření ohledně existence spiknutí římské šlechty, podezření, na něž doplatili svými životy filozof Boëthius a patricius Symmachus a jež zapříčinilo známý negativní zlom v celkovém Theoderichově postoji vůči Římanům.[22]

[21] Cass. Var. VIII 1,4.

[22] Srov. např. Exc. Vales. XIV 83; 85nn.; XV 88-93; XVI 94n.; Boëthius, Consol. I 4,14-45; Procop. BG I 1,32nn.; osud prvního z obviněných, senátora Albina, není znám.

ZUSAMMENFASSUNG

Theoderich der Große und sein Nachfolger Eutharich

J. R. Martindale (*The Prosopography of the Later Roman Empire vol. 2*) schreibt über einen interessanten Unterschied zwischen den Zeugnissen zweier Autoren – zwischen Jordanis und Cassiodorus – hinsichtlich des Alters vom Theoderichs designierten Nachfolger Eutharich. Nach Jordanis war Eutharich in der Zeit seiner Ankunft in Italien (im Jahre 515) ein junger Mann, in dem Brief Cassiodors aus dem Jahre 526 ist er aber – nach der Meinung Mommsens und Martindales – als *"paene aequaevus"* mit dem Kaiser Iustinus (geb. 450 oder 452) bezeichnet. Mittels einer detaillierten Analyse des Briefes von Cassiodorus (Var. VIII 1) können wir aber feststellen, daß dieser Unterschied nur scheinbar existiert; aller Wahrscheinlichkeit nach meint hier Cassiodorus mit dem Amaler, der "paene aequaevus" mit dem gerade regierenden Kaiser war, den König Theoderich. Iustinus übernahm alle Verpflichtungen seiner Vorgänger gegenüber den Ostgoten und daher hielt er wohl Theoderich, den Waffensohn des Kaisers Zenon, auch für seinen Adoptivsohn, obzwar der König sein Altersgenosse war. Wahrscheinlich adoptierte Iustinus auch Eutharich und versuchte dadurch eine feste rechtspolitische Tradition in den Beziehungen zwischen den Ostgoten und dem Oströmischen Reich zu schaffen.

STO LET OD SMRTI HEINRICHA SCHLIEMANNA

Bylo by samoúčelné seznamovat čtenářskou obec Zpráv Jednoty klasických filologů s osobností, osudy a dílem německého světoběžníka, kupce a archeologa Heinricha Schliemanna. Jeho zajímavý život a práce jsou dostatečně známé každému průměrně vzdělanému člověku.

Celosvětová odborná veřejnost měla možnost se zevrubně seznámit se Schliemannovým fenoménem na mezinárodní konferenci *Heinrich Schliemann – Grundlagen und Ergebnisse moderner Archäologie*, kterou při příležitosti stého výročí Schliemannovy smrti zorganizovala Akademie věd v Berlíně a jmenovitě Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie. Konference se uskutečnila v Berlíně ve dnech 3.-6. prosince 1990 za účasti téměř dvou set odborníků a hostů ze všech obydlených světadílů. Převážnou část účastníků tvořili němečtí badatelé. Poměrně silné zastoupení mělo Rakousko, Československo, SSSR, Bulharsko, USA, Velká Británie a Řecko. Dále se zasedání zúčastnili vědci z Turecka, Švýcarska, Kanady, Sýrie, Austrálie, Kuby, Finska, Rumunska, Maďarska a Polska. Výčet zemí jasně ukazuje, jakou pozornost budí Schliemannova legenda a dílo ještě i dnes, v době, kdy si připomínáme sté výročí jeho úmrtí.

Program konference byl jak odborný, tak i společenský. Vědeckým cílem bylo kritické ocenění života a díla H. Schliemanna, studium jeho činnosti v různých etapách života a zejména posouzení jeho přínosu pro metodiku a pramennou bázi archeologie. Na konferenci odznělo téměř 70 referátů, které byly předneseny buď celému plénu, anebo ve dvou sekcích.

Prvý okruh problémů se věnoval Heinrichu Schliemannovi a jeho biografickému prostředí, které se odráželo v různých podobách a projevech v jednotlivých částech světa. Druhý tematický okruh byl věnován výsledkům archeologické aktivity tohoto velkého vědce. V rámci tematického celku se prezentovaly nejnovější výsledky archeologie neolitu, eneolitu a doby bronzové dosažené pomocí moderní metodiky této vědy a interdisciplinárních přístupů v oblasti od východního Středomoří přes Balkánský poloostrov až po Karpatskou kotlinu. Součástí programu byla návštěva tematické expozice v berlínském muzeu, v níž byly prezentovány výsledky Schliemannových archeologických výzkumů v Tróji, Mykénách a na dalších významných východostředomořských lokalitách.

Významnou společenskou událostí byla exkurze uskutečněná v závěrečný den mezinárodní konference. Její účastníci měli možnost navštívit meklenburská města Fürstenberg, kde byl H. Schliemann v učení, Neustrelitz, kde navštěvoval školu, a vesnici Ankershagen, v níž H. Schliemann prožil dětství a k níž se ve své autobiografii často a rád vracel. Zejména zásluhou W. Bölkeho bylo v Ankershagenu vybudováno Schliemannovo muzeum, které se postupně stává významnou institucí známou na celém světě.

Česká archeologie byla na symposiu zastoupena přednáškou Jana Bouzka o vlivu H. Schliemanna na českou archeologii, slovenská archeologie se představila třemi referáty, v nichž se prezentovala reflexe vyspělého východního Středomoří v historickém vývoji Karpatské kotliny a zvláště Slovenska ve 2. tisíciletí př. n. l. Milého přijetí a pozornosti se dostalo slovenské mineraložce paní Galině Vlčekové-Andrusovové z Pezinku, která jako pravnučka z prvého Schliemannova manželství byla čestným hostem konference.

Vědeckým přínosem celé akce byly nejen přednesené referáty a navázání kontaktů mezi odborníky z různých vědních oborů, ale i více než stostránkový sborník tezí ohlášených referátů.

Organizátoři plánují, že všechny přednášky budou v celém rozsahu zveřejněny v samostatné publikaci, která by měla vyjít v roce 1991.

Václav Furmánek

K STOROČNICI VOJTECHA ONDROUCHA

Na Katedre všeobecných dejín a archeológie FF UK v Bratislave sa zišli 10. apríla 1991 desiatky pedagógov, vedeckých pracovníkov a študentov, aby si odborným seminárom pripomenuli sto rokov, ktoré uplynuli od narodenia univerzitného profesora PhDr. Vojtecha Ondroucha, vysokoškolského pedagóga, historika starovekých dejín, archeológa, numizmatika a muzejného pracovníka. Táto všestranná aktivita odrážala široké spektrum záujmov Vojtecha Ondroucha, ktoré však smerovali k jednému cieľu – poznaniu vývoja Slovenska a jeho osídlenia v dobe rímskej.

Vojtech Ondrouch sa narodil v Smržiciach pri Prostejove 6. apríla 1891, kde navštevoval aj gymnázium. Potom študoval na Bohosloveckej fakulte v Olomouci a na Filozofickej fakulte univerzity Karlovej v Prahe. Hneď po vzniku Československej republiky prišiel na Slovensko a v službách Ministerstva školstva a národnej osvety pôsobil na stredných školách v Handlovej, Skalici, Trnave, Karvinej a od r. 1928 v Bratislave. V r. 1930 získal prácou *Der römische Denarfund von Vyškovce aus der Frühkaiserzeit* (Bratislava 1934) titul PhDr. a jeho záujem sa začal zameriavať na osídlenie Slovenska v prvých štyroch storočiach n. l. V roku 1934 sa habilitoval za súkromného docenta na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde prednášal dejiny staroveku až do r. 1950. S účinnosťou od 1. 7. 1937 bol menovaný za zmluvného profesora. Na Slovensku pôsobil aj v období Slovenskej republiky. Riadnym profesorom FF UK v Bratislave sa stal až po skončení vojny od 1. 7. 1945 a jeho pedagogická činnosť vyvrcholila v r. 1947/48, keď si ho zbor pedagogických pracovníkov zvolil za dekana fakulty.

Popri pedagogickom pôsobení sa Vojtech Ondrouch už plne venoval svojej vedeckej téme, pričom vychádzal z podrobného poznania materiálnej kultúry tohto významného obdobia dejín Slovenska. Podujal sa na nevďačnú úlohu spracovať a publikovať nálezy z tejto doby a na základe toho ďalej rozvíjal svoje teórie o osídlení Slovenska. V roku 1938 vydal prácu *Limes Romanus na Slovensku*, v ktorej publikoval dovtedy známe epigrafické, numizmatické a iné pamiatky z územia Slovenska. Na túto prácu nadviazali neskôr publikácie *Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku* (Bratislava 1957), *Keltské mince typu Biatec z Bratislavy* (Bratislava 1958) a napokon *Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku* (Bratislava 1964 – posmrtne). Tieto práce dodnes znamenajú výborný základ, o ktorý sa môžu opierať historici skúmajúci dobu rímsku na Slovensku.

Vojtech Ondrouch sa v tridsiatych i neskorších rokoch aktívne zapájal do vedeckých diskusií o osídlení Slovenska v prvých štyroch storočiach n. l. V podnetných výmenách názorov s Jozefom Dobiášom, Františkom Křížkom, Emanuelom Šimkom, ale i so zahraničnými bádateľmi obhajoval svoje vedecké hypotézy, niekedy viac, inokedy menej prijímané, ale vyúsťujúce do podrobnejšieho poznania vývoja nášho územia. Hoci Ondrouchovo dielo nebolo zakončené takou monumentálnou prácou, ako bola práca J. Dobiáša, prispel i on svojou čiastkou do slovenskej historiografie.

Popri všetkých svojich pedagogických povinnostiach a vedeckom výskume sa zapájal aktívne do činnosti mnohých vedeckých inštitúcií a spoločností v Bratislave. Mimoriadne treba vyzdvihnúť jeho prácu na muzejnom poli, keď od r. 1933 spolupracoval so Spoločnosťou Slovenského vlastivedného múzea, neskôr v Slovenskom múzeu. V r. 1940-1941 viedol v službách múzea archeologický výskum na významnej vojenskej stanici v Stupave i na neďalekom Pajštúne a materiál publikoval v práci *Rímske stanice v Stupave a na Pajštúne*. V r. 1950 sa Slovenské múzeum stalo pre Vojtecha Ondroucha útočiskom, kde mohol pokračovať vo svojej vedeckej práci, keď musel z politických dôvodov odísť z FF UK. Pokračoval v zbieraní a zachraňovaní vzácnych pamiatok z doby rímskej na Slovensku, ale vypracoval a pokúšal sa realizovať aj projekt na zriadenie Rímskeho múzea ako vedecko-výskumnej, osvetovej a muzejnej inštitúcie, ktorá by plnila významné miesto vo vedeckom výskume rímskeho Slovenska. Jeho projekt však značne predstihol svoju dobu a nerealizoval sa. Výsledky jeho práce však mohli tisíce návštevníkov čiastočne vidieť na výstave *Antické umenie v zbierkach československých múzeí*, ktorá bola v r. 1951 otvorená v Prahe a v r. 1952 v Bratislave. Vojtech Ondrouch patril k významným spolupracovníkom tejto výstavy a zo Slovenského múzea bolo použité veľké množstvo vzácnych pamiatok, ktoré zozbieral.

Ďalšiu významnú zložku činnosti a aktivity Vojtecha Ondroucha predstavuje numizmatika a organizácia numizmatického života v Bratislave. Pri svojej práci musel nevyhnutne vychádzať aj z numizmatického materiálu,

ktorého nálezy na Slovensku predstavujú najpočetnejší a kvalitatívne veľmi hodnotný materiál pre vedecký výskum. Jeho aktivita na tomto poli vyústila do už spomínaných monografií a viacerých štúdií. Jeho súpis antických mincí sa stal priekopníckou prácou slovenskej numizmatiky nielen pre antické obdobie, ale nadviazali na ňu i ďalšie zväzky publikujúce materiál z neskorších období dejín Slovenska. Veľký význam má i jeho výskum v oblasti keltského mincovníctva na území dnešnej Bratislavy, kde dokonca predpokladal existenciu veľkej mincovne. Jeho hypotézu, zdá sa, potvrdzujú najnovšie archeologické nálezy.

Pozoruhodná je aj Ondrouchova organizačná činnosť medzi bratislavskými numizmatikmi. V roku 1954 sa stal predsedom združenia členov Numizmatickej spoločnosti československej, prvej trvalo pôsobiacej organizácie slovenských numizmatikov. Tento krúžok sa stal organizačným jadrom, z ktorého sa neskôr vyvinuli ďalšie pobočky a napokon i samostatná Slovenská numizmatická spoločnosť.

Na krátku dobu pracoval Vojtech Ondrouch v r. 1953-1955 v Historickom ústave novovznikajúcej Slovenskej akadémie vied, ale v r. 1955 sa znovu vrátil na Filozofickú fakultu UK v Bratislave, aby sa zavŕšil životný kruh jeho pôsobenia tam, kde sa cítil najlepšie a pri práci, ktorá predstavovala zmysel jeho života – do vysokoškolských učební.

Storočné jubileum Vojtecha Ondroucha sa stalo teda príležitosťou pripomenúť si nielen jeho celoživotné dielo, ale aj vrátiť mu čestné postavenie výraznej pedagogickej osobnosti Filozofickej fakulty UK v odbore starovekých dejín i postavenie popredného predstaviteľa slovenskej historiografie.

Pavol Valachovič

IN MEMORIAM PROF. BOHUMILA RYBY

Klasický filolog a medievista evropského významu, vynikající pedagog a organizátor vědecké práce, člověk ryzí povahy – tak lze charakterizovat osobnost profesora Bohumila Ryby. Bylo mu dáno 80 let života (8. 11. 1900 – 6. 2. 1980), v nichž poznal nejen radost z vědeckých úspěchů, oceněných např. členstvím ve VKČSN a ČAVU, ale i trpkost příkoří, křivd a ponížení. Tvrdá válečná léta mu znemožnila další práci na univerzitě, pronásledování za dob komunistického útlaku končící mnohaletým uvězněním jej zbavilo možnosti pokračovat v pedagogické činnosti i ve vědecké práci v Akademii věd, které se cílevědomě a usilovně věnoval. Utěšitelkou v těžkých životních obdobích mu byla práce a zaujatost pro vlastní vědní obor. Za války pomáhal udržovat a posilovat národní vědomí upozorňováním na významná latinsky psaná díla české literatury, jakým je např. Stránského spis *O státě českém*,

který v této době přeložil: V čase osobní nesvobody se zabýval v neuvěřitelně svízelných podmínkách filologickými, především lexikografickými a textově kritickými problémy, v jejichž řešení byl mistrem. Neúmorná pracovitost byla profesoru Rybovi vlastní od gymnaziálních let v rodném Hradci Králové, od období univerzitních studií v Praze, Lyonu, Paříži, Berlíně a Mnichově až do konce života. Spolu s nevšedním nadáním mu umožnila vytvořit hodnoty, které jsou trvalou součástí našeho kulturního bohatství. Ačkoli se opětovně vracel k námětům z oblasti antické literatury, ve středu jeho zájmu zůstávala medievistika. Její vývoj zůstane trvale spojen s jeho jménem. Svými studiemi, edicemi, komentáři i překlady objasnil a do evropského kontextu zařadil významné i méně známé postavy naší latinsky psané literatury od Kosmy a Kristiána přes Jana Husa, humanisty Jana z Rabštejna a Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic až po Komenského, Kolčavu a Dobrovského. Nedocenitelná je zásluha profesora Ryby o rozvoj lexikografických studií. Přispěl k jejich rozvoji jak důmyslnými řešeními temných latinsko-českých dvojic Klaretova *Glosáře* a rozborem dalších středověkých slovníků, např. *Lucianu*, tak podnětem k zahájení prací na *Slovníku středověké latiny v českých zemích*, pro nějž zpracoval seznam pramenů, řídil excerpci, sestavil redakční zásady i zpracoval ukázková hesla. Své kombinační schopnosti osvědčil profesor Ryba i při práci na tématech epigrafických, ať už šlo o udivující rozluštění nápisů v Betlémské kapli či o řešení nápisu na hradě Potštejně. Zájem o epigrafiku projevil profesor Ryba i svým podílem na organizování práce na soupisu nápisů v Čechách a na Moravě od nejstarších dob po rok 1850, kterou však nepříznivé poměry v padesátých letech zastavily. Násilně byly v roce 1954 přerušeny i práce v Kabinetu pro filologickou dokumentaci, v jehož čele profesor Ryba stál a jehož činnost řídil. Svědectvím Rybovy nesmírné píle jsou i výsledky jeho prací kodikologických. Vedle doplňků k soupisu knihovny vyšebrodského kláštera a soupisu knihovny v Českých Budějovicích zaujímá přední místo katalog rukopisů strahovských. Je obdivuhodné, že při zaneprázdnění vědeckou a pedagogickou činností nalezl profesor Ryba čas pro práci spolkovou – byl od roku 1935 místostarostou a od roku 1937 starostou Jednoty českých filologů – i pro práci redakční – redigoval od roku 1930 klasickou část Listů filologických. Byl rovněž členem redakce *Ottova slovníku naučného nové doby*, pro nějž, stejně jako pro naučný slovník Masarykův, zpracoval řadu hesel. V roce 1990 se profesoru Rybovi – žel deset let po jeho odchodu – dostalo plné rehabilitace, bylo mu navráceno členství v ČSAV a devadesáté výročí jeho narození bylo uctěno slavnostním shromážděním pořádaným prezídiem ČSAV. Je na pracovním oboru, jemuž profesor Ryba zasvětil celý život, aby nezůstalo při jednorázové oslavě, ale aby památka profesora Ryby byla trvale uctívána jejich snahou přiblížit se podle svých sil vzoru, který profesor Ryba svým dílem zanechal.

Dana Martínková

ZA JULII NOVÁKOVOU

Tiše a skoro nepozorovaně odešla Julie Nováková (9. 3. 1909 – 19. 11. 1991), výrazná osobnost české klasické filologie a komeniologie, která dokázala celý život čeřit poklidný tok svých vědních disciplín novými nápady, objevy a netradičními postupy.

Na kolbiště znalců klasické literatury vstoupila jako překladatelka Lucretiovy didaktické básně *De rerum natura* (O podstatě světa, 1945; O přírodě, 1971[2]) a rázem její čin, jímž se vzepřela přijatým konvencím, vyvolal údiv nebo netajený odpor. Nešlo o drobnost. Vědomě se obrátila proti lumírovské tradici mechanické nápodoby veršového půdorysu a nahradila časoměrný hexametr adekvátním metrem českým. Mladá členka Pražského lingvistického kroužku se nebála autorit a pokoušela se o vlastní přístupy. Zajímala ji teorie verše a literární historie. Mimořádně úspěšným dílem bylo především *Devět kapitol o tak zvaném stříbrném věku římské slovesnosti* (1953) a na její strukturalistickou zkušenost navazoval soubor sémantických studií *Umbra – Ein Beitrag zu dichterischen Semantik* (Berlin 1964). Rozlet badatelky, která prošla řadou názorových krizí (důležité bylo sblížení s křesťanstvím, později s marxismem a znovu prožívaná skepse a hledání jistot), přerušilo zrušení katedry klasických studií na Palackého univerzitě v Olomouci, kde Julie Nováková vychovávala řadu zdatných žáků. Návrat do Prahy přinesl i radikální změnu pracovního zaměření. Místo výuky na fakultě nebo badatelského soustředění k římské literatuře bylo třeba se ujmout redakční práce nad latinskými svazky Komenského *Opera omnia*. Bylo ke cti badatelky, že vnucenou komeniologii pojala jako výzvu k tvůrčí práci a pokus aplikovat všechny nabyté zkušenosti na obrovité dílo myslitele, který jednou tváří hleděl do daleké budoucnosti a druhou zůstával v zajetí harmonického paralelismu opřeného o tradiční novoplatonismus. Julii Novákové neušel nános různých neporozumění a dezinterpretací, které vycházely z falešného výkladu textu, a rozhodla se je proto postupně odstraňovat. Bylo by obtížné připomínat všechny příspěvky a nápady. Snad postačí vzpomenout rozluštění Komenského autografu *Clamores Eliae* a jeho vydání (1974), určení Komenského autorství spisku o perpetuu mobile (1979) nebo rozpoznání Komenského ruky v biblickém *Manuálníku* (1984, 1985). Zvláště zveřejnění téměř nečitelných *Clamores Eliae* dalo za pravdu těm, kdo věřili v Komenského neselhávající rozum i v pozdních stařeckých letech.

Julie Nováková poznala Komenského jazyk, způsob myšlení a literární styl. Své postřehy, nápady i úvahy spjaté s komeniologií shrnula ve volných kapitolách knížky *Čtvrt století nad Komenským* (1990), která je i výzvou pro mladé komeniology, její žáky, aby se s jejím odkazem vyrovnali.

Julie Nováková v sobě snoubila erudovanou badatelku s umělkyní-básnířkou. V mládí sáhla po Hesiodovi (*Práce a dni*, 1950; *Zrození bohů*, 1959) i sv. Augustinovi (*O Boží obci*, 1950), ke konci života se vyrovnala

i s břemenem Persiových *Satir* (1990). Vpravdě podnětným se stal pak její překlad Musaia (*Hero a Leandros*, 1946), k němuž se ještě vracela (1974). Život se naplnil, ale dílo vstoupilo do vědecké i čtenářské paměti.

Pavel Spunar

ASOCIACE UČITELŮ KLASICKÝCH JAZYKŮ, JEJÍ CÍL A SMYSL

Bohumila Mouchová *(Praha)*

V poslední době jsme svědky aktivizace učitelů moderních jazyků, kteří zakládají odborné zájmové organizace, jako jsou Sdružení učitelů francouzštiny a Asociace učitelů angličtiny či němčiny nebo ruštiny. I když učitelé klasických jazyků mají svou oporu i svou školskou skupinu v Jednotě klasických filologů, dosavadní ne zcela vyřešená situace ČSAV přispěla k myšlence vytvořit (prozatím) samostatnou organizaci věnující se specifickým problémům, které se objevily v souvislosti s novou organizací školství. Nové návrhy učebních programů na gymnáziích, vztahy mezi výukou latiny na středních a vysokých školách i jiný způsob a jiné metody, jak obnovovat výuku latiny a jak ji provozovat na školách, přivádějí učitele klasických jazyků – prozatím v Čechách – k myšlence vytvořit sdružení, které by mělo tyto cíle:

a) obnovit postavení klasických jazyků na školách, napomáhat spolupráci svých členů a koordinovat jejich úsilí o řešení jejich potřeb a zájmů týkajících se vytváření podmínek pro rozvoj výuky klasických jazyků,
b) podporovat výměnu zkušeností v oblasti výuky klasických jazyků se zaměřením na zdokonalování metod a didaktických postupů,
c) usnadňovat svým členům přístup k učebnicím, materiálům a pomůckám pro vyučování klasických jazyků,
d) usilovat o zvyšování odborné úrovně učitelů klasických jazyků,
e) informovat své členy o důležitých otázkách týkajících se výuky klasických jazyků.

První impuls ke konstituování Asociace učitelů klasických jazyků při JKF vzešel ze setkání absolventů FF UK v Praze na podzim r. 1990. Účastnil se ho na pozvání katedry věd o antickém starověku v Praze i dr. A. J. L. van Hooff z univerzity v nizozemském Nijmegen. Nejenže podpořil náš záměr stmelit organizačně těsněji a ve větším množství učitele latiny, ale zasadil se také o navázání našeho prvního kontaktu se vznikající panevropskou asociací Euroclassica. Skupina zájemců o těsnější spolupráci mezi latináři a řečtináři v ČR (i v celém Československu) již vypracovala předběžný návrh stanov budoucí asociace, i když je si vědoma, že je v něm několik zásadních nedořešených otázek. Tento návrh byl postoupen k připomínkám dr. Sedláčkovi na FF v Olomouci i prof. dr. A. Bartoňkovi, DrSc., vedoucímu Ústavu klasických studií v Brně, i výboru Jednoty klasických filologů.

O tom, jaká by měla být organizační struktura tohoto sdružení v rámci České republiky nebo i v celostátním měřítku a hlavně, v jakém vztahu bude k JKF, se jednalo 12. října 1991 při setkání absolventů latiny FF UK a učitelů latiny nejen z Čech.

Na schůzku, na níž můžeme ustavit prozatím Asociaci učitelů klasických jazyků v Čechách, zveme zástupce JKF i hosty z příslušných filozofických kateder.

Podle informací ze schůzky v Cambridgi se může československá Asociace stát členem sdružení Euroclassica.

Ve 4. článku návrhu stanov, které dala Euroclassica k dispozici, zamýšlí tato organizace:

– podporovat vzájemnou spolupráci sdružení učitelů klasických jazyků a antické kultury;
– obhajovat a podporovat pěstování klasických jazyků a antické kultury jako účinného evropského faktoru, který přispívá k jednotě evropských zemí, a prosazovat tyto zásady oficiálně v mezinárodních kulturně-politických institucích;
– zdůrazňovat význam klasických jazyků a antické kultury pro naši přítomnost i nutnost respektovat při jejich pěstování specifičnost a nezávislost jednotlivých zemí;
– vést ke spolupráci s mimoevropskými sdruženími, která sledují stejné cíle.

Obhajobě významu klasických jazyků a antické kultury se díky sdružení Euroclassica dostane žádoucí celoevropské podpory. V současné době může napomoci konečnému vyvedení učitelů klasických jazyků z dlouhodobé izolace. Proto bychom měli rychle vyvinout úsilí, abychom se jejími členy stali co nejdříve.

EUROCLASSICA – PŘÍLEŽITOST I PRO NÁS

Marie Šponarová *(Praha)*

Podnět vyšel od prof. K. Sallmanna z univerzity v Mohuči na jaře roku 1990, kdy si pozval do Hamburku několik kolegů, zastupujících jednotlivé evropské asociace učitelů klasických jazyků. Ti se shodli na tom, že v době, kdy západoevropské země mají k sobě stále blíže, kdy se vytváří společný trh a jednotná Evropa, je zapotřebí, aby i oni začali úže spolupracovat na mezinárodní úrovni. Vždyť mnohé problémy mají společné a odkaz antiky tvoří základy evropské civilizace a kultury. Na tomto setkání se utvořila malá pracovní skupina (zástupci Belgie, V Británie, Francie a Německa), která měla vypracovat návrh stanov evropské federace jednotlivých národních asociací – nazvané Euroclassica.

K projednání tohoto návrhu došlo na konferenci v Cambridgi v prosinci 1990 za účasti zástupců V. Británie, Norska, Lucemburska, Španělska, Belgie, Německa, Dánska, Nizozemí a Francie. Hostem této konference byl i jeden zástupce Maďarska a jeden z Československa (za přípravný výbor české asociace klasických filologů autorka této zprávy), protože západoevropští kolegové by byli rádi, kdyby vznikající federace sloužila všem státům Evropy. Souběžně byly projednány dvě verze návrhu stanov – anglická a francouzská – a prozatímní výkonný výbor byl pověřen jejich dopracováním a vypracováním konečného návrhu stanov. Byl také zároveň pověřen přípravou všeobecného shromáždění zástupců národních asociací.

Toto všeobecné shromáždění zástupců evropských národních asociací proběhlo 2. září 1991 v Nîmes za účasti zástupců jedenácti zemí (Belgie, Dánsko, Francie, Německo, Lucembursko, Holandsko, Norsko, Rumunsko, Španělsko, Švýcarsko a Velká Británie); prezidentem federace byl zvolen J. Thorley (VB), viceprezidentem J. Boulay (F) a tajemníkem A. J. L. van Hooff (Hol.), který má spolu s další členkou výboru G. Cretiovou (Rum.) na starosti kontakty se střední a východní Evropou. Byl schválen členský příspěvek pro jednotlivé národní asociace ve výši 300 ECU, ovšem země střední a východní Evropy mohou zaplatit pouze symbolickou sumu (nepočítá se více jak 50 ECU), aby se i ony – mají-li zájem – mohly zapojit do činnosti federace.

Cíle evropské federace nazvané Euroclassica jsou spojeny především s problematikou výuky klasickým jazykům a příbuzným předmětům. Federace by chtěla:

– rozšířit členskou základnu tak, aby zahrnula všechny evropské země,
– podporovat aktivně práci asociací učitelů klasických jazyků ve východní a

střední Evropě a pomoci jim při opětovném zavádění klasických jazyků do škol (materiály, účast na konferencích, výměna učitelů ap.),
- pořádat akce pro studenty klasických předmětů (ve věku 16-19 let především),
- podporovat vzdělávání dospělých v oblasti klasických jazyků a antické civilizace,
- dosáhnout toho, aby studium věd o antickém starověku bylo součástí evropské dimenze vzdělávání,
- pořádat společné exkurze pro učitele klas. jazyků aj.

Na sjezdu učitelů latiny a řečtiny středních a vysokých škol České republiky, který se sešel 12. října 1991 na FF UK v Praze z podnětu doc. dr. B. Mouchové, byla ustavena Asociace učitelů klasických jazyků – ALFA (Antiquis linguis fovendis associatio) a členské shromáždění, které se konalo 11. dubna 1992 v Praze, rozhodlo, aby ALFA požádala o členství v evropské federaci Euroclassica.

V tomto roce se shromáždění zástupců federace Euroclassica bude konat ve Viborgu (Dánsko) ve dnech 27.-29. srpna a součástí bude i konference na téma *Demokracie antická a moderní* – při příležitosti toho, že uplynulo 2 500 let od vzniku Kleisthenovy demokracie v Athénách; kromě toho je toto téma velmi aktuální – v souvislosti s nedávnými změnami v Evropě. V roce 1993 bude shromáždění zástupců uspořádáno v září v Madridu a tématem připojené konference bude problematika Homérovy Odysseie.

Další informace mohou zájemci získat na adrese: PhDr. Marie Šponarová, gymnázium Na vítězné pláni 1160, 140 00 Praha 4.

KLASICKÁ STUDIA VE ŠVÉDSKU

Gunhild Vidén *(Göteborg)*

V tomto století se latina stala záležitostí gymnázia, tj. spíše pokročilých studentů. V první polovině století se tříleté nebo čtyřleté gymnázium dělilo na větev matematickou, latinskou a všeobecnou. Latina se vyžadovala ke studiu na univerzitě při studiu historie a moderních jazyků. Řečtina byla volitelným předmětem na latinské větvi.

Na začátku 60 tých let došlo k živé diskusi o užitečnosti latiny. Oponenti ji pokládali za zastaralou, nepotřebnou v moderní společnosti a metody její výuky považovali za zcela staromódní, protože se kladl velký důraz na gramatiku a lingvistické aspekty. Obhájci latiny se snažili zdůraznit důležitost latiny jako základu tradičního vzdělání, ale v tehdejší době se slovo "tradice" netěšilo velké úctě. V té době probíhala zároveň reforma švédského školství a jejím výsledkem bylo to, že latina nebyla vyžadována jako předpoklad pro univerzitní studium a stala se volitelným předmětem.

Po reformě švédského školního systému mají všechny děti do sedmi let povinnou devítiletou školní výuku. Veškeré střední školy se nazývají gymnázia; prakticky zaměřené školy trvají dva roky, teoreticky orientované školy jsou tříleté se třemi větvemi: přírodovědnou, ekonomickou, sociálně-vědní a humanitní. Latina je volitelná v posledních dvou letech na humanitní větvi, řečtina pouze v posledním roce. První rok latiny má dotaci sedmi vyučovacích jednotek (1 jednotka = 40 min.) za týden, druhý rok šestijednotkovou dotaci, zvolí-li si tento předmět dostatečný počet žáků. Latinu lze učit v malých skupinách o pěti žácích, ale v tom případě je snížen týdenní počet vyučovacích jednotek. Ti žáci, kteří si na gymnáziu nezvolí latinu, musí navštěvovat hodiny "obecné jazykovědy", které zahrnují zpravidla znalost základních latinských a řeckých morfémů, prefixů, sufixů a jejich cílem je zlepšit znalost slovníku moderních jazyků. Tento kurs je zařazen do 2. ročníku gymnázia a zabírá tři vyučovací jednotky týdně. Volitelná řečtina v posledním ročníku se učí šest jednotek za týden.

Učitelé latiny musí aktivně získávat zájem studentů o latinu. V prvním roce se při latině učí nejen jazyk, ale i antická kultura. V dnešní době se potýkáme s problémem, že není vždy dost dobrých lingvisticky fundovaných učitelů latiny na humanitní větvi. Přírodovědná větev se pokládá za užitečnější pro další studia a volí si ji ambicióznější studenti včetně těch, kteří mají vážný zájem o jazyky. Latinu na přírodovědné větvi nelze studovat, ale někteří studenti navštěvují řečtinu (latina není předpokladem pro studium řečtiny).

Latinský cyklus začíná učebnicí pro začátečníky, v tomto roce překladem dánské učebnice Via nova. Knihy užívané dosud zastaraly a není s nimi snadná práce. Po skončení začátečního kursu pracuje většina učitelů se středověkými texty, jejichž latina je v syntaxi podobnější švédštině než klasická latina. V posledním roce se pracuje s učebnicí s klasickými texty (jak prózou, tak i poezií), z každého autora 4 až 5 stránek, tedy poměrně málo, ale ve srovnání s moderními jazyky není výsledek špatný: neočekává se, že po dvou letech studia němčiny bude student číst Goetha nebo Schillera, kdežto naši studenti přinejmenším vidí a překládají originální texty, než skončí gymnázium. Výsledkem jejich studia je aktivní znalost lat. a řeckých morfémů v moderních jazycích a klasické kultury. Mnoho učitelů jezdí s žáky, kteří se učí latině, na konci posledního roku na exkurzi do Říma.

Maturita byla na gymnáziu zrušena r. 1969, což znamená, že učitelé nevedou žáky k určitému cíli. Testy se však provádějí po celé studium, ale učitelé mají určitou volnost při jejich výběru, důrazu na obsah atd. Na konci výuky na gymnáziu znají studenti deklinační systém a základní syntax, přečetli určitý vzorek originálních textů hlavních klasických autorů a mají základní znalosti o antické kultuře. Počet studentů, kteří se učí na švédských gymnáziích latině je asi 1600-1700 ročně. Asi 100-200 ročně si volí řečtinu (Švédsko má o něco méně než 9 miliónů obyvatel). Latinu i řečtinu lze studovat na univerzitě. Zpravidla se studuje 2 až 3 semestry jako součást B.A. spolu s jedním či dvěma jinými předměty. Obor latina mohou studovat jen ti studenti, kteří se ji učili na gymnáziu, kdežto řečtinu může studovat i uchazeč, který se jí na gymnáziu neučil.

Každý rok studuje 30-40 studentů latinu, počet studentů řečtiny je o něco větší, protože někteří studují kratší cyklus při oboru theologie. Malý počet studentů pokračuje ve studiu latiny nebo řečtiny pro dosažení doktorátu.

V současné době probíhá reforma gymnázií a její výsledek není předvídatelný. Možná, že pozice latiny se posílí, možná tomu bude naopak. Je zřejmé, že týdenní počet hodin latiny bude snížen, ale to se bude týkat většiny školních předmětů.

Přeložila B. Mouchová

KLASICKÉ JAZYKY V NORSKU

Einar Weidemann *(Trondheim)*

Klasické jazyky měly – jako tomu bylo v ostatních evropských zemích – dominantní úlohu v norském školství až do 20. století. Dnes je postavení klasických jazyků v celé Evropě méně příznivé, ale v Norsku jsou na tom daleko hůře než ve Švédsku a zejména Dánsku. Částečné vysvětlení lze hledat v tom, že Norsko je mladý nezávislý stát a po dlouhou dobu, kdy hledalo usilovně svou identitu, se pokládalo klas. vzdělání za elitářské, neslučitelné s vlastní povahou norské kultury.

Přes všechny norské zvláštnosti a trendy směřující proti podpoře klas. jazykům měla latina a řečtina na školách a univerzitách po 2. světové válce, zejména v 60. letech, přinejmenším určitý význam. Latině a řečtině se neučili žáci dříve než v 16 letech, ale na mnohých gymnáziích byla větev, na níž byla latina hlavním předmětem. Žáků, kteří se učili latinsky, bylo méně než na jiných větvích, např. matematické s angličtinou, ale přesto jich zde byl značný počet. Když jsem byl na začátku 60. let žákem gymnázia, chodili jsme do školy šest dní v týdnu a celkový úhrn vyučovacích jednotek byl 36. Tehdy připadlo týdně na latinu šest jednotek v prvním roce, osm ve druhém a 9 v závěrečném roce, takže byla možnost dostat se až k četbě římských autorů. Na některých školách byla k latině doplňujícím předmětem řečtina. Dnes se mi jeví tehdejší obsah výuky latiny i učebnice příliš zastaralé a nepříliš aktivizující.

Prošli jsme nesystematickým úvodem do latinského jazyka, na nějž pak navázala četba Caesara, Cicerona, Livia a dalších autorů. Reálie se převážně soustřeďovaly na římskou armádu a její organizaci. Avšak já osobně a mnoho mých dalších vrstevníků jsme objevili v latině zajímavý předmět díky učiteli, který dovedl předkládat latinu se zanícením a podnětně. Seznámil nás s latinou z takového pohledu, jaký nežádaly oficiální osnovy. Ale jinak v té době latina trpěla nedostatkem inovací v učení, po nichž se volalo a které mohly dopomoci klasickým jazykům k mnohem lepšímu postavení ve vzdělávací soustavě.

Šedesátá léta lze v Norsku pokládat také za příznivá i pro studium antiky na univerzitě v Oslu a Bergenu. Potřeba učitelů řečtiny i latiny přivábila tehdy na tyto obory značný počet studentů.

Všichni máme v živé paměti to, co následovalo po studentských bouřích v Evropě v r. 1968. I když nechci kritizovat všechno, co tyto události způsobily evropskému vzdělávacímu systému, domnívám se, že po těchto bouřích došlo k řadě špatných závěrů. Ve výuce a její organizaci bylo jistě ne-

zbytně zapotřebí provést řadu reforem. Je však jisté, že i vážná a poctivá snaha vytvořit novou a humánnější společnost ztroskotá, nerespektují-li se hodnotné stránky starého systému. Všichni si jistě pamatujeme na všeobecně rozšířené přání odstranit všechny předměty, které nemají okamžitý praktický význam. Tato tendence se objevila ve všech evropských zemích, ale Norsko postihla zvlášť tvrdě. Norští studenti by nepřežili hrůzu, kdyby měli plýtvat čas studiem něčeho neužitečného. Stalo se módou zajímat se pouze o přítomnost a v 70. letech byla dominantním rysem ve studiu absence historického aspektu i perspektivy do budoucnosti. Studenti např. odmítali kurs filozofie, který zahrnoval dějiny filozofie, úvod do psychologie a logiky. Tento kurs byl a je povinný pro humanitní větve, matematiky, přírodní vědy aj. Dnes se to jeví směšné a neuvěřitelné, ale v 70. letech většina studentů pochybovala o významu těchto předmětů a dokonce o významu studia jazyků, historie, sociologie a jiných humanitních věd. Při výuce jazyků se pokládalo studium gramatiky za zpozdilost. Např. studenti germanistiky na univerzitě v Trondheimu navrhli reformu, podle níž se měly z výuky němčiny vypustit partie o konjunktivu. Podobné snahy byly vedením univerzity zamítnuty, ale je alarmující, že mohly být se vší vážností předloženy. V Norsku zašly tyto tendence dále než v jiných západoevropských zemích.

Zatímco uvedený povinný kurs filozofie přežil bouře v 70. letech, latina povinná na univerzitě pro studenty, kteří se věnovali jazykům, byla s radostí odbourána. Předtím nemuseli univerzitní kursy latiny navštěvovat ti absolventi gymnázií, kteří se jí učili na střední škole. Ale zrušení průpravných latinských kursů na univerzitě znamenalo pro latinu a řečtinu jako školní předměty katastrofu. Vypadalo to tak, že klas. jazyky zmizí z norských škol. Mnozí to očekávali, někteří s potěšením. Není divu, že tato nepříliš radostná perspektiva řečtiny a latiny na školách velmi ohrozila i jejich studia na univerzitě.

Nelze považovat za přehnané tvrzení, že humanitní obory v Norsku byly vývojem po revoluci 68' oslabeny. Stalo se tak značným dílem proto, že právě ti lidé, o nichž se předpokládalo, že budou humanitní obory podporovat, přispěli ve skutečnosti svým chováním a postojem k tomu, že humanitní obory byly považovány v moderní společnosti za zbytečné.

Ale touha po hlubším a seriózněji filologickém vzdělání se projevila brzy i v Norsku. Doposud jsem adresoval svým spoluobčanům ironické poznámky, nyní je třeba říci také něco pozitivního. Jeden norský básník řekl: *"Jsem poctivý člověk. Změnil jsem svůj názor."* Tak tomu bylo také se značnou částí norských studentů, jakmile pochopili dlouhodobé následky své politiky, která se ubírala jiným směrem, než původně zamýšleli.

Jak jsem již naznačil, došlo v Norsku v posledním desítiletí k řadě pozitivních trendů ve vzdělávacím systému. Mladí lidé projevují zřetelněji větší zájem o předměty související s kulturou než dříve, i když jejich postoje nejsou jednoznačné. Je snadnější získat ve škole studenty pro jiné jazyky než

angličtinu, pro literaturu, filozofii, historii atd., zejména jsou-li to povinné předměty. Více studentů, než tomu bylo dříve, si vybírá angličtinu, němčinu, španělštinu, ruštinu, italštinu jako volitelné předměty. Ale nedávný průzkum ukázal, že velká většina volí jazyky z pragmatického hlediska. Zajímá je praktické využití jazyka, menší část se zajímá o strukturu gramatického systému a kulturní aspekty spojené s výukou jazyků. I v případě, že je přitahuje kultura, umění, historie, se obávají, že další studium v tomto směru se ukáže neužitečné v moderní společnosti.

Struktura norských gymnázií prodělala v 70. letech podstatnou změnu i k lepšímu, i k horšímu. Na prvním místě lze uvést nesporné zlepšení učebního programu i metod. Na druhé straně byl drasticky zkrácen šestidenní školní týden na pětidenní, což znamená, že počet hodin (o 45 min.) se snížil z 36 na 30. A to znamenalo méně času pro téměř všechny předměty. V důsledku toho ztratilo vysvědčení z norských gymnázií svou dřívější pověst v zahraničí. Zkoušky z dřívějších norských gymnázií opravňovaly ke vstupu na univerzity mnoha zemí, ale dnešní zkoušky z norských gymnázií nejsou uznávány v mnoha zemích vzhledem k redukci výuky.

K velkému překvapení mnoha Norů zůstala latina i v novém vzdělávacím systému, třebaže předpovědi o jejím osudu byly chmurné. Na několika málo školách se podařilo některým velmi houževnatým a zaníceným učitelům uchovat pozůstatky latiny ze starého školního systému. Po určitou dobu se učilo latině v Norsku pouze na dvou školách. Potom zavedly také jiné školy různé typy latinských kursů. Dnes se latině učí na druhém a třetím stupni gymnázií na velmi malém počtu škol. Asi 100 žáků si každoročně volí latinu jako volitelný předmět. Týdenní hodinová dotace je taková:

4/5/5 hodin
4/4/4 nebo 0/4/4 hodin
0/5/5 hodin

Další školy nabízejí latinu v menším rozsahu.

V současné době není v Norsku více než 20 učitelů latiny a mnozí z nich nemají možnost latinu učit. Samozřejmě, že bychom chtěli více hodin latiny po delší časové období, ale v dané situaci musíme co nejlépe hospodařit s tím, co máme k dispozici. Proto se soustřeďujeme na tyto aspekty:

- Jak přivést obsahem výuky studenty k tomu, aby si volili latinu.
- Jak organizovat výuku, aby studenti získali co nejvíce znalostí v přidělené hodinové dotaci.
- Jak žáky informovat o latině.
- Jak získat vhodné učebnice.
- Jak zvýšit počet učitelů latiny.
- Jak zavést latinu na větším počtu škol.

Je třeba vzít pečlivě v úvahu několik odlišných aspektů a najít mezi nimi rovnováhu. Bude-li zabírat výuka latiny ve škole příliš mnoho hodin, nebudou žáci ochotni se jí učit. Bude-li však hodin latiny příliš málo, nezískají

žáci dostatečné množství vědomostí. Protože je dnes v Norsku latina volitelný předmět, skupina žáků, kteří se jí učí, má svou individuální kombinaci předmětů a hodiny latiny musí zapadnout do této celkové kombinace. Zjistí-li žák při výběru volitelných předmětů, že dojde v rozsahu ke kolizi mezi latinou a jiným zajímavým předmětem, dá žák přednost tomuto předmětu. V některých školách lze učit latinu až při určitém počtu zájemců (často se požaduje 10 uchazečů), jinde při docela malém počtu. Na škole, kde učím, byly skupiny i o třech žácích, ale v posledních letech jsme měli průměrný počet žáků kolem deseti. A je potěšitelné, že škola je i při omezeném rozpočtu ochotna dát prostor speciálním předmětům. Takto je možno i v Norsku vyučovat předmět, jako je latina, při malém počtu žáků.

Obsah výuky doznal mnoho změn od 60. let. Podle vzoru jiných zemí věnujeme při výuce latiny v Norsku více pozornosti antické kultuře a umění přiměřeně podle toho, kolik hodin má latina k dispozici. Zahrnuje však např. výklad o řecké a římské epice (Homér, Vergilius), řeckém dramatu a komedii, římské komedii, filozofii (Platón, Aristoteles, stoicismus, epikureismus), umění a architekturu řeckou i římskou.

V Norsku učitelé povinného dějepisu nevěnují zpravidla velkou pozornost římské a řecké historii nebo si vyberou pouze jednu z nich. Proto je nutné v hodinách latiny věnovat se i jim, nezapomínat ani na řecké dějiny, když se řečtině nevyučuje. Tak může latina přispět k získání znalostí v oblasti, kterou nepokrývají jiné předměty. Při rozsáhlejší hodinové dotaci se antické kultuře věnuje hodina týdně. Kulturní aspekt může přivést mladé lidi k zájmu o gramatiku, která není příliš snadná.

Hlavním cílem však zůstává výuka jazyka, při níž si žáci osvojí základní latinskou gramatiku a mohou překládat jednoduché latinské texty.

Při základní výuce spojujeme gramatiku a krátké, jednoduché texty zabývající se starověkou kulturou a životem. Považujeme za velmi důležité spojit výuku gramatiky a kulturních aspektů. Úvodní kurs se základní gramatikou by neměl obsahovat příliš dlouhé texty. Žáci musí mít dostatečnou slovní zásobu, aby bylo možno vytvořit text představující nový gramatický jev, avšak rozsah slovní zásoby by v tomto stadiu neměl být přehnaný, aby se hlavní pozornost soustředila na gramatické jevy a jejich použití. Některé úvodní kursy latiny prezentují bohužel příliš brzy všechny výjimky.

Důležitou inovací při výuce latiny je studium slovní zásoby, které zahrnuje analýzu slova a jeho tvoření. V této souvislosti je třeba věnovat pozornost latinským slovům v moderních jazycích a spojitosti latiny s dnešními evropskými jazyky vůbec. Při rozsáhlejší dotaci je také možné číst latinskou prózu – klasickou i poklasickou – a některé básně Catullovy, Horatiovy a středověkou poezii. Pro četbu, která následuje po skončení základní partie, jsme hledali vhodné texty a nakonec dáváme přednost adaptovaným latinským textům pojednávajícím o antické kultuře, např. mýtům a historii. Takto rovněž spojujeme kulturu a jazyk. Tyto texty poskytují žákům rozsáhlejší

slovní zásobu a obsahují gramatické jevy všeho druhu. Jejich věty ale nejsou příliš dlouhé a komplikované.

Někteří učitelé myslí, že autoři jako Caesar, Cicero a Livius by měli zůstat v osnovách, protože představují dvoutisíciletou tradici latiny. Podle mého názoru to jsou příliš nesnadné texty pro studenty, kteří mají právě jen znalosti gramatických základů. Tyto autory lze s potěšením a prospěchem číst až na pokročilé úrovni. Ale v našich kursech by spíše brzdili než podporovali zájem žáků o latinu. A náměty jako válka, politické řeči by neměly mít přednost před důležitějšími aspekty antického kulturního dědictví.

Domnívám se také, že četba má být usnadněna výkladem slov... Vědci, s nimiž jsem konsultoval tyto otázky, tvrdí, že žáci mají být v této věci odkázáni na samostatnou práci. To platí pro vědce. Ale žáci nejsou vědci a zkušenost ukazuje, že trvá relativně dlouho, než slovo utkví v paměti. Žáci jsou toho názoru, že vypracované pomocné seznamy slovíček napomáhají efektivnějšímu učení latině, šetří hodně času a umožňují překládat text bez předchozí pomoci učitele. Avšak četba takových textů může znamenat také nevýhodu. Bude úspěšná pouze tehdy, jestliže žáci vědí, že má smysl učit se lexikální jednotky v průběhu kursu. Musí také nabýt dodatečně praxi v orientaci v latinském slovníku.

Vyšší cíl výuky latiny je porozumění spojitosti mezi antikou a novou dobou a tomu, jak se antická kultura a latina promítají různým způsobem do dnešní doby. Doufáme, že takto umožníme žákům, aby porozuměli perspektivě každodenního života. Důležitým cílem výuky latiny musí být umožnit žákům kombinovat jejich znalosti latiny s dalšími předměty, aby poznali, že dík latině získali nepřímo vědomosti v jiné oblasti.

Někdy máme pocit, že jsme dosáhli úspěchu, ale někdy je velmi nesnadné žáky přesvědčit o pravdivosti našich tvrzení.

Důležitým činitelem v úsilí podpořit výuku klasických jazyků bylo založení norské asociace učitelů klasických jazyků v 80. letech. Pro mne jako učitele latiny na gymnáziích znamenala asociace hodně.

Velkou oporou při zakládání asociace byli profesoři klasických studií na univerzitě v Bergenu a Oslu.

I při všech nesnázích si myslíme, že norské zkušenosti mohou být užitečné pro jiné.

A končím větou, která je ve znaku Paříže: *Fluctuat nec mergitur.*

(Přeložila B. Mouchová)

KLASICKÁ VZDĚLANOST V MĚŠŤANSKÉ SPOLEČNOSTI
Role řecké a římské civilizace v Nizozemí

Anton J. L. van Hooff *(Nijmegen)*

Na kraji římské kultury

Historické atlasy v Nizozemí mají obvykle na prvním místě část mapy zvané *Tabula Peutingeriana*. Na této silniční mapě ze 4. stol. n. l. si lze všimnout několika geografických prvků, které dodnes určují charakter mé země. Velké řeky, které tvoří delty, jsou jasně označeny: na severu je to Rhenus, na jih od něho Masa a mezi těmito toky, které se v dnešní holandštině nazývají Rijn a Maas, je ostrov označený jako Patavia. Je zvláštním potěšením pro autora tohoto článku, že může nalézt své vlastní město Nijmegen jako Noviomagus mezi těmi místy, která nesou latinská jména. Ale na sever od Rýna je mapa poněkud prázdná. Nějaké roztroušené kmeny a pak už jen stromy naznačující hluboké lesy Germánie, zkrátka zde leží barbarský svět vně civilizovaného světa římské říše.

Zeměpisná poloha Nizozemí v římských dobách je takřka symbolická pro roli, kterou hrála antická civilizace v naší kultuře a vzdělávání: právě tak jako naše území bylo na okraji římské říše, i vliv klasických jazyků a civilizace byl vždy marginální; situace u nás byla zcela odlišná od situace v románských zemích. Jazyk zůstal germánský, ale byl ovlivněn latinou od těch dob, co tu Římané žili. Slovo *keizer* se neustále vyslovuje s "k", protože obyvatelé je tak slyšeli od Římanů, když mluvili o Caesarovi, Římané s sebou přinesli překvapivé nové věci: jejich domy měly *cellarium*, *kelder* v moderní holandštině. Zavedli dlážděnou silnici: *via strata*, zkráceně *strata*. Moderní holandské slovo se více blíží latinskému originálu než anglické *street* nebo německé *Strasse*. Říkáme *straat,* čili je tu určitý trvalý vliv od římské doby.

Součást katolické tradice

Po pádu římské říše na západě si církev podržela mnoho prvků staré kultury a jazyka. Znalost latiny byla podmínkou pro církevní kariéru. Biskupové a opati vedli školy, kde se učilo mezinárodnímu jazyku teologie a liturgii. Teprve v mé generaci se od užití latiny v římsko-katolické církvi upustilo. Jako chlapec jsem obdivoval kněze, který pronášel tuto zvláštní řeč u oltáře. V této době pro mě nebyl problém pochopit důvody užití tohoto jazyka. Samozřejmě, bůh byl všemocný a neměl žádné problémy s tím, aby rozuměl holandštině, ovšem latina byla jeho vlastním jazykem. Byl to projev úcty z

mé strany oslovovat ho v božské latině. Možná že v této zkušenosti z mládí leží počátek mé lásky k latině. Mimochodem, stále považuji jazyk Římanů za božský.

Vidíte, byl jsem vychován jako katolík. Mnoho lidí mylně pokládá Nizozemí za protestantskou zemi, ale vlastně značná část obyvatelstva nepřijala kalvinismus, i když po několik století protestanti zaujímali vedoucí pozice a nedovolili veřejné projevy katolictví. Dokonce i v Holandsku, západní a dominantní části Nizozemí, výrazné enklávy katolické víry zůstaly. V 50. letech tohoto století, krátce před všeobecným ústupem náboženství, katolíci představovali nejpočetnější náboženskou skupinu (více než 40 % obyvatelstva). V této části nizozemské společnosti orientace na latinu a římskou kulturu byla přirozeně vždy silná – semináře, jezuitské školy a později katolické světské školy šířily znalost latiny a řečtiny během posledních dvou století.

Měšťanská kultura

Dominantní protestantské sekty, které podporovaly užití mateřského jazyka při bohoslužbách, nebyly ale nepřátelské vůči antické kultuře a jejímu jazyku. Jejich stoupenci se koncentrovali ve městech, kde již v 16. století žila většina obyvatelstva. Tato velmi časná urbanizace dala měšťanům vedoucí místo ve společnosti, politice, kultuře a vzdělání. Holandská kultura měla a má výrazný středostavovský charakter. Jen se podívejte na domy podél amsterodamských nebo delftských kanálů: zde bydleli měšťané, kteří považovali okázalost za smrtelný hřích. Místo obrovských obrazů v palácích dávali přednost drobnějším dílům pro své skromné, ale elegantní byty. Všechna muzea světa nesou svědectví tohoto ohromného rozmachu holandského malířství v 17. století. Tentýž středostavovský postoj způsobil i to, že měšťané věnovali pozornost dobrému vzdělání. A latina byla jeho součástí. Města byla pyšná na své latinské školy. Mnohé z těchto starých latinských škol přežívají v gymnáziích, kde studenti studují jak latinu, tak řečtinu a kde si musí zvolit jeden z těchto klasických jazyků pro svoji závěrečnou zkoušku. Tato gymnázia navštěvuje asi polovina z 35 000 nizozemských studentů, kteří se tak, nebo jiným způsobem seznámí s klasickými jazyky.

Od latinské školy ke gymnáziu

Těchto 35 000 žáků představuje větší část obyvatelstva (dnes 15 mil.) než oněch 1 500 studentů, kteří navštěvovali latinskou školu v polovině minulého století, kdy bylo v Nizozemí 4,5 mil. obyvatel. V pouhých číslech je vzestup značný, ale za demokratizaci a modernizaci se muselo zaplatit. Nepochybně byla znalost latiny hlubší v těch starých školách, které byly přesně tím, co naznačoval jejich název; tedy zařízení, kde latina byla hlavním, téměř výlučným předmětem v rozvrhu (řečtina tohoto postavení nedosahovala). Ačkoliv gymnázia, která jsou jejich pokračováním, nabídla rozmanitější

program, důraz na latinu a řečtinu, které se staly populárními vlivem německého neohelenismu, zůstal značný. Absolvoval jsem gymnázium v roce 1962, v posledním ročníku více než polovina z týdenního počtu hodin byla věnována latině a řečtině, přesně 18 z 35. Dnes každý z klasických jazyků dostává 5-6 hodin týdně, přičemž musím dodat, že jenom velmi malá část studentů si zvolí oba jazyky jako předmět své závěrečné zkoušky. Takže přibližně asi 5 000 studentů skládá zkoušku z latiny a asi 2 500 z řečtiny.

Z těchto čísel je jasné, že většina těch studentů, kteří začnou studovat latinu a nebo řečtinu, po několika letech tento předmět opustí. Nehledě na osobní neúspěchy při studiu nebo pocit zklamání školský systém je nutí volit: studenti si mohou vybrat pouze 7 předmětů pro závěrečnou zkoušku. Pouze 1 čtvrtina studentů, kteří začnou s jedním nebo dvěma klasickými jazyky, si zvolí latinu nebo řečtinu předmětem závěrečné zkoušky, která opravňuje ke vstupu na univerzitu. Od tohoto roku bude platit nový systém zkoušek, který – jak doufáme – učiní absolvování předmětu po celou dobu studia přitažlivějším; práce s překlady a seznámení s antickou tradicí jsou nové prvky vedle interpretace originálních textů. Nové, atraktivní knihy dávají klasickým jazykům lepší vyhlídky než xerografované materiály, které se používaly v posledním desetiletí.

U nás vykonávají studenti zkoušku z latiny a řečtiny pouze na té úrovni, která je v Británii označována "A" (tj. *advanced* = pokročilý; v Británii jsou závěrečné zkoušky na středních školách dvoustupňové: v 16 letech tzv. "O level", tj. základní úroveň a po dalších dvou letech studia "A level"; tento stupeň při úspěšném zvládnutí opravňuje ke vstupu na univerzitu – pozn. M. Š.). Klasické jazyky se učí především na gymnáziích, gymnaziálních odděleních středních škol, na jednotných středních školách (*comprehensive school*), které nabízejí latinu a řečtinu v plném rozsahu, a na školách zvaných *atheneum*, kde se učí latina. Na gymnáziu se začíná s latinou v 1. ročníku, tzn. ve věku 12 let. Běžná hodinová dotace na gymnáziu vypadá takto:

1. roč. – 2 hod.
2. roč. – 4 hod.
3. roč. – 3 hod.
4. roč. – 4 hod.
5. roč. – 5 hod.
6. roč. – 5 hod.

Obvykle ostatní typy škol začínají s latinou ve druhém ročníku (ve 13 letech) pro ty studenty, kteří si vyberou tento předmět po prvním "překlenovacím" roce, kdy mohli mít i několik úvodních či informativních hodin o předmětu. Protože obsah předmětu je stejný jako na gymnáziu, ztráta 1. roč. se dohání vyšší hodinovou dotací v 5. a 6. roč. (tedy po 6 hodinách).

Je evidentní, že pozice klasických jazyků na školách se neobejde bez námitek. Objevily se porážky, ale úsilí přineslo i své ovoce. Jedním z pozitivních přínosů soupeření je obroda vyučovacích metod. Výsledky tohoto

procesu jsou viditelné na atraktivních učebnicích latiny a řečtiny, které jsou dnes běžně dostupné. Některé z těchto učebnic byly přeloženy do němčiny, finštiny, švédštiny a angličtiny (pro USA). Při své poslední návštěvě v Sov. svazu jsem předvedl udiveným sovětským kolegům první kapitolu moderní učebnice v ruském překladu. Malé skupiny v Nizozemí a v Leningradě budou pracovat spolu na tomto jedinečném projektu, jak vybavit ruské učitele klasických jazyků odpovídajícími materiály.

Univerzity

Ačkoliv hlavním cílem výuky klasických jazyků na školách není příprava budoucích klasických filologů, potěší samozřejmě učitele, když se některý z jeho studentů rozhodne studovat na jedné z pěti univerzit, kde jsou katedry pro "řecký a latinský jazyk a kulturu". Už z tohoto označení je zřejmé, že studia antiky se berou jako celek. Pouze na univerzitě v Amsterodamu je možné studovat samotnou latinu, ovšem toto studium neposkytuje dostatečnou kvalifikaci pro výuku tomuto předmětu. Kromě jazyka studia zahrnují antickou historii, klasickou archeologii a antickou filozofii. To znamená, že nenásledujeme ostatní země, kde jsou tendence jednotlivé dílčí vědy o antickém starověku od sebe oddělovat. Pro budoucí učitele je důležité, aby měli ucelenou představu o antickém světě, zejména když na druhém stupni se na vzdělání výraznou měrou podílejí humanitní prvky. Univerzitní studia trvají 4-6 let. Diplomová práce z jednoho předmětu uzavírá studia a absolvent získává titul *doctorandus*. Tím většina z nich končí. Pouze někteří si naleznou místo ve výzkumu a jsou schopni napsat disertaci, čímž získávají titul doktora. Někteří absolventi se uplatní v úplně odlišných odvětvích, ale většina se stane učiteli. Koncem studií absolvují volitelný úvodní kurs metodiky. Kromě toho, že přednáším antickou historii, poskytuji studentům i první seznámení s problematikou vyučování. Pouze ti studenti, kteří absolvovali tento dvouměsíční kurs, mohou nastoupit učitelskou přípravu, jež trvá celý rok.

Počet studentů klasických věd poklesl alarmujícím způsobem. Diskuse o novém školském systému (viz níže) mnohé potenciální zájemce odradily. Jestliže počet těch, kteří začali studovat antické vědy před pěti lety na všech pěti univerzitách, byl vyšší než 100, v příštím roce bude v 1. ročnících pouze asi 40 studentů. Tento počet je tak nízký, že ani nebude stačit k náhradě těch pedagogů, kteří odejdou do důchodu, a poskytuje státním úředníkům argumenty pro to, aby některé katedry byly zavřeny.

Klasická studia na scéně

Mimo běžný vzdělávací systém probíhá i několik kursů latiny a antické civilizace pro dospělé. Některé z nich jsou organizovány sdružením milovníků antiky, které se nazývá "Nizozemský klasický svaz" a má více než 5 000 členů. Sdružení nabízí přednášky a exkurze, vydává přitažlivý časopis

Hermeneus, který úspěšně prezentuje antická studia. Řady členů této unie byly posíleny přílivem nových členů z těch asi 8 000 lidí, kteří sledovali kursy latiny (jazyk a kultura Římanů), který vysílala holandská televize před několika lety. Mnohem více lidí – asi 100 000 – jenom sledovalo kurs, aniž by si koupilo příručky, které tento kurs doprovázely, nebo se zúčastnilo jiných doprovodných akcí (místní setkání a exkurze). Toto vše vlastně tvořilo určitou kampaň ve prospěch studia antiky. O této své zkušenosti autora a moderátora pořadu, vlastně jedinečného způsobu popularizace klasických studií, jsem hovořil na čtvrtém setkání učitelů latiny (Conventus Docendi Praeceptorum), které se konalo v dánském Soenderborgu 4. až 7. dubna 1991. Většina činných učitelů klasických jazyků je členy Asociace učitelů klasických jazyků v Nizozemí. Na našem každoročním setkání v únoru dosáhl letos počet členů čísla 1 032. V současnosti jsem prezidentem této profesní organizace. Tato organizace se podílí na působení mezinárodního sdružení jednotlivých národních asociací učitelů klasických jazyků (Euroclassica).

Renesance v Holandsku?

Nejvíce usilí ovšem vynakládáme na domácí půdě. Reforma vzdělání je předmětem diskuse, existuje totiž snaha vytvořit jednotný učební plán pro žáky do 15 let. Protože toto pojetí základního vzdělání zdůrazňuje jednotu a ponechává málo prostoru pro diferenciaci, není bez nebezpečí pro výuku klasických jazyků v nižších třídách. Přitom, jak už jsem o tom mluvil, většina práce se udělá v těchto třídách. Poslední rok byl plný jednání, parlament se pro nás stal důvěrně známým místem. Podle toho, jak situace vypadá nyní, zdá se, že jednotný učební plán nebude mít tak ničivé dopady na výuku latiny a řečtiny, jako měl v Británii. V politických a veřejných diskusích jsme získali dostatečnou podporu z různých stran. Nedávno jedny z předních novin publikovaly obsáhlý článek nazvaný "Renesance antiky", kde bylo poukázáno na určité oživení: řecké drama je uváděno na holandských jevištích jako nikdy předtím, překlady řeckých a římských autorů si nacházejí cestu k velkému počtu zájemců, knihy s antickými náměty se dobře prodávají, zájezdy do míst s antickými památkami jsou oblíbené. V tomto společenském klimatu žádosti o udržení latiny a řečtiny na školách nejsou bez výsledku. Jak už jsem řekl ve své úvodní řeči na našem letošním výročním setkání: význam, který společnost přikládá vědám o antickém starověku, je vyjádřen v tom, jaké je jejich postavení ve vzdělávacím systému. Tedy to, čeho je potřeba na školách, je prostor pro renesanci!

(Přeložila M. Šponarová)

KLASICKÉ JAZYKY NA GYMNÁZIÁCH NA SLOVENSKU – STAV A PERSPEKTÍVY

Daniel Škoviera *(Bratislava)*

Situácia vo vyučovaní klasických jazykov sa už dávnejšie všeobecne pokladala za neuspokojivú. Z toho potom po zmenách v politickom živote v r. 1989-90 rezultovala predstava o aktuálnosti ich skorej renesancie v našom školstve. Keďže serióznejšie úvahy sa však sotva zaobídu bez zhodnotenia skutočného stavu, rozhodlo sa vedenie Slovenskej jednoty klasických filológov pri SAV urobiť anketu o postavení týchto jazykov v gymnáziách Slovenskej republiky ako v type školy, ktorý má vo vzdelávacom systéme kľúčové miesto.

I. Základné údaje o ankete

Anketa prebehla v novembri 1990. Otázky sme formulovali čo najstručnejšie. Zamerali sme sa na základné informácie o vyučovaní a vyučujúcich; doplnkový charakter mala rubrika o predstavách a návrhoch do budúcnosti.

Na Slovensku jestvuje t. č. približne 120 gymnázií. Dovedna 83 anketových lístkov sme rozposlali na 25 škôl v Západoslovenskom kraji, po 23 v Stredoslovenskom a Východoslovenskom kraji a na (vtedy) všetkých 12 gymnázií v Bratislave. Anketové lístky sme poslali aj na r. 1990 novo vzniknuté gymnáziá (Kremnica, cirkevné v Trnave a v Trenčíne), aj na ústavy s maďarským vyučovacím jazykom.

Dostali sme 22 vyplnených formulárov zo západného Slovenska, 20 zo stredného, 21 z východného a 11 z Bratislavy, spolu 74. Návratnosť teda predstavuje 89,15 %. Takáto vysoká návratnosť je prvým pozitívom ankety.

II. Stav

A/ *kde sa učí latinčina*

Na otázku, kde sa v šk. roku 1990/91 vyučuje latinčina, prišlo 61 kladných odpovedí. To predstavuje 82,4 % súboru. Oproti šk. r. 1989/90 ide o vyše trojnásobné zvýšenie. Táto cifra prevyšuje ešte aj údaj k roku 1970, ak sa spoľahneme na to, čo udávajú respondenti, opierajúc sa zrejme neraz iba o pamäť – vtedy sa vyučovala na 52 gymnáziách.

Po r. 1970 malo zastúpenie latinčiny sústavne klesajúcu tendenciu a k zlomovému poklesu došlo r. 1978. Na minimálnom stave, ktorý predstavovalo 17 zo sledovaného súboru gymnázií Slovenska, sa udržiavalo v období 1984-

88 – predstavuje to 24,3 % virtuálnych 70 účastníkov ankety. Iba 9 ústavov čiže 12,8 udáva v sledovanom období od r. 1970 neprerušenú kontinuitu vyučovania latinčiny, kým v 8 sa údajne neučila nikdy.

V súčasnosti sa učí prevažne ako – ak máme použiť úradne dosiaľ neopustenú hmlistú terminológiu – povinný voliteľný predmet v 32 gymnáziách, kým v ostatných figuruje aj alebo výlučne nepovinná latinčina (21 resp. 7), v trnavskom cirkevnom gymnáziu Angely Merici sa s ňou môže študent stretnúť zatiaľ jedine v záujmovom krúžku, no v blízkej budúcnosti rátajú s jej riadnym vyučovaním. Na obnovenom piaristickom gymnáziu v Trenčíne je latinčina tiež ako tzv. povinná voliteľná.

Ďalšia otázka smerovala na zistenie *príčin* súčasného nepochybne neuspokojivého zastúpenia latinčiny alebo jej úplnej absencie. Na túto otázku sme dostali iba 20 odpovedí. V 13 prípadoch vidia príčinu v nezáujme žiakov, niekedy navyše aj v nezáujme ich rodičov a v malej prestíži klasických jazykov v spoločnosti. K tomu pristupuje v 8 prípadoch nedostatok vhodného vyučujúceho, v 3 prípadoch organizačné ťažkosti.

B/ *učitelia latinčiny*

Anketa nemohla celkom ukázať, ako je to s učiteľmi latinčiny na Slovensku. Nedalo sa zistiť, kde všade pôsobia kvalifikovaní latinčinári, namiesto toho aby sa uplatňovali na im najprimeranejšom mieste v triede, za školskou katedrou.

V ankete sme sa dozvedeli mená 62 vyučujúcich; z nich je 48 žien a iba 14 mužov. Priemerný vek latinčinára v r. 1990 predstavoval 46,9 roka, čiže ide zjavne o mierny nadpriemer. V priemere mladší sú učitelia latinčiny v Bratislave a v Západoslovenskom kraji (43,6 resp. 44,4 roka), zato 54,3 roka vo Východoslovenskom kraji je určite alarmujúce číslo.

Výrečné sú aj cifry o zastúpení vekových skupín – napr. kategória do 30 rokov celkom absentuje a iba 2 učiteľky majú niže 35. Podobne slabé sú však aj vekové kategórie 46-50 r. (3), 51-55 r. (1) a 56-60 r. (3). Vo veku nad 61 r. účinkuje ešte 11 latinčinárov (z toho 9 muži) – v podskupine nad 66 r. zo 7 sú 6 muži. Početnú disproporciu dopĺňajú silné a obzvlášť neúmerne feminizované kategórie 36-40 r. (24, z toho iba 2 muži) a 41-45 r. (14, z toho 0 mužov). Pre úplnosť treba povedať, že o 4 učiteľoch (2 + 2) sme údaje o veku nedostali.

Kvalifikačný obraz uvedeného súboru je veľmi neúplný. Bolo akiste chybou už pri zostavovaní anketového formulára, že sa nepoložila otázka o kvalifikácii. Napriek tomu sa k nej vyslovili 5 respondenti, z toho 2 nekvalifikovaní, ktorí majú z latinčiny iba čiastkovú skúšku z filologických štúdií. Ak však vychádzame z poznatkoch o absolventoch latinčiny na FF UK v Bratislave a z toho, že sa viaceré školy posťažovali na nedostatok kvalifikovaných latinčinárov, môžeme odhadnúť súčasný podiel kvalifikovaných azda na polovicu.

Ich malá uplatniteľnosť súvisí s doterajším prístupom k humanitným predmetom na gymnáziu. Väčšina stredoškolských profesorov latinčiny má aprobáciu na iný jazyk alebo dejepis. Preto sa objavil medzi respondentmi návrh umožniť štúdium latinčiny ako tretieho predmetu, aby sa latinčinár vôbec mohol uživiť, k takýmto okolnostiam pridajme už spomenuté inferiorné postavenie latinčiny medzi humanitnými predmetmi a výslednicou toho nemôže byť nič iné ako žalostne malý úväzok z latinského jazyka napospol vo všetkých gymnáziách.

Výnimkami nevyvracajúcimi pravidlo sú školy v Banskej Štiavnici (12 vyučovacích hodín), v Bratislave na ul. L. Sáru (10) či v Rimavskej Sobote (8) a podľa nášho výpočtu asi aj v Prešove na ul. Tarasa Ševčenka. Ostáva skutočnosťou, že niet gymnázia, kde by nevystačili s jedinou internou silou, ba vo viacerých zabezpečujú výučbu latinčiny výlučne externisti alebo dôchodcovia. Povážme zároveň, koľko vyučujúcich potrebuje dnes každá škola napr. na pokrytie výučby určitého moderného cudzieho jazyka prípadne iného predmetu!

C/ *žiaci*

Určite nie je zanedbateľné, ak až v 13 školách, kde sa latinčina nevyučuje alebo prinajlepšom živorí, udávajú ako príčinu nezáujem prípadne malý záujem žiakov. Ten má – aspoň podľa niektorých respondentov – svoje pozadie aj v nezáujme rodičov i v zlom postoji širšej verejnosti voči klasickým jazykom. Aj keď pojem verejnosť tu možno pokladať za príliš vágny, takýto výrok rozhodne upozorňuje na iluzórnosť predstavy o akomsi všeobecnom dopyte po hodnotách, ktoré vie sprostredkovať výučba klasických jazykov.

To sa odzrkadľuje aj v počte, veľkosti a štruktúre skupín, ktoré sa učila latinčinu ako tzv. povinný voliteľný či nepovinný predmet. Preto sa v ankete ozvali hlasy, aby hranica minimálneho počtu žiakov v skupine bola stanovená oveľa nižšie, napr. na 5 (dnes predstavuje 12 žiakov). Pri tejto biede údaj z prešovského gymnázia na ul. T. Ševčenka, kde je takýchto žiakov 56, vyznieva mimoriadne pozitívne. Možno ho pripísať aktivite tamojšej latinčinárky prísp. jej kolegov, ale aj celkovej pracovnej klíme školy.

Neprekvapuje, ak sa respondenti dožadujú väčšej propagácie latinčiny aj zhora. Priveľmi vzletné predstavy však uzemňuje hlas z modranského gymnázia od praktika, ktorého – pokiaľ mi je známe – sotva dakto môže viniť z nedostatku elánu: *"Latinčina je náročná. O také predmety, ak sú nepovinné a voliteľné, nejavia žiaci záujem a uprednostňujú živé jazyky."* Pravda, to nezbavuje klasických filológov v hociakom postavení záväzku trpezlivo propagovať svoj odbor vo verejnosti.

D/ *materiálne zabezpečenie, organizácia vyučovania*

Posledný bod situačnej správy ukazuje všeobecnú nespokojnosť s učebnicami, a to jednak pokiaľ ide o používateľnosť dosiaľ používaných (J. Špaňár – E. Kettner, 1965), jednak sťažnosti na ich fyzický nedostatok. Napr. v Námestove na 19 žiakov pripadajú 3 učebnice!

O zaraďovaní latinčiny do rozvrhu hodín sme nezískali dostatočne presné údaje, no je všeobecne známe, že ide spravidla o 7. a 8. vyučovaciu hodinu v neskorom popoludňajšom čase. Vnímavosť sa po dovtedajšom duševnom vypätí a aj pod vplyvom poobedňajšieho metabolizmu približuje celkom prirodzene k nule a dá sa mobilizovať iba ak enormným vôľovým nasadením. Keďže sa však z organizačných dôvodov latinčina vyučuje na dôvažok ako dvojhodinovka, nemožno predpokladať relevantný rast pozornosti a zaujatia pre preberanú gramatickú látku, ale skôr naopak. V každom prípade sa takto povinný voliteľný predmet v učebnom pláne gymnázia dostáva do postavenia predmetu 2. až 3. kategórie.

III. *Návrhy*

1. Ani jeden respondent neoznačil latinčinu na gymnáziu za nepotrebnú s tým, že stačí jej štúdium na vysokej škole. Nepredpokladáme totiž, že tých 12, čo rubriku nevyplnili, zastáva práve negatívne stanovisko. Azda skôr ich možno zaradiť medzi tých, ktorí neformulovali svoje výhrady voči doterajšiemu zaradeniu latinčiny ako tzv. povinne voliteľnej alebo nepovinnej. Takých bolo až 29 zo 62 respondentov v tejto rubrike (46,1 %), kým za to, aby sa latinčina vyučovala inak ako doteraz, bolo 33 respondentov (53,9 %).

Týchto posledných môžeme rozdeliť do niekoľkých skupín. Polovicu tvoria tí, čo navrhujú latinčinu ako povinnú, a to pre všetkých študentov gymnázia (5), alebo aspoň pre humanitné či jazykovo orientované triedy (11), pričom niektorí navrhujú pre takéto zameranie 3 roky latinčiny; jeden respondent navrhuje latinčinu 4 roky ako výberový predmet. Popri tom pomerne často sa stretneme s požiadavkou pri doteraz platnej koncepcii zaviesť aspoň 2 roky latinčiny (11 respondentov).

Niektorí síce žiadajú vyučovať latinčinu inak, ale nešpecifikujú ako. V každom prípade možno konštatovať, že väčšina – aj keď nie až taká výrazná – je za zmenu postavenia latinčiny na gymnáziu.

2. Pokiaľ ide o gréčtinu, ktorá sa na našich gymnáziách nevyučuje od r. 1972, vyjadrili sa k nej iba 10 respondenti. Ich názory sú veľmi triezve. Jednoznačne povinnú gréčtinu nepredpokladá nikto, 4 respondenti uvažujú o nepovinnej, 1 o alternatíve latinčina/gréčtina, 3 jej existenciu pokladajú za nepravdepodobnú pre nedostatok záujmu a napokon 1 preto, že nemáme kvalifikovaných učiteľov.

3. Odrazom toho, že učebnice latinčiny predstavujú osobitne páľčivý problém, je 20 pripomienok na túto tému v rubrike voľne formulovaných názorov. S doterajšou učebnicou súhlasí 8 respondentov – z nich 3 sa ponosujú iba na jej nedostatok, 3 potrebujú k nej doplňujúce texty nasmerované k antickým reáliám, 2 navrhujú jej prepracovanie. Väčšina sa však dožaduje nových učebníc. Signifikantné pre súčasné prakticistické tendencie je to, že viacerým učiteľom (5) chýba v doterajšej učebnici väčší zreteľ na medicínsku a právnickú terminológiu.

4. Objavili sa aj návrhy uverejňovať v časopise Cizí jazyky ve škole latinské texty pre potreby stredoškolských profesorov, prevzaté aj zo zahraničných zdrojov, napr. z Vita Latina, žiadajú organizovať stretnutia učiteľov na zlepšenie stavu výučby latinčiny v gymnáziu a prosia o viacej informácií o poslaní a činnosti Slovenskej jednoty klasických filológov.

IV *Závery*

– Anketa ponúkla reprezentatívny obraz stavu; zúčastnilo sa na nej takmer 62 % všetkých gymnázií na Slovensku r. 1990.
– Anketa potvrdila podradné postavenie latinčiny v gymnáziu a zároveň u učiteľov vedomie potreby toto postavenie zlepšiť. Bude treba vypracovať premyslenú koncepciu a tú predostrieť prípadne aj širšej zainteresovanej verejnosti.
– Anketa nepotvrdila absolútny nedostatok kvalifikovaných učiteľov, no signalizuje výrazný nedostatok latinčinárov na východnom Slovensku, kde je navyše varovne vysoký vekový priemer. Vcelku sa však nejaví potreba mimoriadne veľkého ročného počtu absolventov klasických jazykov. Riešenie problému feminizácie patrí akiste do širšieho spoločenského kontextu.
– Anketa potvrdila potrebu vypracovať nové cvičebnice latinčiny pre slovenské gymnáziá, príp. aj ďalšie učebné pomôcky.
– Anketa naznačila, že osoží, ak sa klasickí filológovia ujmú intenzívnejšie popularizovania svojho odboru, akcentujúc jeho humanistické a humanizujúce potencie ako protiváhu voči technokratickým a na hmotný profit orientovaným tendenciám, ktoré sa v súčasnosti pretláčajú do popredia nielen v tzv. ľudovej filozofii, ale aj u ľudí s vyššou úrovňou vzdelania.

V *Predbežný epilóg*

Vychádzajúc z poznatkov ankety a zo skúseností, ktoré sme získali pri vypracúvaní učebných osnov latinčiny, navrhovaných pre gymnáziá na Slovensku, obrátili sme sa koncom roka 1990 listom a začiatkom roka 1991 aj osobne na Ministerstvo školstva, mládeže a športu Slovenskej republiky s týmto stanoviskom:
– Navrhujeme nahradiť doterajšiu mätúcu terminológiu jednoznačnou, v ktorej povinný predmet bude naozaj povinný. Voliteľný povinný predmet bude spadať do povinného penza týždenných hodín, kým nepovinný bude nad toto penzum.
– Navrhujeme realizovať základné delenie gymnázií na humanitné a reálne, pričom v humanitných by latinčina mala mať postavenie povinného predmetu. Prípadná špecializácia humanitného gymnázia na jednotlivé jazyky a medzi nimi aj klasické by bola ich ďalším krokom, analogickým k už jestvujúcej špecializácii (reálnych) gymnázií na matematické, matematicko-fyzikálne a podobne.
– Nemôžeme akceptovať prakticistickú koncepciu vyučovania latinčiny z hľadiska uľahčenia neskoršieho vysokoškolského štúdia medicíny, far-

mácie atď., k čomu musí viesť úzky záber doterajších voliteľných kurzov. V jej vyučovaní treba umožniť akcentovať neodmysliteľný humanistický formatívny aspekt.
– Nemôžeme akceptovať mechanické prenášenie predstáv o vyučovaní iných predmetov na latinčinu a s tým spojené návrhy napr. na upustenie od klasifikácie. Hodnotiť prácu je potrebné.
– Pokladáme za účelné limitovať platnosť predložených osnov koncom šk. r. 1992/93, r. 1991 iniciovať vznik komisie expertov, zloženej z klasických filológov FFUK a z gymnázií, s úlohou v reálnom termíne vypracovať zásadnú koncepciu vyučovania latinčiny a vyčleniť jej primerané materiálne prostriedky.

NĚKOLIK POZNÁMEK K VYUČOVÁNÍ LATINY NA GYMNÁZIU A JEHO PERSPEKTIVÁM

Jiřina Bednaříková *(Frýdek-Místek)*

Školní rok 1990/91 přinesl nám latinářům na gymnáziích novou naději. Po mnoha letech nebyla latina odsunuta pouze mezi nepovinné předměty, ale byla zařazena mezi předměty volitelné ve 3. a 4. ročníku. Není to žádný velký úspěch, ale aspoň něco. V příštích letech by se snad mohly možnosti vyučování latiny dále zlepšovat.

V tomto přesvědčení mě utvrzuje i nový Návrh učebního plánu gymnázia, zpracovaný komisí pro koncepci a řízení gymnázií při MŠMT, který jsme obdrželi ke konci šk. roku, abychom se k němu vyjádřili.

Ponechme teď stranou to, že komise připouští zřízení osmiletého gymnázia se zaměřením na klasické jazyky. To je jistě výborné, ale zároveň je jisté, že takový ústav bude spíše výjimečný, situovaný do větších měst, kde žáci mají možnost výběru i jiných typů škol a kde tradice klasického gymnázia i blízkost vysokoškolských pracovišť usnadní vyučování klasické filologie. Ostatně uvedený návrh učební plán takového gymnázia blíže nespecifikuje, je zaměřen na, řekněme, běžný typ.

V tomto návrhu je latina uvedena mezi povinnými předměty vyučovanými na čtyřletém gymnáziu, avšak dotace hodin ani rozmístění v jednotlivých ročnících nejsou pevně stanoveny a o zařazení rozhoduje ředitel s pedagogickou radou z počtu tzv. "hodin přidělených ředitelem školy" Těchto hodin je poměrně dost: v 1. ročníku sice jen 3, ale v dalších už 7, 6 a ve 4. roč. dokonce 10 hodin. Latinu je dále možno vyučovat jako předmět volitelný už od 1. ročníku a také jako předmět nepovinný. Podle textu návrhu "struktura volitelných a nepovinných předmětů" je plně v kompetenci ředitele školy, který rovněž odpovídá za jejich osnovy i obsahovou úroveň. Obecně lze shrnout, že nově navrhovaný učební plán dává velkou pravomoc ředitelům a pedagogickým radám při sestavování učebních plánů pro každou jednotlivou školu. Pokud bude tento návrh přijat, zdá se mi, že vyhlídky latiny jsou nadějné, ale před námi latináři už teď je jeden velký úkol. Přesvědčit své ředitele a kolegy, že latina je předmět pro všeobecné vzdělání důležitý, a zajistit jí v učebním plánu školy patřičné místo a dotaci hodin.

Učím na čtyřletém gymnáziu ve Frýdku-Místku, a pokud jde o latinu na naší škole, jsem mírný optimista. Musím uznat, že ředitel (ač aprobace M – F) význam latiny uznává a v učebním plánu školy s ní počítá. V následujícím šk. roce se bude u nás latina učit jako volitelný předmět ve 3. a 4. ročníku, ale také ve 2. ročníku pro všechny žáky humanitní třídy. V humanitní třídě je

sice latina podle zatím platných osnov povinná až od 3. ročníku, ale protože chceme, aby profil žáka této orientace byl výrazněji odlišný od jiných zaměření, využijeme ve 2. ročníku nepovinného předmětu. Protože ho budou navštěvovat všichni žáci humanitní třídy, mohu ve 3. ročníku plynule navázat dalším učivem. Co se týče obsahu učiva, během 2. a 3. ročníku chci s žáky zvládnout latinské tvarosloví a základní syntaktické jevy, ve 4. ročníku další syntax a souvislejší četbu latinských autorů doplnit poznatky z antické kultury.

S podobnou koncepcí vyučovnání latiny počítáme i pro další léta. Tzn., pokud bude vytvořena humanitní větev studia, latina v ní bude povinná aspoň 3 roky (nejspíše ve 2.-4. roč.). Ve třídách s jinými orientacemi bude latina volitelná od 3. ročníku jako dvouletý kurs.

V souvislosti s přípravou šestiletého gymnázia (jehož zřízení nám však MŠMT ještě na začátku t. r. zamítlo, protože prý mohou být jen gymnázia osmiletá nebo čtyřletá) jsme měli připravenu ještě jednu koncepci. Podle ní by latina byla povinná pro všechny žáky (ale v alternaci s deskriptivní geometrií) 2 roky (v šestiletém cyklu ve 4. a 5. ročníku, což ve čtyřletém odpovídá 2. a 3. ročníku). V posledním roce studia by byla volitelným předmětem. V obsahu by to znamenalo, že v prvních dvou letech studia by žáci získali základní znalosti latinského jazyka, volitelný předmět by sloužil poučení o náročnějších jazykových jevech a antické kultuře a četbě latinských autorů především pro zájemce o humanitní směry vysokoškolského studia.

Domnívám se, že bude-li schválen výše uvedený návrh učebního plánu, bude možno realizovat tu i onu koncepci, možné budou i další varianty. Volba bude zřejmě závislá na tom, jak se nám osvědčí třídy specializované už od 1. ročníku do různých větví. Nový návrh také nezavrhuje ani šestileté gymnázium, na jehož zřízení u nás stále pomýšlíme.

Rozhodně se s postupným rozšířením výuky latiny na našem gymnáziu počítá. Z této perspektivy vychází ředitelství i v personální práci. Naše letošní absolventka zahajuje studium latiny na Univerzitě Palackého v Olomouci. Chceme sledovat, jak si ve studiu vede, a pokud bude úspěšná, bude pro ni na našem gymnáziu místo.

Zjišťovala jsem také, jak to vypadá s latinou na gymnáziích v okolí. Shrnuji zde poznatky, které jsem získala od svých kolegů latinářů.

Nejlepší se zdají být podmínky na gymnáziu v Třinci. Kupodivu tam MŠMT už letos povolilo od nového šk. roku zřízení šestiletého gymnázia. Třídy budou členěny na větev humanitní, přírodovědnou a všeobecnou. Latina bude povinná ve všech třídách v 1. a 2. ročníku, v humanitní třídě ještě ve 3. a 4. ročníku. Koncepci učebního plánu v jednotlivých ročnících a předmětech zpracovalo ředitelství školy a předložilo ji ministerstvu ke schválení, samotní vyučující však o ní ještě začátkem června nic podrobnějšího nevěděli. Proto také latinářka zatím nepřemýšlí nad tím, jaké učebnice bude používat a jak bude pracovat s žáky třináctí- a čtrnáctiletými.

Gymnázium ve Frýdlantě je v našem okrese nejmenší. Latina se tam učí neaprobovaně, mívají každoročně 1 skupinu jako volitelný předmět.

Nahlédla jsem i za hranice našeho okresu. Na gymnáziu v Ostravě-Hrabůvce mají od šk. roku 1990/91 vedle čtyřletého i osmiletý cyklus. Latina se i v posledním roce učila jen nepovinně, jako dvouletý kurs (ve 2. a 3. ročníku). Zájem žáků byl přiměřený (ve 2. ročníku z 5 tříd 40 žáků). Tím více mne udivuje, že ani pro příští rok tam latinu nezařazují aspoň mezi volitelné předměty, zůstává stále jen nepovinná. Z informací o osmiletém gymnáziu vane nejistota. Podle učebního plánu z 1. 9. 1990, jímž se osmileté gymnázium řídí, latina prý vůbec nemusí být, takže *"v primě a sekundě nebude určitě vůbec a v tercii se neví ještě..."* (cituji kolegyni latinářku).

Vycházejíc ze zkušeností ze svého okolí musím se vrátit k tomu, co jsem napsala na začátku. Opravdu se domnívám, že záleží teď především na nás latinářích, jaké postavení latině získáme. Je přece mnohem výhodnější – pro předmět, pro žáky i pro nás – učit ji aspoň jako předmět volitelný, když už ne jako povinný, než jako nepovinný. A to nám přece dovolují i stávající osnovy. A pokud bude schválen navrhovaný učební plán dávající pravomoci ředitelům a pedagogickým radám, nebudeme se už moci na nic vymlouvat. Vím, že je někdy velmi obtížné přesvědčit mnohé ředitele i kolegy ve sboru (zvláště ty mladší nebo ty, kteří středoškolské vzdělání získali na konci 50. let), že latina je důležitá. Je třeba využít každé příležitosti. Teď nám např. trochu "nahrály" i vysoké školy svými úkoly při přijímacích zkouškách. Z informací našich absolventů se dovídám, že některé z nich zjišťovaly nejen znalosti o antické kultuře, ale i znalosti latinského jazyka.

Domnívám se však, že nejdůležitější je promyslit si koncepci vyučování latině a dokázat ji zdůvodnit. Tady bych očekávala pomoc od vědeckých a vysokoškolských institucí. U nich by bylo možno shromáždit a vyhodnotit informace o zkušenostech minulých, současných, zahraničních, o požadavcích na latinu z jednotlivých oborů. S jejich pomocí musíme vytvořit takovou koncepci předmětu, aby znalost latiny nebyla považována za nějakou kuriozitu, ale aby její středoškolské studium bylo zdůvodněno potřebami moderní doby.

A na to navazuje i problém učebnic. I když na novou velmi čekáme (sama pracuji se Špaňárovou učebnicí, v dobách minulých se mi podařilo zachránit před likvidací asi 30 kusů, takže je teď nemohu dát žákům k domácímu studiu, ale před každou hodinou je ve třídě rozdávám), přimlouvám se za to, abychom s jejím vydáním nespěchali. Nepřeji si žádné provizorium vytvořené v časové tísni (to by konec konců posloužil i nový tisk učebnice Špaňárovy), ale dobrou učebnici odpovídající moderní koncepci předmětu (přimlouvala bych se např. za rozšíření učiva o tvorbě latinských slov), přitažlivou pro žáky i působivým grafickým zpracováním a dávající bohaté podněty pro vnímání antického odkazu v současném světě. (O tom, že učebnice latiny může být i pestrá a moderně vyhlížející, se mohli přesvědčit např.

ti, kteří se minulého roku v listopadu zúčastnili semináře s nizozemským profesorem v. Hooffem na půdě pražské filozofické fakulty.)

Na závěr bych chtěla shrnout, co považuji za důležité, aby bylo učiněno pro rozvoj středoškolské latiny.

My, vyučující latiny na gymnáziích, musíme právě teď zmobilizovat všechnu svoji energii k tomuto úkolu. Vím, že některá vedení škol, když nechci říct, že přímo zatajují před ostatními členy pedagogického sboru informace o změnách a nových možnostech učebních plánů, tedy aspoň o nich neinformují. Je tedy třeba tyto informace důsledně vyžadovat, vyhledávat i jinými cestami než od vedení školy. Musíme využít nové možnosti, s ohledem na konkrétní podmínky školy vytvořit vlastní zdůvodněnou představu pojetí latiny v učebním plánu školy a velmi důrazně se zasazovat o její realizaci. Povinností zkušených pedagogů by mělo být dát své zkušenosti k dispozici při vytváření nové koncepce vyučování latiny na gymnáziích a při tvorbě nové učebnice.

Od vysokoškolských a vědeckých pracovišť bychom očekávali, že budou shromažďovat informace z oboru (mám teď na mysli latinu jako vyučovací předmět na střední škole), budou koordinátorem a garantem při vytváření nové koncepce latiny a nových učebnic a převezmou přímou zodpovědnost za další vzdělávání středoškolských vyučujících (bez zprostředkujícího stupně dřívějších KPU).

LATINA JAKO SOUČÁST ODBORNÉ JAZYKOVÉ PŘÍPRAVY NA FF UK V PRAZE

Dana Slabochová *(Praha)*

Retrospektiva

Latina tvoří na FF UK tradičně nezbytnou součást odborné jazykové přípravy posluchačů oborů filozofických, historických, uměnovědných i filologických. Cílem výuky je připravit posluchače k práci s autentickými odbornými texty, prohloubit systém jejich jazykového vzdělání, vytvořit předpoklady pro porozumění mezinárodní vědecké terminologii a v neposlední řadě poukázat na skutečnost, že tento jazyk je součástí kulturního dědictví antiky, které je dále rozvíjeno v kultuře byzantského i latinského středověku, humanismu a širokém spektru klasicistních či mytologizujících proudů novověké evropské kultury až po současnost. Právě dnes by se nemělo zapomínat, že populární heslo "návrat do Evropy" zdaleka neznamená jen často příliš halasně proklamovanou triádu tržní ekonomika – pluralita – demokracie, ale především úsilí o znovuvytvoření obecného povědomí o této společné kulturní a vzdělanostní tradici.

Pravda, studium latiny v rámci tzv. společného základu pro výše jmenované obory z FF UK nikdy zcela nevymizelo. Po r. 1978 ovšem, kdy byl přijat "nový" vysokoškolský zákon – na vysokých školách kupodivu po celou dobu své platnosti zpochybňovaný – , bylo zredukováno tak výrazně, že cílům výuky nebylo možno při nejlepší vůli dostát, tím spíše, že ze středních škol pochopitelně přicházeli studenti výukou latiny zcela nedotčeni. Promovaní doktoři filozofie, kteří se bez obligatorní zkoušky stěží přenesli přes úskalí základů latinské deklinace a konjugace, se zpravidla setkali s autentickým odborným textem až v praxi. Není třeba dodávat, že toto setkání bylo doprovázeno dosti nepříjemnými pocity. Bude tomu tak i nadále?

Perspektiva

Nové učební plány, které vstoupily v platnost počínaje školním rokem 1990/91, dávají naději, že svítá na lepší časy. Obligatorní zkoušku z latiny zařadily pro své posluchače obory čeština, srovnávací slavistika, obecná lingvistika, finština, romanistika, historie, prehistorie, etnografie a folkloristika, klasická archeologie, archivnictví, hudební věda, divadelní a filmová věda, dějiny umění, estetika, filozofie, vědecké informace a knihovnictví. Obory germanistika, nordistika, polonistika, bulgaristika, jugoslavistika a čeština pro cizince vyžadují u svých posluchačů alespoň absolvování kursu ukončené kolokviem.

Model studia neoborové latiny, který byl vypracován na KJ FF UK na základě průzkumu na oborových katedrách, přihlíží jak k obecnému modelu pro výuku cizích "živých" jazyků uplatňovanému na KJ, tak ke specifikům latiny jako "mrtvého" jazyka a z nich vyplývajícím rozdílům v požadavcích na zvládnutí jednotlivých řečových dovedností. Ruší se striktní rozdělení studia jazyků podle ročníků a oborů. Studenti si tedy sami plánují i studium latiny podle svých časových možností a studijních schopností, resp. i předchozích jazykových znalostí. Limitující faktory pro ně představují kapacitní možnosti kursů (maximální počet frekventantů je patnáct) a požadavky studovaného oboru, který stanoví závazný termín obligatorní zkoušky (nejzazší je 8. semestr v případě pětiletého studia). Zkouška je písemná (gramatický a lexikální test, překlad z latiny se slovníkem) a ústní, k níž je předepsána povinná domácí četba odborného textu v rozsahu 10 stran (výběr k oboru na základě dohody s vyučujícím, resp. examinátorem).

Model studia zahrnuje tři typy kursů: základní, profilové, specializované.
– *Základní kurs Latina 1* (L_1) v rozsahu 2 hodiny týdně po 2 semestry je určen pro začátečníky ke zvládnutí základů klasické latiny (morfologie); navazující *Latina 2* (L_2) ve stejném rozsahu je určena středně pokročilým a má na programu základy klasické latiny (syntax), úvod do středověké latiny a úvod do odborné četby.
– Kurs *Latina profilová* (L_p) je určen začátečníkům a středně pokročilým některých oborů (klasická archeologie, archivnictví, knihovnictví, romanistika). Poskytuje odbornou jazykovou přípravu srovnatelnou se základními kursy $L_1 + L_2$, ale s rozdílnou časovou dotací i výraznější vazbou na obor (větší zastoupení středověké, humanistické či vulgární latiny).
– Kurs *Latina specializovaná* (L_s) je určen pokročilým, většinou absolventům L_2 či L_p. Jeho rozsah i program se stanoví na základě dohody, neboť je vypisován podle aktuálních potřeb pro určitou skupinu zájemců a je zaměřen na prohloubení průpravy v četbě konkrétních odborných textů.

Jaké závěry lze vyvodit z tohoto přehledu kursů? Minimální rozsah výuky je 2 hodiny týdně po 2 semestry, maximální je v podstatě neomezený. Znamená to, že skutečný zájemce o latinu se odborné jazykové přípravě může věnovat prakticky po celou dobu svého studia na FF UK.

Je tu však i známý *circulus vitiosus*. Je totiž třeba si uvědomit, že po určité – doufejme – "přechodné" období budou stále ještě přicházet na FF UK uchazeči s nulovou výchozí znalostí, neboť na gymnáziích je nedostatek latinářů, které musí připravit zase FF UK, oborová katedra věd o antickém starověku (popřípadě její sesterská katedra v Brně). Je tedy zřejmé, že přes pozitivní změny v časové dotaci bude mít odborná jazyková příprava v latině v nadcházejícím desetiletí ještě daleko k dokonalosti, neboť se dá předpokládat, že větší část studujících se spokojí s absolvováním základních kursů, které tak budou mít kvantitativní převahu. Je však samozřejmě žádoucí, aby základní čistě "gramatický" kurs L_1 mohl být postupně eliminován a aby se – alespoň po r. 2000 – poměr obrátil ve prospěch kursů specializovaných.

Condicio sine qua non?

Ke kvalifikované profesionální práci s autentickými latinskými texty nestačí totiž ani zvládnutí latinské gramatiky, ani ke zkoušce předepsaných zatím deseti stran četby. Odborníci dobře vědí, že k tomu je nutný dlouhodobý trénink v latinské četbě, přečtených stran nikoli deset, ale desítky. Až pak nebude muset stát promovaný doktor filozofie nad hromadami v archivech nezpracovaných vzácných dokumentů s nepříjemnými pocity.

Řešení je jediné: začít s latinou před příchodem na fakultu. Prosadit všeobecné rozšíření latiny na gymnáziích je nevyhnutelné, bude to však – vzhledem k výše uvedeným skutečnostem – ještě nějakou dobu trvat. Začít se však musí hned. Latina se vyučuje na některých jazykových školách, soukromí učitelé latiny také ještě zcela nevymřeli.

V uplynulých letech studovalo v 1. ročníku na FF UK vždy zhruba čtyři sta posluchačů a fakulta praskala ve švech. Pro školní rok 1990/91 překročil počet přihlášek rekordní číslo osm tisíc. Bez přijímaček to tedy nejde. V průběhu přijímacího řízení se zjišťují odborné předpoklady uchazeče a jeho opravdu hluboký zájem o zvolený obor. Není vyloučeno, že se jako součást přijímacího řízení u příslušných oborů časem podaří prosadit požadavek na zvládnutí základů latiny.

První zkušenosti z nově koncipovaného studia ve šk. r. 1990/91 totiž ukazují, že tento požadavek je více než žádoucí. Do 17 začátečnických kursů L_1 se zapsalo v zimním semestru cca 600 posluchačů, tj. – přes upozornění na omezené kapacitní možnosti kursů – průměrně 30 posluchačů do jednoho kursu. Zhruba polovina nestačila rychlému tempu výuky, koncem letního semestru se počet frekventantů stabilizoval na 15; lze předpokládat, že nejméně 1/3 z tohoto počtu nevyhoví požadavkům kladeným na udělení zápočtu či kolokvia uzavírajícího L_1.

O výhodách těch, kteří přicházejí alespoň s elementárními znalostmi latiny z gymnázií, nelze pochybovat: v rámci L_1 jsou schopni přizpůsobit se náročnému tempu výuky, rychle si zopakovat a prohloubit dosažené znalosti a bez větších stresů pokračovat v dalším roce v navazujícím kursu L_2. Zkušenosti totiž také ukázaly, že dosavadní nepovinná výuka latiny na gymnáziích neposkytuje tak dobrý základ, aby její absolventi mohli úplně "přeskočit" L_1 a zapsat se rovnou do kursu L_2.

Kdo se vážně zajímá o studium na FF UK, měl by vědět, co ho čeká, a snažit se získat potřebný náskok. Zdá se, že v budoucnu opět bude platit: na FF UK to bez latiny nejde.

MLUVENÁ LATINA V HODINÁCH LATINY I JINDE
(Na okraj knihy A. FRITSCHE, *Lateinsprechen im Unterricht*, Bamberg 1990)

Bohumila Mouchová *(Praha)*

Péčí známého odborníka v didaktice antických jazyků F. Maiera vychází v SRN řada příruček pro učitele latiny pod názvem *Auxilia*. Mezi nejnovějšími je uvedená knížka A. Fritsche, jejíž podtitul *Geschichte – Probleme – Möglichkeiten* naznačuje okruh i kontroverznost probíraných otázek. Rozsáhlý oddíl *Zur Geschichte des Lateinsprechens in der Schule* podává stručný, užitečný přehled o tom, jakou roli hrála mluvená latina na německých i jiných školách od konce středověku až do nové doby. Cíl výuky latiny byl ve středověku, v období humanismu i později veskrze pragmatický, naprosto nešlo o protipól praktickému, k užitku zaměřenému myšlení a snažení. Humanisté, kteří pěstovali také mluvenou latinu, pečovali i o její úroveň řadou konverzačních příruček. Desiderius Erasmus Rotterodamus nebyl přitom zdaleka se svými *Colloquia familiaria* prvním autorem latinské konverzace pro žáky a studenty.[1] Vedle Erasmových konverzací stojí za zmínku pozdější *Linguae Latinae exercitatio* (1538) španělsko-belgického humanisty Juana Luise Vivese, Vláma Georgia Haloina *De restauratione linguae Latinae* (1533) a Francouze Mathurina Corderia *Colloquia scholastica* (1564). Pro českého čtenáře není třeba připomínat péči Jana Amose Komenského o plynulé vyjadřování v latině; A. Fritsch Komenskému věnuje vždy – nejen v této publikaci – velkou pozornost.

V německém prostředí, ve škole založené A. H. Franckem, byla již od roku 1703 používána ve škole, v níž se latině denně vyučovalo ve všech třídách tři a půl hodiny, latinská gramatika psaná německy. Toto dílo J. Langeho dosáhlo až šedesáti vydání; byla však k němu připojena latinsky psaná cvičení i konverzace. Osvícenství, které představovali v Německu filantropisté, v praxi latině přálo, teoreticky se k ní však stavělo kriticky. Johannes Bernhard Basedow (1724-1790) byl ještě přesvědčen, že latina si uhájí svoje pozice jako jazyk vědy a v jeho škole "Philantropinum" se latinsky mluvilo, avšak teoretik filantropismu a první profesor pedagogiky v Halle E. Ch. Trapp již roku 1888 požadoval omezení antických jazyků, protože většina žáků nemohla dosáhnout jejich plného porozumění. Zakladatel klasické

[1] A. FRITSCH, str. 15 cituje další z nich a odkazuje na dílo A. BÖMERA, *Die lateinischen Schülergespräche der Humanisten. Auszüge mit Einleitungen, Anmerkungen und Namen- und Sachregister*, Berlin 1897-1899, Amsterdam 1966.

filologie Friedrich August Wolf (1759-1824) neměl dobrého mínění o úrovni aktivních znalostí ani vysokoškolských, ani středoškolských učitelů a trval na umírněném rozsahu mluvené latiny na gymnáziích. Aktivní znalosti se začala přikládat váha hlavně jako prostředku k upevnění poznatků v návaznosti na četbu a překlad latinských autorů.

Ani na konci 19. a na začátku 20. století se mluvená latina nepřestala pěstovat mimo školu i ve škole. Mimoškolní konverzaci *Sprechen Sie Lateinisch*, používanou někdy i ve školách, připravil gymnaziální profesor Johnson pod pseudonymem Capellanus (1890, 1990[16])[2]; pod krycím jménem Joannides vydal i příručku starořecké konverzace s mottem *"Ridentem dicere Graeca, quid vetat"*.

Na začátku třicátých let nastal ve vztahu k mluvené latině výrazný obrat. Max Krüger zdůrazňoval velký rozdíl mezi mrtvým jazykem latinou a moderními jazyky, a to jak v cíli, tak v metodě výuky. Cílovou dovedností u latiny není podle jeho názoru *Latine loqui et scribere*, nýbrž *Latine legere*. Studium latiny má sloužit pochopení jazyka jako modelu, pochopení mateřského jazyka i cizích jazyků.

Nicméně i v Krügerově koncepci zůstalo na školách místo pro cvičnou mluvenou latinu na nižším stupni. Fritsch při výkladu Krügerových názorů upozorňuje na nebezpečí, které vzniklo právě tím, že latině – "modelu jazyka" – byla upřena důležitá stránka, mluvené slovo, a vznikl tak alespoň u žáka obraz deficitního jazyka.

Historismus 19. a 20. století, trvající na sepětí latinského jazyka s obsahem, chápal mluvenou latinu jako odtržení formy od historického obsahu. Přenášení staré formy na nové obsahy se jevilo a jeví v puristickém historismu nefunkční nebo jinak lehce nahraditelné, třebaže – jak namítá A. Fritsch – tento náhled vyvrací úspěšně praxe humanismu.

A. Fritsch zdůrazňuje, že dnes se latina chápe a studuje nejen jako "řeč starých Římanů", nýbrž jako klíčový předmět k pochopení evropské tradice. Předmětem studia je komunikační prostředek antických autorů, mateřský jazyk Římanů dochovaný převážně v literární formě, jazyk latinsky píšících autorů ve středověku i novověku, pro něž latina již nebyla mateřskou řečí, východisko románských jazyků, ferment a zděděná složka angličtiny a němčiny. (Opomněl však v tomto výčtu uvést latinu jako základ mezinárodní terminologie v oblasti obecně kulturní i vědecké.) Latina zůstává učebním předmětem stále proto, že byla po staletí psaným i mluveným jazykem a je klíčem k této tradici.

V druhé polovině 20. století dochází k paradoxu: čím více je latina zatlačována do pozadí, tím více se dostává do popředí snaha jednotlivců

[2] V anglickém překladu Petra Needhama vyšla v Londýně 1975 s názvem *Latin Can Be Fun. Facetiae Latinae. A Modern Conversational Guide. Sermo Hodiernus Antique Redditus.*

i skupin – zdaleka nejde v prvé řadě o klasické filology – kteří užívají latinu jako komunikační prostředek. Z periodik psaných latinsky lze z posledních let připomenout:

Latinitas (moderator Carolus Egger – Vatikán);
Vox Latina (Dr. Caelestis Eichenseer – Saarbrücken);
Melissa (Gaius Licoppe – Bruxelles);
MAS (Genovefa Imme – Pau, Francie).

Organizují se semináře mluvené latiny[3], např. *Scholae Latinae Frisingenses* (prof. W. Stroh z Mnichova), původně *Ludi Latini*, u jejichž zrodu stál hudební skladatel Jan Novák. Zvlášť činorodý je dr. Caelestis Eichenseer, nynější redaktor časopisu *Vox Latina* v Saarbrückenu; zde vznikla i *Societas Latina* vydávající příručky s magnetofonovými pásky a slovníky, např. Christian Helfer zde publikoval *Lexicon auxiliare*, 1991[3] nebo C. Eichenseer sérii *Latinitas viva* (v níž jsou také *Tabulae imagineae numero nonaginta*) 1984[2], *Cottidie Latine loquamur* od S. Alberta, 1987[4] a další. K některým publikacím existují i magnetofonové nahrávky, takže takto se lze přímo seznámit i s restituovanou výslovností latiny.

Pravidelně se konají semináře mluvené latiny i kongresy v latinském jazyce. Jednoho ze seminářů, který organizovala *L. V. P. A.* (*Latinitatis vivae provehendae associatio*) z Werne v SRN v rakouském Heiligenkreuz 1991, se díky pozvání mohli zúčastnit někteří studenti a další zájemci o mluvenou latinu od nás. Velmi aktivní jsou Finové, kteří vysílají každý týden pětiminutové zprávy v latině a již nyní ohlašují: *"Nuntii mox in libri formam redigentur"*. Patří mezi ně Thomas Pekkanen, profesor na univerzitě v Jyväskylä, který přeložil do latiny finský epos Kalevalu a je mezi předními organizátory finských latinských kolokvií.

Nepřekvapuje, že vyvstala otázka, jak z hlediska současné didaktiky latinského jazyka se slučuje cvičení v mluvené latině s cílem výuky tohoto předmětu. Okolnost, že mluvená latina není dnes nikde vyžadována jako cílová dovednost, neznamená podle A. Fritsche, že se jí zakazuje učit. V dnešním vyučování se lze soustředit na uvědomělou péči o hlasité čtení latinského textu učitelem i žákem (a to s výslovností vlastní příslušnému období) i další auditivní postupy, při nichž se aktivizuje sluchové vnímání – memorování sentencí a veršů častým opakováním, dále kladení latinských otázek a odpovědí k přečtenému textu, výklad látky a opakování bez používání učebnic, využití sentencí a latinských úsloví, zpěv i divadelní představení a (spíše výjimečně) dialog mezi učitelem a žákem.

[3] Dále se lze zmínit o semináři *Latinitatis vivae* pořádaném v Morschachu ve Švýcarsku a ve Westendu v Belgii, známé jsou i *Feriae Latinae* v Nice.

[4] Přehled bývalých i nynějších latinsky psaných periodik podává D. Sacré, *Le Latin vivant: 1) les périodiques latins*, Les Études classiques 66, 1988, 91-104.

Pokud má učitel zájem o vhodné latinské obraty, najde jejich tematicky uspořádaný soubor na konci Fritschovy publikace. Jde o krátké věty excerpované převážně z antických autorů, více než tisíc obratů vybraných z původních dvaceti tisíc vět. U každého obratu je citován pramen, výjimečně je připojen i překlad. Pro snažší práci uživatele by přece jen bylo výhodnější u méně jasných příkladů uvést či vyložit kontext, aby jej uživatel nemusel hledat sám.

Tato útlá knížka je cenná hned z několika důvodů: je zdrojem dobrého poučení o tématu a obsahuje potřebné odkazy na literaturu pro toho, koho mluvená latina zajímá hlouběji. Vyznačuje se realistickým postojem k úloze mluvené latiny, vychází vstříc zájemcům o ni a poskytuje i hojný materiál použitelný při výuce latiny.

CONVENTUS DOCENDI PRAECEPTORUM
Soenderborg (Dánsko) 4. – 7. dubna 1991

Marie Šponarová *(Praha)*

Klasičtí filologové v mnoha evropských zemích bojují o prosazení nové cesty a způsoby, jak učinit předmět přitažlivým, jak získat studenty, protože velmi často se jedná o předměty volitelné. Výměně názorů slouží především půda jednotlivých národních asociací, ale protože mnohé problémy jsou obdobné (a navíc mají jednotlivé západoevropské země k sobě stále blíž), chtějí si klasičtí filologové – pedagogové vyměňovat své názory a zkušenosti i na mezinárodním poli. Institucí, která tomu slouží, je právě *Conventus docendi praeceptorum*, který se letos konal už počtvrté. Smyslem těchto setkání je výměna zkušeností, předvedení výsledků vlastní práce, ukázka nových a zajímavých metod, forem a přístupů. Čili ne teorie, ale skutečně praktické věci a pokud možno názorně. Veškerá audiovizuální technika včetně počítačů je samozřejmě k dispozici. Účastníci (učitelé středních, vysokých nebo i základních škol) vysvětlují a ukazují, co učí, jak učí, jaké užívají pomůcky, jak si je opatřují, vysvětlují, proč volí právě takové formy či čeho chtějí u studentů dosáhnout, ap.

Letošního "Conventu" se zúčastnili pedagogové 8 zemí: V. Británie (4), Belgie (3), Holandska (2), Norska (1), Německa (1), Švédska (1); nejpočetněji byli samozřejmě zastoupeni Dánové (6) jakožto pořadatelé. České pedagogy na pozvání dánského svazu klasických filologů zastupovaly doc. B. Mouchová (FF UK Praha) a M. Šponarová (G Praha).

Příspěvky ze zemí, které se účastnily tohoto setkání poprvé, tj. Norska, Švédska, Československa měly poněkud odlišný charakter (podobně jako i příspěvek německý), protože především informovaly, jaká je situace ve výuce klasických jazyků a dalších příbuzných předmětů v jednotlivých zemích. Tedy jaké je postavení těchto předmětů na školách, jaké jsou časové dotace, učebnice, perspektivy vývoje, ap. (viz další příspěvky). Příspěvky ostatních účastníků, tedy těch, kteří již měli zkušenost z předcházejících setkání, byly více prakticky zaměřené. Uvedla bych pro názornost stručný přehled.

Ivar Gjeorup (Dánsko) informoval, jak probíhá výuka předmětu "klasická civilizace", což je roční kurs pro středoškolské studenty. Je zajímavé, že je omezen pouze na Řecko. Tento předmět není postaven na znalosti jazyka, ale studenti pracují s překlady řeckých textů (v rozsahu 300 stran). Učí se interpretovat text, získávají schopnost zasadit získané poznatky do širšího spol. kontextu, i současného evropského.

Soeren Hindsholm, Ivar Gjoerup a Chrustian Iuul (Dánsko) vysvětlili, jak s pomocí počítače během dvou let vytvořili učebnici *Rem tene* pro začátečníky; text učebnice vychází z Terentiovy komedie *Eunuchus*. Autoři mají v plánu vytvořit pokračování (...*verba sequentur*), kde už by se pracovalo s původními texty. (V Dánsku gymnaziální studium trvá 3 roky, existují dvě větve: přírodovědná a jazyková. Na jazykové v 1. ročníku studenti absolvují povinný kurs latiny /3 hodiny týdně/. Mají-li o předmět zájem, mohou ve studiu pokračovat; ve 2. a 3. ročníku je latina volitelným předmětem se čtyř- nebo pětihodinovou dotací. Obdobnou možnost ve 2. a 3. ročníku mají i studenti přírodovědné větve. Pravdou ovšem je, že zájem o tento předmět není příliš velký.)

Martin Forrest (GB) vysvětlil, jak je klasická civilizace (především římský svět) prezentována na britské základní škole, tedy žákům ve věku 5-11 let. Velkou roli hraje vlastní aktivní poznávání, vychází se z konkrétních jevů – obrázků, fotografií, uměleckých předmětů i mýtů či historických událostí. Má vést děti k uvědomění si minulosti a souvislosti s dneškem. Dostávají i tvořivé úkoly – např. konkrétní situace z doby, kdy si Římané podmanili Británii, děti se mají rozhodnout a zdůvodnit určité jednání či řešení.

Pat Story (GB) podala informace o výborné středoškolské učebnici latiny: *Cambridge Latin Course*, která je pojata jako kombinovaná, tzn. že uvádí nejen jazykové učivo, ale i reálie. Cílem kursu tedy je schopnost číst latinské texty a znalost i pochopení římské civilizace. Celá série učebnic je doplněna příručkami pro učitele i kontrolními a zkušebními testy. Jsou dostupné i navazující počítačové programy, připravují se pomůcky pro ty, co studují sami.

Jan de Meulemeester (Belgie) vysvětlil a ukázal, jak lze pomocí tzv. "vizualizace" textu dovést studenta (VŠ úrovně) k pochopení složitých větných celků, tj. jejich gramatické stavby, aktuálního větného členění i užití různých figur. Vizualizace znamená vlastně rozepsání textu na jednotlivé řádky a zároveň využití odlišného typu písma či podtrhávání tak, aby určité kvality či sledované rysy textu (např. opakování slov, paralelismus, aj.) byly mnohem nápadnější = viditelnější. Využívá se počítače.

Mariken van Groenestijn (Hol.) vysvětlila a ukázala, jak získává mladší studenty střední školy (11-12 let) pro studium latiny. I v Holandsku používají kombinovanou učebnici (jazyk + reálie), ovšem nelze získávat žáky pouze jednostranně reáliemi či mýty, ti musí vědět, že se budou také učit jazyk, což je samozřejmě těžší.

Anton van Hooff (Hol.) předvedl i lekci televizního kursu latiny, jehož je autorem. Kurs spojoval jazykovou výuku s reáliemi a byl kompletně doplněn materiály pro samostudium, tj. učebnicí, mluvnicí, úplným televizním textem i bohatě vypravovanou knihou o reáliích a kultuře.

Setkání proběhlo ve velmi přátelské a srdečné atmosféře, bylo plné informací a podnětů, takže jeho přínos pro učitelskou práci je zcela evidentní. Tato

pracovní setkání probíhají ve dvouletých intervalech, vždy zhruba týden po velikonocích. Příští setkání bude uspořádané v Bristolu asi ve dnech 15.-18. dubna 1993. Hlavními tématy by měla být výuka klasické civilizace, dále výuka latiny pro širokou veřejnost (i pro 3. věk) a také zdokonalování vyučovacích metod.

ZPRÁVA O KONFERENCI V LIBLICÍCH (11. – 12. 12. 1990)

Jana Gombárová *(Praha)*

Perspektivami klasických jazyků ve školství se zabývala i konference nazvaná *Klasické vzdělání v ČSFR – současnost a budoucnost*, která se uskutečnila v Domě vědeckých pracovníků ČSAV v Liblicích 11.-12. 12. 1990 z iniciativy a pod patronací Ústavu pro klasická studia ČSAV v Praze.

Po krátké zahajovací řeči a úvodním referátu ředitele ÚKS PhDr. J. Bažanta, CSc., následovala diskuse o jednacím řádu konference, volba návrhové komise a osnovy usnesení. Po přestávce byly podány informace zástupců jednotlivých vysokoškolských a vědeckých pracovišť v ČSFR o dosavadních výsledcích, představách do budoucna a možnostech popularizačních (viz program konference 1-9). Informace pokračovaly i v další části (viz program 1-7).

Mezi nejočekávanější patřil bezpochyby program dalšího dne se svými zprávami o zkušenostech ze středních škol. Velmi inspirativní byl příspěvek brněnské fakulty v podání PhDr. P. Peňáze o zkušenostech s obnovením varianty klasického gymnázia a příspěvek doc. dr. B. Mouchové, CSc., z pražské katedry, která vyzvala k většímu tlaku na příslušné orgány ministerstva školství, poněvadž situace v Praze a na Slovensku není natolik příznivá jako v Brně.

Z ÚKS zazněly nadějné informace o připravované publikační řadě *Gymnasion*, s níž stručně seznámila PhDr. E. Stehlíková, a návrhy na zpracování slovníků latiny a řečtiny, které přednesla PhDr. A. Frolíková, CSc.

Konference byla ukončena v odpoledních hodinách přijetím usnesení.

Program konference
Klasické vzdělání v ČSFR – současnost a budoucnost
(Liblice 11.-12. 12. 1990)

11. prosince 1990

14.00-15.30
1) Zahájení (Vladimír Vavřínek, předseda VR ÚKS ČSAV)
2) "Budoucnost antiky" (Jan Bažant, ÚKS ČSAV)
3) Diskuse o jednacím řádu konference, volba návrhové komise a osnova usnesení

15.30-15.40 PŘESTÁVKA

15.40-17.40

INFORMACE O JEDNOTLIVÝCH PRACOVIŠTÍCH (I.)

1) Katedra věd o antickém starověku FF UK Praha
(Radislav Hošek)
2) Byzantologická studia na FF UK Praha
(Věra Hrochová)
3) Katedra starověké kultury FF MU Brno
(Antonín Bartoněk)
4) Současnost a perspektivy ve výuce latiny na lékařské a právnické fakultě MU v Brně
(Elena Marečková)
5) Katedra románskej, klasickej a semitskej filológie FF Univerzity Komenského v Bratislave
(Peter Kuklica)
6) Archeologický ústav SAV Nitra (Jana Hečková)
7) Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum Bratislava (Juraj Halagan)
8) Antické pododdělení v Národním muzeu v Praze
(Jan Bouzek)
9) Ústav pro klasická studia ČSAV Praha
(Pavel Spunar)

18.00 VEČEŘE

19.00 INFORMACE O JEDNOTLIVÝCH PRACOVIŠTÍCH (II.)

1) Zahraniční styky klasických studií
(Pavel Oliva, ÚKS ČSAV – JKF)
2) Výzkum starších dějin evropské filozofie ve Filozofickém ústavu ČSAV
(Milan Mráz)
3) Komeniologie včera, dnes a zítra
(Martin Steiner, Filozofický ústav ČSAV Praha)
4) Edice pražských papyrů (Pap. Wess. Prag.). Stav a perspektivy
(Růžena Dostálová, ÚKS ČSAV Praha)
5) Archeologický výskum rímskych staníc na Slovensku
(Klára Kuzmová – Kristián Elschek, Archeologický ústav SAV Nitra)
6) Panónska expedícia – projekt AÚ SAV Nitra
(Vladimír Varsík)
7) Rozvoj výučby a právnych vied o antike a ich perspektíva na PF UKom v Bratislave
(Ivan Haramia, katedra rímskeho a cirkevného práva PF UKom Bratislava)

12. prosince 1990

8.00-10.00 I. ÚVOD DO DISKUSE

1) Klasické jazyky v gymnáziách na Slovensku – stav a perspektívy
(Daniel Škoviera, katedra románskej, klasickej a semitskej filológie FF UKom Bratislava)

2) Výuka klasických jazyků na středních školách
(Bohumila Mouchová, katedra věd o antickém starověku FF UK Praha)

3) Klasické gymnázium v Brně
(Petr Peňáz, katedra starověké kultury FF MU Brno)

4) "Gymnasion". Velká edice malých knih o antice
(Eva Stehlíková, ÚKS ČSAV Praha)

5) Návrh na zpracování slovníků klasických jazyků
(Alena Frolíková, ÚKS ČSAV Praha)

10.00-10.10 PŘESTÁVKA

10.10-13.00 II. ZÁVĚREČNÁ DISKUSE A USNESENÍ

KOMISIA PRE LIMES ROMANUS
(Obnova po 55 rokoch)

Pavol Valachovič *(Bratislava)*

Pred 55 rokmi, 9. júna 1936, bola pri Učenej Šafárikovej spoločnosti v Bratislave vytvorená *Komisia pre Limes Romanus*. Jej vznik si vyžiadal rozširujúci sa archeologický výskum limitného územia na Dunaji a nadväzne naň i rozširujúci sa výskum osídlenia Slovenska v dobe rímskej. Prvými funkcionármi Komisie sa stali dr. Štefan Janšák ako jej predseda, prof. Jan Eisner ako miestopredseda a dr. Vojtech Ondrouch ako tajomník. Do vienka si Komisia uložila ako cieľ *"študovať styky rímskeho impéria s územím obnoveného československého štátu"* Už v prvom období činnosti Komisie vznikli dve významné práce reagujúce na jej podnety – bola to práca V Ondroucha *Limes Romanus na Slovensku* (Bratislava 1938) a dielo F. Křížka *Terra sigillata in der Slowakei* (Brno 1939). Skôr však, ako sa mohla práca Komisie rozvinúť do väčšej šírky a hĺbky, postihol Čs. republiku v r. 1938 ťažký úder Mníchovskou dohodou, na základe ktorej Slovensko stratilo aj to málo územia, kde sa nachádzali dovtedy objavené rímske stavby – časť územia Bratislavy, Devín, Rusovce a Ižu-Leanyvár. Pre priamy archeologický výskum zostali vlastne len Stupava a Pajštún, kde v r. 1940-1941 prof. V Ondrouch prevádzal archeologický výskum, ktorého výsledky zakrátko aj publikoval.

Po vojne bola snaha obnoviť činnosť Komisie a nadviazať na krátke obdobie jej činnosti. Dokonca i v medzinárodnom meradle sa československí odborníci prezentovali významným podujatím zapadajúcim do medzinárodnej integrácie limitného bádania. V r. 1956 bola v Nitre usporiadaná konferencia *Limes Romanus*, ktorej výsledky boli publikované v osobitnom zborníku. Naši vtedajší poprední odborníci zhodnotili jednak to, čo sa vo výskume doby rímskej u nás dovtedy vykonalo, ale zároveň boli vyslovené i plány a program ďalšieho výskumu či už archeologického alebo historického. Žiaľ, na túto úspešnú akciu sa nemohlo ďalej nadviazať a ani inštitucionálne sa nepodarilo udržať kontinuitu.

V nasledujúcom období síce prebiehal aktívny archeologický výskum, ktorého výsledkom sú objavené ďalšie lokality, skúmaný bol archeologický materiál, epigrafické pamiatky, boli skúmané diela antických historikov, ale to všetko prebiehalo akoby nesystematicky. Spolupráca prebiehala viac na báze individuálnych priateľských vzťahov a kontaktov.

Všetky tieto fakty uviedol dr. Titus Kolník, CSc., na pamätnom zhromaždení k 55. výročiu ustanovenia Komisie pre Limes Romanus, ktoré sa

uskutočnilo dňa 24. 6. 1991 na pôde Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Toto zhromaždenie sa stalo zároveň obnovujúcim shromaždením Komisie pre Limes Romanus. Podnet vyšiel z potrieb ďalšieho vedeckého výskumu a jeho koordinácie na tomto poli u nás. Hlavnými iniciátormi boli PhDr. Titus Kolník, CSc., PhDr. Klára Kuzmová a PhDr. Ján Rajtár z Archeologického ústavu SAV v Nitre, ktorí sa podujali na mravčiu prípravnú prácu. Obrátili sa na takmer 60 odborníkov-archeológov, historikov, klasických filológov z rôznych pracovísk celej našej vlasti, ktorí by mohli mať záujem a ktorí by mohli pomôcť obnoviť činnosť Komisie. Na stretnutí sa v Bratislave zišla takmer polovica pozvaných, medzi nimi i pamätníci činnosti prvej komisie (dr. Kraskovská, dr. Křížek, akademik Dekan, prof. Pozdišovský) a účastníci konferencie v Nitre. Popri nich to boli i mladí odborníci z archeologických a muzejných pracovísk Čiech, Moravy a Slovenska. Ďalší pozvaní sa ospravedlnili pre zaneprázdnenie inými povinnosťami. Prítomni i tí, ktorí sa ospravedlnili, privítali obnovenie činnosti Komisie a sľúbili aktívnu pomoc v jej činnosti.

V diskusii, ktorá sa po privítaní a historickom úvode rozprúdila, padali okamžite podnety a námety pre činnosť. V prvom rade prítomní podporili zameranie činnosti Komisie v širšom zmysle – aby sa činnosť nezúžila len na výskum samotného rímskeho materiálu (či už lokality alebo hmotnú kultúru), ale aby sa v súvislosti s tým skúmalo aj germánske osídlenie na Slovensku i v celej ČSFR v priamom kontexte vzťahov s rímskym územím. Takisto padla pripomienka, že nemôžeme rezignovať na priamy výskum provincionálnej kultúry a spoločnosti v Pannónii, pretože vývoj na tomto území bezprostredne ovplyvňoval dianie na sever od Dunaja a i spätne bol ovplyvňovaný historickým vývojom na našom území. Táto najdôležitejšia časť rokovania, ktorá sa viedla v kolegiálnom duchu pomôcť dobrej veci, vymedzila vlastne náplň budúcej činnosti Komisie.

V ďalšom priebehu diskusie sa riešili niektoré administratívne otázky súvisiace s členstvom v Komisii a iných vedeckých spoločnostiach.

Podstatné je, že priamo na tomto stretnutí už padali konkrétne návrhy a podnety pre činnosť Komisie a boli vyslovené i konkrétne ponuky pre spoluprácu s viacerými spoločnosťami (napr. Slovenská archeologická spoločnosť, Spoločnosť priateľov NM v Prahe a jej Sekcie priateľov starovekých civilizácií a pod.). i podnety pre prácu v najbližšom období. Účastníci sa zhodli v názore, že nebude podstatné to, kde a ako bude Komisia organizovaná, ale to, či členovia budú ochotní spolupracovať. A to všetci prítomní prisľúbili.

Stretnutie sa skončilo tým, že prítomní poverili doterajších iniciátorov stretnutia, aby pripravili návrh na vytvorenie riadneho výboru a pripravili i zasadnutie, na ktorom bude Komisia pre Limes Romanus definitívne obnovená. Dúfame, že sa tak stane v čo najkratšom čase.

EPIGRAFIKA CHERSONÉSU V DÍLE E. I. SOLOMONIKOVÉ

Igor Lisovyj *(Lvov)*

V dnešním Chersonésu Taurském je nádvoříčko obehnané antickými sloupy z bílého mramoru, jemuž za letního žáru dodává malý vodotrysk příjemný chládek. Ve stínu stromů se po jeho levém boku skrývá budova antického oddělení, po pravém oddělení středověkého, k jehož levému křídlu se přimyká menší budova lapidária. V tomto kamenném archívu antiky prožila paní Ella Issakovna Solomoniková nejednu desítku let v práci nad řeckými a latinskými nápisy Chersonésu, jejíž výsledky se promítly do jejích početných knih a článků.

Oslavenkyně se narodila v červnu 1917 ve Sverdlovsku ve vzdělané rodině, s níž se přestěhovala do Leningradu, kde v letech 1936-1941 vystudovala na tamní univerzitě historickou fakultu. Po evakuaci za druhé světové války přišla E. Solomoniková do města Sarapudu v Udmurtském kraji, kde učila na středních školách dějiny. Po válce se vrátila do Leningradu a stala se aspirantkou prof. Solomona Ja. Lurjeho, u něhož se vzdělávala v řečtině a epigrafice. Studovala však i u celé plejády význačných znalců – řeckou literaturu u akad. I. I. Tolstého, římskou literaturu u I. M. Tronského a Ja. M. Borovského, papyrologii u P. V. Ernštedta, numismatiku u A. N. Zografa a antické umění u M. I. Maksimovové. Výborná filologická příprava a zájem o řeckou historiografii spojené s bystrým úsudkem a pracovitostí se staly východiskem kandidátské práce *Xenofon, Kýros Mladší a Lýsandros jako předchůdci helénismu*, obhájené roku 1948.

Po obhajobě jí příslušné ministerstvo určilo jako pracoviště archeologické oddělení Krymské odbočky Akademie věd SSSR, které se později stalo součástí Archeologického ústavu. Zde pracovala až do penze v lednu 1991, avšak současně přednášela o dějinách a kultuře Severního Černomoří a vedla epigrafické kursy na univerzitě v Simferopolu. Epigrafiky Chersonésu se týká její doktorská práce obhájená roku 1965.

Veškerá vědecká činnost oslavenkyně je spojena s Krymem. Navenek vystupuje v osmi knihách a ve 120 příspěvcích, zde však připomeneme jen některé. Po obsahově bohaté první monografii *Sarmatské znaky Severního Černomoří* (Kyjev 1959) se postupně objevily dvě stejně nazvané monografie *Nové epigrafické památky Chersonésu*, v nichž autorka (Kyjev 1964 a 1973) předložila 198 převážně řeckých nápisů, doprovázených obsáhlým historicko-filologickým komentářem. Obsah obou publikací je pestrý, neboť obsahují všechny druhy nápisů, především dekrety, agonistické nápisy a stavební. Tím jsou tyto monografie nezbytným rozšířením Latyševova sou-

boru (IOSPE I² 1916), nepostradatelným pro každého badatele v řecké epigrafice.

Latinským nápisům se prof. Solomoniková věnovala v samostatné publikaci (Moskva 1983), v níž sebrala 74 epigrafických památek, komentovala je, přeložila a vybavila dalšími náležitostmi. Cenný je zde úvod, v němž se čtenář dovídá o římském Chersonésu a o dějinách nálezů. *Latinskije nadpisi Chersonesa Tavričeskogo* významně doplňují předchozí publikace *Novyje epigrafičeskije pamjatniki Chersonesa*, zejména o novější literaturu. Z nápisů vynikají zejména ty, které přispívají k poznání v Chersonésu kotvícího římského válečného loďstva, jako č. 6, v němž je připomínán *ordinatus* = centurio a *cerarius* = písař, č. 7 s názvem rychlé lodice (*liburna sagitta*), anebo k poznání kultů, např. č. 10 přináší oltář *Deae Nemesi Conservatrici* nalezený v chersonéském divadle, jíž připisuje autorka charakter bohyně agónu, krvavého i nekrvavého, č. 11 přináší jméno Mithrovo atp.

Po dlouhá léta vedla jubilantka epigrafický oddíl Chersonéské archeologické expedice. Její iniciativě vděčí moderně vedené lapidárium za náležité archivní záznamy se sestavenými paleografickými tabulkami. Zde také vedla epigrafická cvičení se studenty univerzit ve Lvově, Charkově, Ufě, Voroněži, Leningradě, Moskvě a Simferopoli. Prof. Solomoniková věnovala dále značnou pozornost řeckým grafitům a výsledkem toho je kniha, která vyšla v Kyjevě 1978 pod jejím vedením *Graffiti antičnogo Chersonesa (na černolakovych sosudach)*, jejímž pokračováním je její samostatná práce *Graffiti s chory Chersonesa* (Kyjev 1984) a významná stať o metodice studia graffitů a zásadách jejich publikace (VDI 1985, č. 3).

Snad bychom zde měli připomenout i charakteristický rys její práce, jejž lze latinsky označit výrazem *inventio*. Projevuje se v celé řadě studií, jako o Asklépiově kultu v Chersonésu (Klio 1975/II), v porovnání Strabona s Diofantovým dekretem (VDI 1977, č. 3) atp. Rovněž schopnost popularizace je jí vlastní. Stačí uvést kolektivní knihu *Cestami tisíciletí. Poznámky k dávnému Krymu* (Simferopol 1969) či její samostatné knihy *Drevnije nadpisi Kryma* (Kyjev 1988) a *Kamennaja letopis' Chersonesa* (Simferopol 1990). V nich všech se poutavě kloubí zkušenosti vědce a pedagoga s poetickým romantickým viděním, jež jen zdánlivě by se nám nezdálo být přilehavé pro zachycení vzdáleného od nás starověku.

Také osobně prof. Solomoniková vzbuzuje úctu u svého okolí, a to nejen pro oddanou lásku k vědecké práci, ale i svým všestranným zájmem o hudbu, divadlo a o poznání světa lidí v literatuře a světa přírody na cestách. Její žáci, přátelé a kolegové jí přejí pevné zdraví do dalších let.

(Přeložil *Radislav Hošek*)

L. Annaeus Seneca, *Apocolokyntosis*. Edidit Renata Roncali. Leipzig, Bibliotheca Teubneriana 1990, XXXIV + 60 pp.

Rozsahem nevelký, ale obsahově zajímavý a z textověkritického hlediska komplikovaný a náročný spisek L. Annaea Seneky nalezl odborně fundovanou editorku v osobě R. Roncaliové. O problémech, spojených s novým moderním vydáním tohoto Senekova textu, svědčí nejen rozsah kritického aparátu, převyšujícího často na jedné stránce svým rozsahem vlastní text, ale i obšírná předmluva, zaměřená právě na charakteristiku a konkrétní stav rukopisů. Bohatý je i soupis stylistických testimonií z jiných autorů, resp. ostatních Senekových děl, i připojený filologický komentář. Záslužný je i soupis slov, v němž jsou hvězdičkou označeny výrazy v jiných Senekových spisech se nevyskytující. Většinou jde o vlastní jména, ale vyskytnou se i výrazy jako horologium, mapalia, municeps, nummulariolus či praeputium. Nový svazek je takto vítaným obohacením Teubnerovy knihovny řeckých a římských autorů a důležitým příspěvkem, resp. východiskem k hlubšímu poznání Senekovy dikce a jejího dobového i tradičního kontextu.

Jan BURIAN

František Matýsek, *Etruština*. Vyškov, vl. nákl. 1990, 1 000 výtisků, 251 str., brož. (forma skripta), cena 90 Kčs.

Tato recenzovaná práce teologa F. Matýska (1919-1990), kterou lze přiřadit k neustále se opakujícím pokusům rozřešit tzv. záhadu etruštiny pomocí klíče, tj. najednou beze zbytku a jednou provždy, představuje hmatatelný důkaz toho, proč je oblast výzkumu etruštiny v očích klasických filologů značně zdiskreditována.

V čem spočívá zde předložené autorovo "rozluštění" etruštiny? Podle jeho představy má etruština svůj původ v *"drobných podřečí starojónského nářečí v Malé Asii"* (s. 11). Tito "Starojónové" se dostali v VIII stol. př. n. l. po moři do budoucí Etrurie, kde se *"vědomně odcizili jak pevninským Řekům, tak sousedním jihoitalským kolonistům řeckým Kýmé a okolí, a fonetikou své řeči se více přiblížili semitským jazykům ... hlavně svým punským spojencům na protilehlém břehu"* (s. 10). Co se týče rozluštění etruštiny samé, autor se zde vrací v podstatě již k mnohokrát zcela a rozhodně vyvrácené hypotéze pocházející od opata L. Lanziho (1789), že etruština je genealogicky příbuzná řečtině. Zároveň však neuvádí ani nikoho z celé řady těch, kteří se před ním pokoušeli tuto překonanou hypotézu znovu oživit (např. W. Corssen, W. Deecke, S. Bugge, U. Coli, A. I. Charsekin, Z. Jelinčič aj.), ani z těch, kteří zkoumali zcela racionálně jen vzájemné historické kontakty těchto dvou jazyků (např. M. Hammarström, E. Fiesel, G. Devoto, C. de Simone aj.). Jak dál samo z práce vysvítá, nikoho z nich ani nezná. Pro autora je totiž

charakteristická absolutní neznalost jakékoliv příslušné odborné literatury. Jeho sporadické citace literatury se vztahují pouze na populární práce, jako např. J. Burian – B. Mouchová, *Záhadní Etruskové* (Praha 1966) nebo W. Keller, *Etruskové* (Praha 1974). Zároveň jako pramen mu však slouží i Kollárova *Staroitalia slavjanská* (Wien 1853), které se obvzlášť často dovolává.

Při svém "luštění" pak autor zcela libovolně rozkládá etruské nápisy, zcela libovolně je transliteruje a takto vyzískaným komponentům přiřazuje zvukově někdy podobná, ale většinou velmi vzdálená řecká slova, pro která vyhledává ve slovníku "vhodné" významy. V celé své práci se tak pohybuje na úrovni nejprimitivnějších zvukových podobností a celou prací se prolínají jen zcela fantastické a naivní etymologie bez nejmenší ceny. Zároveň autor odmítá významy všeobecně uznávaných nejběžnějších etruských slov vyzískaných v průběhu dvousetletého výzkumu jazyka kombinační metodou a potvrzených na desítkách, ne-li stovkách dokladů, které nahrazuje sémanticky zcela odlišnými významy vyzískanými svou etymologickou metodou. Např. *clan* "syn" vykládá z řec. κλεινός > "skvělý" (s. 45n.);
sex "dcera" z řec. ὁ σηκός > "ohrada, stáj" (s. 68);
puia "manželka" z řec. τό πῶυ > "stádo dobytka" (s. 47n.);
ati "matka" z řec. ἀτέω > "vzteklý" (s. 127) atd.

Pokud někdo takto zcela ignoruje skutečnosti uznávané všemi odborníky a jestliže nebere žádný zřetel na fonetické a morfologické rozdíly, jestliže uzpůsobuje transliteraci svým vlastním potřebám a nebere ohled na existující interpunkční znaménka nebo na punktaci archaických nápisů, může pak zcela bez problémů "luštit" etruštinu pomocí jakéhokoliv jazyka na světě.

Autor při svých interpretacích dále jednoznačně prozrazuje, že ani nerozpozná hojné onomastické formule od apelativ. Nelze se proto divit, že pro něj nejsou v nápisech doloženy žádné filiace, cognomina, metronymika či gamonymika. Navíc pak tam, kde výjimečně prenomen a gentilicium pozná, jde ještě dále a pomocí řečtiny "překládá" i je, takže např. Laris Pulenas je Luboš Vrátník, Larthia Seiantis je Libuše Klátilová, Thana Arinei je Božena Beznosá atd. (s. 56n.).

Bezesporu "kouzelná" je část práce o tzv. zajímavých podrobnostech ze společenského a hospodářského života Etrurie (s. 108n.), které, jak sám autor praví, vyčítá mezi řádky na etruských náhrobcích (bohužel nápisy zásadně neoznačuje, takže jejich zpětná identifikace je většinou nemožná). Tak např. jeden skromný pomníček měl prý vepsáno sdělení *"K mému rozloučení (se životem) skočnou zazvučte!"* (s. 111), na jiném čteme *"Padl jsem spolu s koněm"* (s. 110), na jiném bylo prý zase *"Mastičkář Mena Mekana, v zápisech lékařských zběhlý, milý lahodou, kožní malomocenství ulevující v jeho zuřivosti"* (s. 109). Jako příklad neuvěřitelného galimatyáše, které takto autor vyčítá z jednotlivých delších nápisů, lze uvést alespoň nápis CIE 5564 z Tarquinií, nám doposud zcela nejasný, který však podle autora je *"truchlivým rozjímáním nad údělem zesnulých na hřbitově"*. Tvrdí se v něm, že *"posmrtná sláva je svinuté roucho na hromádce ke spáse nahromaděných*

zesnulých, kteří okoušejí lkání za své pochybení. Jsou přesyceni pohledem na nově osazený kůl na mrtvolišti. Při zjevení kupy mrtvol je radost stižena posměchem. Když cítí uvolnění, vyskakují, při omámení zmateném se kormoutí" (s. 109). Problémem pro autora není ani nápis na stéle na ostrově Lémnu, který prý *"vyhrožoval obchodním lodím satajským ze své části nilské delty potopením, neboť vládce ostrova neměl v úmyslu poskytovat cizincům možnost osídlení"* (s. 13), ani archaický nápis z římského fora, kde *"se jedná o kompilaci řeckých tvarů, protolatiny a náznaku etruštiny"* Překlad sice nepřipojuje, avšak tvrdí, že *"byl v řeči, které nerozumněli ani Římané ani Etruskové"* (s. 17n.).

Na závěr této práce, která může uvést v nadšení pouze svého autora, zvažuje dokonce možnost, *"zda by takto bylo možné a vhodné využít etruštinu ve školním a osobním vzdělávání třeba místo klasické řečtiny?"* (s. 249). Pro nás může být jen útěchou, že díky špatné distribuci a vysoké ceně této práce zůstane naše veřejnost uchráněna před tímto pseudovědeckým pokusem. Celou práci je nutno jednoznačně označit za nezdařilou – její hodnota zůstává jen jako kuriozita.

P. S. Uvedená práce bohužel nezůstala na našem trhu dlouho osamocena a brzy ji následovaly dva další stejně koncipované "pokusy":
– Antonín Horák, *O Slovanech úplně jinak (Co nebylo o Slovanech dosud známo).* Vizovice 1991, 318 str.
– Mirek B. Polišenský, *The Language and Origin of the Etruscans.* Praha 1991, 298 str.

Vladimír SLUNEČKO

Werner Huss, *Die Karthager.* München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 1990, 438 str.

Kartágiňané vešli do obecného povědomí jako cizorodý a destruktivní činitel v historii středomořského světa. Stalo se tak především v důsledku odmítavého stanoviska, které k nim a hlavně k jejich čelným představitelům zaujali římští dějepisci pod dojmem zkušeností, jež Římané získali zejména za první a druhé punské války. Podstatu římského pohledu na Kartágo určovaly tři pojmy, které vykrystalizovaly v době vrcholné republiky a prostřednictvím římské literární tvorby ovlivňovaly i názory pozdějších věků vlastně až do dnešní doby. Byla to představa o punské věrolomnosti (*fides Punica*), krutosti (*crudelitas*), vrozené každému Kartágiňanovi a zvláště Hannibalovi, a pocit trvalé obavy (*metus*) z kartaginské moci přetrvávající v Římě i v době, kdy Kartágo již ztratilo své velmocenské postavení následkem porážky ve třetí punské válce.

Z čistě badatelského hlediska však nelze říci, že by Kartágo a problémy, spojené s jeho vývojem, stály stranou vědecké pozornosti. Dlouhá řada děl

z pera francouzských, anglických, italských, španělských a jiných historiků je toho výmluvným dokladem. Až do nedávné doby však chyběla moderní syntéza těchto studií, která by shrnula současné vědecké poznatky a zprostředkovala zároveň věcný a nezaujatý celkový pohled na Kartágo, jeho představitele i jeho místo ve světové historii.

Tohoto nesnadného úkolu se ujal Werner Huss, profesor starověkých dějin na univerzitě v Bambergu. Výsledkem jeho práce se stala rozsáhlá monografie *Geschichte der Karthager*, která vyšla v roce 1985 v renomované řadě *Handbuch der Altertumswissenschaft*, založené Iwanem von Müllerem. Recenzovaná kniha je "lehce zkrácené a přepracované" zvláštní vydání původní edice z roku 1985 a je zřetelně určena publiku, jemuž záleží především na věcné informaci, ne však už tolik na konkrétní vědecké dokumentaci. Zřejmě proto byly v recenzované knize vypuštěny ve srovnání s původní edicí poznámky. Tento nedostatek je však do jisté míry vyvážen tím, že oproti knize z roku 1985 byla ve vydání z roku 1990 rozšířena již tak rozsáhlá bibliografie, rozčleněná do přesně vymezených tematických celků.

Ve své práci Huss vychází z politických, resp. vojenských dějin, jimiž se snad nejvýrazněji projevila kartaginská přítomnost v antickém Středomoří. Autor přirozeně věnuje zaslouženou pozornost i dalším rysům, které dodávaly kartaginské civilizaci její charakteristický ráz. Jde především o kartaginskou mezinárodně orientovanou obchodní aktivitu a s ní související vyspělou námořní plavbu, jakož i o úsilí Kartága vybudovat si ve Středomoří rozsáhlou námořní říši, schopnou kontrolovat tamější námořní obchod a pronikat i do vzdálených oblastí mimo středomořský prostor.

Nelze zapomínat, že Kartágo bylo svými kořeny spjato s orientálním světem a že tuto skutečnost nedokázala zastřít ani řada staletí, po něž se rozvíjelo v rámci západního Středomoří, a dokonce ani vyvrácení Kartága Římem v roce 146 př. n. l. Mnohé z charakteristických rysů kartaginské civilizace lze postihnout pohledem na kartaginskou ústavu či administrativu, ale i na strukturu společnosti a na zvláštnosti kartaginského náboženského života. Z Hussova zorného pole nemizí přirozeně ani zájem o kartaginské mincovnictví, literaturu, náboženství a umění. Tyto partie vystihují podstatu věci příslušného úseku; s výjimkou kapitoly o náboženství jsou však spíše orientačním přehledem sledované tematiky nežli jejím detailním zpracováním. Třebaže kulturní odkaz Kartága lze konkrétně dokumentovat jen několika málo příklady, není možné, jak správně dovozuje Huss, apriorně popřít širší existenci kartaginské literární tvorby, stavitelské činnosti apod. V závěrečném "Výhledu" autor právem zdůrazňuje i dlouhodobé přežívání a působnost punských náboženských představ v romanizovaném provinciálním prostředí hluboko do císařské doby.

Hussova práce tedy odstraňuje dlouhodobé desideratum v moderní odborné literatuře a představuje i solidní východisko k celkovému poznání a hlubšímu porozumění významu Kartága ve vývoji antického světa.

Jan BURIAN

Speculum antiquitatis Graeco-Romanae. Studia Ioanni Burian sexagenario oblata. **Red. H. Kurzová – Š. Brožová – Z. Vaněčková.** Praha, Ústav pro klasická studia ČSAV 1991, 357 str.

V jubilejnom zborníku venovanom Jánovi Burianovi k jeho šesťdesiatinám (nar. 1929 v Hlohovci) neujde čitateľovi jeho príspevkov niekoľko charakteristických zameraní. J. Burian, žiak profesorov A. Salača, B. Rybu a J. Dobiáša na filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, začínal svoju vedeckopedagogickú kariéru ako asistent dejín staroveku u svojich učiteľov, ktorí mu vštepili predovšetkým záujem o filologické a textovokritické poznávanie ako predpoklad k dôslednej vedeckej práci. Už v dizertačnej práci *Evropské rudné doly a pracovnici v nich* (in: Acta Universitatis Carolinae, Praha 1954) autor upozornil, že prenikol do zložitej sociálnej stratifikácie rímskeho cisárstva a osobitne do jeho výrobných a ekonomických otázok. Svoj bádateľský záujem upriamil neskoršie na skúmanie hospodárskych a sociálnych pomerov v rímskej provincii Afrike a jeho výsledkom bola práca *Die Araber in der alten Welt* (Berlin 1976). Rímske provincie a ich hospodársko-sociálne postavenie v rámci Rímskej Ríše sú tou oblasťou J. Buriana, v ktorej osvedčil svoju odbornú vyspelosť a adekvátne interpretovanie spoločenskej situácie v priestore, na ktorý sa upriamila pozornosť bádateľov antického stredomorského priestoru. J. Burian v úzkej spolupráci s historikmi staroveku bývalej NDR, Poľska, ZSSR a inými bádateľmi, ktorí sa hlásili k marxistickej bádateľskej metóde, skúmal porovnateľné výrobné systémy v starovekých provinciách a ich odraz na zmenu sociálnoj štruktúry skúmaných provincií.

V najrozsiahlejšom príspevku tohto zborníka Igora Lisového (Lvov) *Voprosy antičnogo rabstva v istorii ČSSR* (napísanom ešte v duchu marxistickej historiografie) nájdeme aj miesto J. Buriana popri ostatných českých historikoch staroveku, ktorí sa vo svojich prácach a štúdiách podieľali na tvorbe metodologických postupov pri skúmaní antických výrobných techník a postavení otrokov v antických spoločenstvách. Autor uvedenej štúdie hodnotí prínos českých bádateľov v otázkach rozpracovania podielu práce otrokov na vytváraní spoločenského produktu, ale rovnako upozorňuje, že otrocká práce nebola výlučným predpokladom života všetkých vrstiev spoločnosti. Rozdiel medzi prácou slobodných výrobcov a otrokov – to je tá deliaca čiara, ktorá viedla našich bádateľov k pravdivému, neschematickému pohľadu na sociálnu základňu antiky ako členitého útvaru, akým je každá spoločenská štruktúra pri objektívnom pohľade. J. Burian a iní historici staroveku aj v dobe apriornych prístupov k predmetu bádania ostal kritický, vychádzajúc z danností serióznej vedeckej práce. Príspevok Igora Lisového bude v našich zmenených pomeroch signifikantný z viacerých hľadísk ako istý obraz o postupoch bádania v marxistickej historiografii.

Burianovmu naturelu azda priniesla zaslúžené uznanie jeho práca v ČSAV, kedy sa prevažne venoval poznávaniu obdobia doloženého prameňom *Historia Augusta*, kedy sa prezentoval ako autor, ktorý sa hlavne opiera o prvoradé pramene a konfrontuje ich s výsledkami svetového bádania.

Pri jeho bibliografii prekvapuje širokým záujmom o mnohostranné poznávanie antických spoločenstiev. Dokumentuje to 425 bibliografických jednotiek, medzi ktorými je badateľné delenie na práce vedecké, vedecko-populárne, prekladateľskú činnosť a hlavne širokú škálu recenznej činnosti. J. Burian nie je len historikom staroveku, jeho diapazón publikačnej činnosti hovorí skôr, že nezaprie v sebe klasického filológa, ktorému nechýba ani jedna stránka poznávania antiky.

Syntézou jeho bádateľského horizontu sú jeho práce: *Cesty starověkých civilizací* (Praha 1973) a *Civilizace starověkého Středomoří* (Praha 1984, v spolupráci s P. Olivom). Chýba im prísne kritický aparát, a inak to v knihách takého určenia čitateľom ani nebýva, ale sú v nich imanentné jeho prístupy a hodnotenia reality antickej spoločnosti, ako ich prezentoval v iných prácach. Česká škola starovekých historikov spočíva na akríbii a vzájomnej kritičnosti s kolegiálnym porozumením pri riešení mnohých otázok, ktoré prinieslo svetové bádanie. V kontexte hodnotenia Burianovej práce sa do kritického svetla dostáva aj práca nielen tých, čo rozmanitými príspevkami prispeli k ohodnoteniu vedeckého bádania J. Buriana, ale sa prezentovali aj svojím vzťahom k nemu ako k uznávanému bádateľovi.

V zborníku je evidentná jeho stála spolupráca s nemeckými kolegami zaoberajúcimi sa podobnou tematikou vo výskume antického barbarika i spolupráca s inými bádateľmi, s ktorými J. Burian prišiel do čulého kontaktovania v rámci výskumu a prípravy zväzku M 33 (Praha) *Tabula imperii Romani* až do jeho vydania v roku 1986. V zborníku nie je obsah uvedených príspevkov, no pri ich pozornom čítaní zisťujeme, že sú rôznorodé, ale vždy istým spôsobom súvisia s jubilantovou osobnostnou orientáciou.

Pozornosť môže vzbudiť aj príspevok M. Okála, ktorý sa zamýšľa nad problematikou riešenia prepisu antických mien do slovenčiny, alebo aj príspevok R. Hoška *Jak vznikala a zanikala Eunomia*. Aj Burianov zborník bude sumárnym pohľadom na stav bádania a záujmov o antiku u českých a slovenských bádateľov, hoci nijako nevyvážene.

Prekladateľská činnosť J. Buriana je medzi historikmi staroveku azda aj výnimočná. Prekladmi Herodiana (1975), výberu z neskorých panegyrikov (1977), *Historia Augusta* v dvoch zväzkoch (1982) a Appiana (1986) sa J. Burian zapísal medzi najproduktívnejších prekladateľov gréckych a latinských historikov. Jeho preklady nesú pečať historika i filológa v jednej osobe, ktorému nie sú neznáme širšie súvislosti interpretovaného textu, a to či ide o preklady samostatné alebo v spolupráci.

Z bibliografie i vlastného poznania vyplýva, že Burian má zmysel aj pre

literatúru faktu či literatúru vôbec, ako sa presvedčujeme z jeho prác: *Caesar* (1963), *P. Ovidius Naso* (1975), *Záhadní Etruskové* (1974).

Zborník venovaný doc. dr. Jánovi Burianovi, CSc., je nielen prejavom úcty a uznania k jubilantom vykonanej práci tak mnohovrstevne členitej, ale aj nadhodením či upozornením na otázky, ktoré možno riešiť aj z iného pohľadu, ako sa ony nadhadzovali nedávno, hoci ich recipovanie bolo aj pre J. Buriana vždy vecou vlastnej úvahy vedeckého záujmu a postoja.

Peter KUKLICA

Jan Bouzek – Iva Ondřejová, *Periklovo Řecko* (Obrazy ze života doby I). Praha, Mladá fronta 1989, 272 str., 16 stran barevné přílohy.

Radislav Hošek – Václav Marek, *Řím Marka Aurelia* (Obrazy ze života doby II). Praha, Mladá fronta 1990, 280 str., 16 stran barevné přílohy.

Volnou ediční řadou *Obrazy ze života doby* usiluje nakladatelství Mladá fronta ve spolupráci s našimi předními odborníky o to, aby široké čtenářské obci přiblížilo důležité epochy v dějinách lidstva. Děje se tak formou podrobného vylíčení způsobu života v relativně krátkém, ale významném období, které je však pro rozvoj civilizace v jednotlivých oblastech a dobách typické a představuje zároveň vždy i jeden z kulturních vrcholů minulosti.

Prvé dva svazky této řady jsou věnovány antice, jejíž bližší poznání má zásadní význam i pro pochopení naší současnosti, neboť antické dědictví tvoří jeden z nejvýznamnějších pilířů naší kultury a vzdělanosti. Svět starých Řeků je zastoupen jedním z nejslavnějších úseků řeckých dějin – klasickým obdobím, v němž v 2. polovině 5. století př. Kr. z hlediska rozvoje umění, literatury i filozofie a v neposlední řadě i v ohledu politickém zaujímaly čelné postavení demokratické Athény v čele s Periklem. Římská říše se nám představuje až v době vlády císaře Marka Aurelia v 2. polovině 2. století po Kr., kdy po jednom z vrcholů římských dějin za vlády Traiana, Hadriana a Antonina Pia se již pozvolna začínají projevovat prvé náznaky krize impéria.

Oba svazky mají v zásadě totožné obsahové členění: rozdíly v uspořádání závisí především na tom, že mezi oběma obdobími, která jsou čtenářům představována, existují nezanedbatelné rozdíly v politické realitě, v myšlenkovém světě i v hodnotách, jimiž se řídil každodenní život. Hlavní důraz je položen na postižení celkového charakteru a určujících rysů dané doby, jak se projevují především v každodenní činnosti lidí i v důležitých okamžicích života.

Podstatná část výkladu proto umožňuje blíže poznat rodinný život, výchovu dětí i další způsoby vzdělávání, postavení ženy ve společnosti, bydle-

ní a oblékání, jídelníček, péči o vlastní tělo, trávení volného času a mnoho dalších součástí, z nichž se skládal běžný soukromý život Řeků a Římanů. Na druhé straně autoři obou publikací usilovali o to, aby čtenářům přiblížili vzájemné propojení různých činností obyvatel antického světa na úrovni širšího společenství: všímají si především pestré palety způsobů obživy (včetně otázek antického hospodářství a sociální struktury společnosti), společenského a právního postavení jednotlivých skupin obyvatelstva, jejich podílů na řízení státních záležitostí, na obraně státu, na náboženském životě atd. Nedílnou součástí výkladu je i popis prostředí, v němž se každodenní život odehrával: živě před námi vystupuje rušné prostředí Athén či Říma nebo naopak klidnější venkov.

Živé a názorné vylíčení způsobu života je zakotveno ve stručném náčrtku historického vývoje řeckých obcí až po konec 5. st. a v přehledu politického systému v demokratických Athénách, respektive ve výkladu o dějinách Říma od jeho počátků až po dobu Marka Aurelia a v charakteristice císařské vlády. Nedílnou součástí života doby je i duchovní a umělecká aktivita významných osobností, jíž autoři právem věnovali velkou pozornost, neboť právě myšlenky a umělecká díla nás i dnes živě oslovují.

Na příkladě dvou významných úseků řeckých a římských dějin před námi vyvstávají podstatné rysy způsobu života v antice jako celku, neboť autoři obou knih se neomezili pouze na materiál z výše uvedených období. Názornost a přehlednost textu je podtržena velkým množství vhodně vybraných mapek, plánků, náčrtů, kreseb a zejména fotografií, které spolu s výkladem vytvářejí živý obraz vzdálené minulosti.

Jan SOUČEK

Alena Frolíková, *Politická kultura klasického Řecka* (Studie ČSAV 23). Praha, Academia 1990, 104 str.

Útlá, avšak obsažná práce A. Frolíkové poskytuje ucelený přehled důležitějších aspektů vývoje řeckého politického myšlení v klasickém období – probírané doklady sahají zhruba od poloviny 5. st. do 30. let 4. st. př. Kr. Autorka záměrně ponechává stranou propracované politické teorie Platóna a Aristotela, na něž se při zkoumání těchto otázek obvykle soustřeďuje hlavní pozornost, a všímá si především historických děl či prací osobností, které se samy na politické činnosti podílely. V těchto spisech se soudobé politické problémy, jimž řecké obce musely čelit, odrážejí daleko bezprostředněji a i obecnější úvahy o uspořádání státu apod. jsou zde často v úzkém sepětí s politickou realitou, i když jejich východiska z dobových těžkostí jsou někdy nereálná či přímo utopická.

Nutno konstatovat, že převážná většina dochovaných dokladů o politické diskusi sledované doby buď vznikla přímo v Athénách, či byla athénským prostředím a politickým životem ovlivněna (kontakt s Athénami nemáme doložen toliko pro Aineia Taktika a pro Faleu z Chalkédonu, o jejichž životních osudech však nic nevíme). Z toho vyplývá, že podobně jako v mnoha jiných oblastech řecké kultury klasického období jsme i při poznávání politického myšlení odkázáni takřka výhradně na athénskou *polis*, takže můžeme hovořit spíše o politické kultuře v Athénách, neboť pro ostatní obce takřka žádným materiálem nedisponujeme. Předmětem zájmu řeckých politických myslitelů je též státní zřízení ve Spartě, které je však pokládáno za ideál ve srovnání s demokracií (u Xenofónta a Kritii), či slouží jako inspirace při vzniku společenské utopie (Faleás).

Pokusíme-li se stručně nastínit obsah této knížky, shledáme, že řečtí autoři věnovali velkou pozornost formám vlády: s diskusí o tom, která ústava je nejlepší, se setkáváme u Hérodota (III 80-82) a ve 4. st. pak u Xenofónta a Ísokrata. Díky Aristotelovým *Politikám* máme možnost se alespoň v základních rysech seznámit s utopickými návrhy na řešení tíživých společenských problémů v dílech slavného architekta Hippodama z Mílétu a již zmíněného Faley z Chalkédonu. Vojenský aspekt života řeckých obcí se projevuje zejména v díle Aineia Taktika, avšak i u Xenofónta se setkáváme s využitím poznatků o ovládání vojska pro správu obce. Politická krize drobných řeckých států se odráží v myšlence panhellénismu u Gorgii a zejména u Ísokrata.

Nejčastěji se však setkáváme s vyrovnáváním se s athénským demokratickým zřízením a se společenskou a politickou situací, kterou demokracie vyvolala v život: velice bezprostřední reflexí athénských problémů v době peloponnéské války i po ní jsou komedie Aristofanovy, v nichž je velmi silný utopický prvek. O ideologii demokracie Periklovy doby si můžeme učinit představu z Thúkýdida (II 35-46), který však zároveň v tzv. *Mélském dialogu* (V 82nn.) ukazuje bezohlednost mocenské politiky demokratických Athén. Obhajoba demokracie, ale zároveň kritika a snaha o nápravu jejích slabin zaznívá z díla Démosthenova. Konečně polemické stanovisko vůči demokracii je obsaženo ve značně ostré podobě v tzv. Pseudo-Xenofóntově spisku o athénském zřízení a v mírnější formě v Aristotelově *Athénské ústavě*.

Kniha A. Frolíkové může posloužit jako velice vhodný úvod do studia dané problematiky, neboť názorně a přehledně poskytuje zasvěcený rozbor základních rysů řeckého politického myšlení. Další orientaci v těchto otázkách usnadňuje důkladná bibliografie jak k jednotlivým problémům, tak celková.

Jan SOUČEK

MILOSLAV OKÁL, ***Antická metrika a prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny***. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1990.

Tradícia metrickej školy J. Krála sa dostala na Slovensko pôsobením A. Koláča, ktorého žiakom bol aj M. Okál. Približne v čase jeho štúdia vydával jeho gymnaziálny profesor Fr. Heřmanský svoju *Latinskú gramatiku pre gymnáziá*. V jej štvrtom vydaní z roku 1949 nechýba v *Dodatku* na str. 233 a nn. ani základné poučenie z rytmiky a metriky, a to na štrnástich stranách. Podobné poučenia sa vyskytovali aj v latinských učebniciach, kde bývali ukážky z antickej poézie. Pre potreby slovenských stredných škôl napísal P. Bujnák a J. Menšík *Slovenskú poetiku* (v Prahe 1934), v ktorej na stranách 22 až 52 sa autor venuje "vonkajšej forme reči básnickej" v kapitole *Verše*. V roku 1943 napísal Rudo Brtáň *Poetiku a štylistiku pre stredné školy*, v ktorej sa venuje náuke o verši na str. 86-154, práve v čase, keď Okál preložil Aristotelovu *Poetiku*. Takto poučený aj slovenskou versológiou mohol Okál pestovať svoju záľubu v metrike, ktorú preukázal obhájením dizertácie z Horatiovej metriky. Jeho nemalé matematické nadanie a prekladateľská činnosť pôsobili v tom smere, že sa vypracoval na popredného znalca metriky medzi klasickými filológmi, ktorý vždy aktuálne reaguje na prekladateľskú prax súčasných básnikov a prekladateľov.

Okálova *Antická metrika a prekladanie...* má od začiatku iné ambície než vyššie uvedené práce, lebo ako univerzitný profesor si už dávnejšie predsavzal napísať prácu o metrike pre potreby klasických filológov i prekladateľskej praxe.

Okálova práca má takéto členenie: I. *Časť všeobecná*; II. *Časť špeciálna*; III. *Prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny (historický prehľad)*; IV *Uplatnenie antickej metriky v doterajšej praxi*. Prezrádza v ňom, že mu ide jednak o poučenie o antickej metrike, a to hlavne v jej špeciálnej časti o antickú versológiu; s premyslenými dokladmi a jednotlivých druhoch veršov, systémov a strof v zmysle Královej školy a tradičnej versológie uznávanej v Európe, čo dokladá v zozname použitej literatúry, a jednak o jej aplikáciu u súčasných slovenských básnikov "klasicistov", keď k nim zaujal svoje aktuálne stanovisko ad hoc v literárnych časopisoch, hlavne však v Slovenských pohľadoch. Ak si Okál dovolil v niektorých štúdiách i tejto práci definovať inak, ako napríklad jeho kritik Fr. Štraus (v Národnej obrode 17. 4. č. 91/1) *"že došlo uňho k nedorozumeniam a hrubým chybám v definovaní rytmu a prozódie, či vyznačovaní slabík podľa metra, stotožňovanie trochejského a jambického rytmu, čo vraj vyplynulo u Okála z nerozlišovania metra a rytmu verša ako konkrétnej realizácie metra"*, nebude to azda chyba Okálova, ale zlého pochopenia jeho riadkov v Okálovej *Metrike*.

Okál je známy svojou vedeckou metódou ako analytik, a preto mu azda nechýba zmysel pre definovanie v metrike, v ktorej sa už toľko ráz osvedčil

v polemikách. Nesporne aj kritik musí objektívne uznať veľké prednosti a zásluhy Okálovej práce.

Vo vývoji slovenskej veršovej techniky sa treba vyznať majstrovsky, lebo už Brtáň upozornil (o. c., str. 99), že v nečasomerných slovenských veršoch badať veľa vrstiev, a tie *"teoretika nemali"*. V poštúrovom období nastáva chaos a neistota, akej podliehal aj mladý Zbranský-Hviezdoslav. Až sa našiel teoretik redaktor Andrej Trúchly-Sytniansky a uverejnil v Orle určité zásady prosodické, nadväzujúce výslovne na teóriu Dobrovského a tým aj na prax Tablicovu. S ňou sa stotožnil aj Vlček, Vajanský aj Hviezdoslav. Aj keď Okál neuvádza Brtáňovu prácu a ani Bujnákovu a Menšíkovu, je evidentné, že problematiku sporov o metriku pozná, ako to osvedčil vo výnimočnej štúdii *O prekladaní antickej literatúry na Slovensku*, Listy filologické 88, 1965, s. 63-72. Zoznam jeho posudzovanej práce jasne ukazuje, že sa dal poučiť tými najlepšími dostupnými prácami o antickej metrike a jej uplatňovaní. O jeho aplikácii metriky sa môžeme presvedčiť nielen na hodnotení veršov súčasných básnikov a prekladateľov antických veršov, ale aj na básnikoch minulého storočia, napríklad J. Hollého, u ktorého zisťuje, že použil v prekladoch Horatia trinášť metier (*"alkajskú strofu, obidve sapfické strofy, všetkých päť asklepiadských systémov, jambickú a alkmánsku strofu"*, str. 102). Takisto na príklade poézie Hugolína Gavloviča uvádza, koľkokrát použil citácie z antických autorov (str. 91 a nn.)

O prekladaní v Čechách píše s rovnakým zaujatím o vecné a kritické poznámky i známe zovšeobecnenia a ich hodnotenie. Ako prekladateľ Aristofana si Okál napríklad všimol, že V. Nebeský prekladal *"dialogické časti u Aristofana prízvučnými trochejskými pentapódiami a iné verše trochejmi, ale pri preklade Aischyla už jambické verše prekladal jambami a lyrické časti trochejmi"*. Okál to pokladá za prednosť češtiny pred slovenčinou, čo môže slovenskému kritikovi prekážať. On si totiž myslí a mnohokrát to zdôrazňoval už na prednáškach z metriky, že čeština má dôrazový prízvuk na prvej slabike slova a že je pre ňu výhodná iba prízvučná poézia, ale istá koincidencia iktu a prízvuku v češtine dovoľuje čítať aj časomieru (str. 113). Na str. 120 Okál píše: *"Králov boj o českú prízvučnú prozódiu sa skončil jeho víťazstvom a o štvrťstoročie ho zhodnotil na to zvlášť povolaný Ferdinand Stiebitz, Králov žiak."* Okál uznáva aj Stiebitzovu zásadu, *"aby sa všetky stopy s viac ako štyrmi základnými dobami napodobňovali skôr so zreteľom na počet slabík ako so zreteľom na ich ikty alebo rytmické pomery"*. Okál uznáva aj tú veľkú Stiebitzovu prednosť pred ostatnými metrikmi, *"že kládol dôraz na myšlienku a na výraz a nazdával sa, že formu treba niekedy obetovať"*. Okál vo svojej práci uznáva Stiebitzovo prekladateľské majstrovstvo (str. 122).

V práci sa uvádzajú aj iní prekladatelia, čo sa odklonili v jednotlivostiach od antickej metriky. Napríklad J. Nováková od hexametra pri prekladaní Lucretia a Musaia. U I. Bureša si všíma odklon od elegického disticha k rýmovaným alexandrínom. Filologický preklad pokladá Bureš za vzdialený

prebásneniu, lebo mu chýba invenčná vrelosť a samovoľná tvorivosť. Takú vrelosť a tvorivosť možno nájsť u Mertlíka. Aj toto zistenie svedčí o Okálovej pozornosti voči metrickej situácii v Čechách (str. 125).

Zo slovenských prekladateľov antickej poézie venuje Okál pozornosť hlavne trom. Na prvom mieste aj generačne uvádza Ignáca Šafára, ktorý si podľa neho počínal metricky *"obratne"* a dodržiaval zásady Kolárovej metrickej komisie z roku 1921. No Okál Šafárovi vyčítal istú metrickú nedisciplinovanosť v dodržiavaní cézur. Možno však súdiť, že Šafárova prekladateľská technika je práve blízka Stiebitzovej zásade o uprednostňování myšlienky pred formou. Za istú vlastnú cestu, po ktorej šiel Šafár, pokladá Okál to, že si vo vydarenom preklade *Metamorfóz* dovolil *"priveľa veršov so siedmimi alebo piatimi stopami (okolo 30)"* a že preklad je *"plný veršov s dierézou po tretej stope, ktorá rozpoľuje hexameter na dve podobné polovice a zbavuje verš jeho charakteristickej hudobnosti"* Okál argumentuje proti Šafárovi, že daktylský hexameter nie je ani alexandrín, ani asklepiadský menší verš, v ktorých je takáto dieréza zákonitá (str. 133).

V kapitole *Uplatnenie antickej metriky v doterajšej praxi* (str. 142 a nn.) opakuje Stiebitzovu zásadu s vyslovením nádeje: *"Jestliže však přijde skutečný básník, který se nebude starat o naše pravidla a svým uměním oživí staré dílo o nový velký čin, budeme mu za to zajisté vděčni."* K tejto zásade sa na Slovensku významne priblížili Vojtech Mihálik a Viliam Turčány. V Okálovom vzťahu k nim, ktorý vyjadril vždy *ad hoc*, je uznanie, že sú to prekladatelia z antiky, ktorí najväčšmi rešpektujú antickú metriku a uplatňujú pravidlá poetiky aj vo vlastnej tvorbe.

Okálova *Metrika a prekladanie...* je nielen dôstojným naplnením autorovho zámeru, ale aj dielom versológa, ktorý sa ním zapísal do análov úsilia o metriku v najlepšom slova zmysle.

Peter KUKLICA

František Šimon, *Latinská lekárska terminológia.* Martin, Osveta 1990, 184 str.

Prvé knižné vydanie príručky latinskej lekárskej terminológie na Slovensku možno hodnotiť ako záslužný čin Vydavateľstva Osveta a samozrejme, jej autora, skúseného latinistu z košickej lekárskej fakulty. V mnohých ohľadoch sa potreba práce tohoto zamerania pociťovala nástojčivo a neodkladne. Rozhodujúcim impulzom ku jej spracovaniu bola snaha o dosiahnutie primeranej vzdelanostnej úrovne v oblasti odborného jazykového prejavu u študentov i absolventov lekárskych fakúlt. Jej stupeň je priamo závislý od osvojenia si jazykových vlastností medicínskeho terminologického materiálu, a *eo ipso* od určitých znalostí latinčiny a rešpektovania jej gramatických záko-

nitostí a pravidiel. To je podmienka, bez ktorej je nemysliteľné racionálne a ekonomické štúdium medicíny, ale neobíde sa bez nej ani nasledujúca praktická či teoretická činnosť v tomto mnohostrannom odbore. Latinská, príp. grécka lekárska terminológia totiž predstavujú od svojho vzniku až podnes podstatný a obligatórny komunikačný inventár pre každého lekára.

Prezentovanú látku autor rozvrhol do šiestich kapitol, preberajúcich vhodne zvolené problémové okruhy. Cenné poučenie všeobecného charakteru poskytuje úvodná kapitola, venovaná historickým a širším lingvistickým základom lekárskej terminológie. Nechýba ani zbežný pohľad na vývin a súčasný stav jej slovenskej podoby. Poukazuje sa na úzku spätosť medzi dejinami medicíny a formovaním sa sústavy lekárskych termínov a súčasne sa sleduje podiel latinčiny a gréčtiny v odbornom medicínskom jazyku v rôznych etapách jeho vývoja. Vymedzujú sa základné vlastnosti termínu, načrtnuté sú niektoré špeciálne otázky lekárskej terminológie a v hrubých rysoch sa podáva charakteristika terminológie anatomickej a klinickej.

Predmetom druhej kapitoly je účelne redukovaný výklad tých fonetických a morfologických javov a prostriedkov latinčiny, príp. gréčtiny, ktoré spoluvytvárajú formálnu podstatu lekárskej terminológie. Tu sa žiada poznamenať, že i táto stránka medicínskeho jazyka má svoje špecifiká, motivované najmä snahou o čo najväčšie zjednodušenie a upevňované dlhodobým praktickým používaním.

Ďalšia časť zhŕňa pravidlá derivácie a tvorenia kompozít, ako aj analýzu syntaktickej štruktúry termínu. V prehľade latinských a gréckych predpôn sú zároveň zachytené ich synonymické, antonymické, príp. homonymické ekvivalenty. V tejto súvislosti však treba upozorniť, že práve ich uvedenie by si vyžadovalo väčšiu dôslednosť. V rámci sufixálneho odvodzovania zaujme prezentácia slovenskej podoby latinských a gréckych prípon u domestikovaných výrazov, ktoré sú najmä v praxi veľmi frekventované. Pomerne podrobný je abecedný súpis zložiek kompozitných termínov, zostavený na základe frekvenčného hľadiska. I v tomto prípade sa uvádzajú používané synonymické a antonymické výrazy. Do tejto kapitoly je zaradený tiež slovensko-latinsko-grécky slovník najdôležitejších lekárskych termínov, ktorý je nepostrádateľným doplnkom podobných príručiek. V závere sa preberajú jednotlivé štruktúrne typy viacslovných termínov.

Celkom netradične je koncipovaná štvrtá kapitola, v ktorej autor zostavil na základe vecnej pojmovej stránky vybrané patologické a klinické termíny, tématicky rozčlenené do štyroch celkov: všeobecné termíny; isté vlastnosti a stavy; chorobné príznaky; konkrétne chorobné prejavy a chirurgické termíny. K sebe sa tak dostávajú lexikálne, gramaticky, príp. i sémanticky diferencované spôsoby vyjadrenia základných pojmov klinických disciplín. Tento postup umožňuje orientáciu podľa významových súvislostí, ktorá je z hľadiska praktických potrieb veľmi užitočná a pritom ojedinelá. V niektorých príkladoch tejto časti by bolo vhodné v záujme presnosti a najmä s ohľadom

na širší okruh používateľov knihy uviesť definíciu termínov, a nie iba latinský, príp. grécky výraz v zdomácnelom tvare, napr.: diferenciálna diagnóza (str. 116), chloazma (str. 145) ai.

Minimum z receptúrnej latinčiny obsahuje piata kapitola. Okrem údajov o zložení receptu a výkladu jeho formálnej gramatickej stránky sa predkladá obligátny zoznam najčastejších farmaceutických výrazov a príkladov liekových skupín, charakterizovaných na základe vlastností slovotvornej povahy.

Knihu uzaviera výber z latinských citátov a sentencií, ktorý by azda mohol byť i obšírnejší a výraznejšie medicínsky orientovaný. Privítať treba zoznam použitej literatúry zaradený za každú kapitolu.

Kompendium latinskej lekárskej terminológie pokladám za cennú pomôcku, odborne spoľahlivo fundovanú. Konštatuje minimálny rozsah jazykových znalostí, ktorých zvládnutie znamená pre medika condicio sine qua non, pokiaľ odmieta prijímať informácie sprostredkované v študovaných disciplínach neuvedomelo a mechanicky.

Elena MAREČKOVÁ

Jozef Minárik, *Renesančná a humanistická literatúra: svetová, česká, slovenská.* Bratislava, SPN 1985, 272 s.

Predložená kniha ako stredné ohnisko spája reťaz, ktorú začal autor svojou príručkou *Stredoveká literatúra: svetová, česká, slovenská* (Bratislava, SPN 1977, 336 s.) a ktorej záverečný článok predstavuje jeho *Baroková literatúra: svetová, česká, slovenská* (tamže, 1984, 392 s.). Za chronologický rámec tohto zväzku si autor zvolil poldruhastoročie medzi r. 1500-1650. Člení ho na tri etapy: 1/ obdobie začiatkov renesančnej a humanistickej literatúry na Slovensku, 1500-1540; 2/ obdobie rozkvetu, 1540-1620; 3/ obdobie doznievania, 1620-1650. Navidomoči ide o členenie približné, hrubé. Neakceptovanie tradičných medzníkov – r. 1465/7, v Bratislave zriadené studium generale, tzv. Academia Istropolitana; r. 1526, katastrofa pri Moháči; r. 1635, založenie Trnavskej univerzity – vyplýva najskôr zo zámeru podčiarknuť plynulosť vývinu (pozri s. 52) a faktickú koexistenciu či už literatúry stredovekého, resp. humanistického razenia, či literatúry s prevažujúcimi humanistickými elementmi alebo skôr s barokovými myšlienkovými aj formálnymi akcentmi. Na túto skutočnosť upozorňuje autor aj v podkapitolke 5.0 *Úvod* (s. 53 nn.) Jednako ťažko sa ubránime pocitu, že je to trocha slabina tejto knižky, ak uvedený kultúrny fenomén nie je v knihe pod takto formulovaným nadpisom pertraktovaný pokiaľ možno kontinuitne a úplne. Predmetom pozornosti tohto diela je teda síce všetka spisba vznikajúca v naznačených desaťročiach, no jeho názov určujú novšie tendencie vo vtedajšom literárnom vývine.

Kniha sa skladá z piatich kapitol. Krátka 1. kapitola *Ideový a umelecký charakter renesančnej a humanistickej literatúry* (s. 11-26) sa zaoberá základnými otázkami – začiatkami, hospodárskymi, sociálnymi a politickými determinantmi, vzťahmi medzi humanizmom, renesanciou a reformáciou, príp. manierizmom ap. Treba pripomenúť, že J. Minárik správne nezdôrazňuje zásadný preryv či zlom medzi stredovekom a renesančnou érou, veď stredovek v mnohom anticipuje javy, ktoré sa pokladajú za atribúty humanizmu (napr. racionalizmus ako konštitutívna hodnota renesancie, s. 12, sa naskrze nedá uprieť ani mysleniu predchádzajúcej epochy).

Na látku bohatá 2. kapitola *Európske renesančné a humanistické literatúry 14.-17. stor.* (s. 27-43) predstavuje v kocke najprv zdroje a inšpiračné zdroje, čiže antickú grécku a rímsku literatúru, potom sa zaoberá talianskou, francúzskou, španielskou, portugalskou, anglickou, nemeckou, holandskou, maďarskou, ruskou, poľskou a chorvátskou renesančnou literatúrou a napokon aj výtvarným umením. Vzťah medzi rozsahom matérie a obmedzeným priestorom pre expozé naznačuje, že ide len o nanajvýš stručný, kontúrovitý náčrt; niekde máme pred sebou vlastne iba glosovaný menoslov. V ruskej literatúre napojenej na vplyvy Byzancie, kde nedošlo k takému výraznému oslabeniu väzby na antickú literatúru, sa sotva dá v pravom zmysle hovoriť o renesancii, ktorej podstatným prvkom je návrat *ad fontes*. Spomedzi vzorov európskej renesančnej poézie (s. 21) nedopatrením vypadli Vergiliove *Eklógy*. Prekvapuje údaj o Erazmovej príručke humanistickej poetiky – vo vyčerpávajúcom *Index of Erasmus' Writings* (Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, P. S. Allen, T. XII, Oxford 1958, s. 16-34) nenachádzame nijaký údaj o podobnom traktáte. Omylom je takisto zaradenie Erazmových *Adagií* a *Rytiera kresťanského* medzi satirickú prózu (s. 35). Popri vrcholnej satire, ktorú tu zastupuje *Chvála bláznivosti*, však mohli figurovať navyše jeho populárne a často štipľavé *Colloquia familiaria*, používané v tom období aj v školách na Slovensku.

Zjavne minimalizovaný priestor zaberá výklad o súdobých orientálnych literatúrach a o českej renesančnej a humanistickej literatúre druhej polovice 15. až po začiatok 17. stor. (necelých 7 strán!). Pre adekvátny obraz situácie to vonkoncom nepostačuje a možno si klásť otázku, či je taký rezumovitý výklad vôbec funkčný.

Jadrom diela je 5. kapitola, obraz slovenskej renesančnej a humanistickej literatúry. Delí sa na závažný úvod (s. 52-72) a 4 podkapitoly – prvé tri analyzujú jednotlivé vývinové fázy slovenského literárneho humanizmu, posledná sa zaoberá ústnou slovesnosťou (s. 237-247). Centrálne tri podkapitoly majú jednotné členenie: po úvodnej charakteristike etapy postupuje J. Minárik podľa žánrov (poézia – náboženská, svetská; próza – náboženská, umelecká, vecná, odborná; dráma) a v ich rámci predstavuje jednotlivé osobnosti, resp. pamiatky. Ak tu napriek faktickej kvantitatívnej a neraz aj kvalitatívnej superiority latinskej produkcie vyznieva celkový obraz skôr v pro-

spech nelatinskej tvorby (pre porovnanie napr. podľa F. Paulsena, *Geschichte des gelehrten Unterrichts, I.* Leipzig 1919, bol v Nemecku v šesťdesiatych rokoch 16. stor. tento pomer 2 : 1 v prospech latinských tlačí, v poézii dokonca 5 : 1), iste ide o autorov zámer akcentovať zdroje a iniciatívy, ktoré viedli k postupnému emancipovaniu domácej národnej literatúry.

Pokiaľ ide o štruktúru expozé, tak ako v diele *Stredoveká literatúra* či v navädzujúcej *Barokovej literatúre*, ani tu sa autor nepúšťa do ďalekosiahlych rozborov. Jeho podanie je skôr stručné, až heslovité. Slabinou takejto koncepcie je absencia celistvejšieho pohľadu a argumentovaného vykreslenia širšieho kontextu. Nespornou výhodou takéhoto prezentovania látky je zasa prehľadná štruktúra, čo zľahčuje používateľovi orientáciu, a to pri knihe, ktorá chce byť predovšetkým vysokoškolskou príručkou, načim hodnotiť kladne. Pravda, ako rukoväť slovenskej renesančnej a humanistickej literatúry dobre poslúži aj pokročilejším i profesionálnym záujemcom. Obsah knihy však prezrádza, že výskum tejto epochy u nás sotva prekročil začiatočnú fázu a najmä naše poznanie humanistickej prózy je veľmi medzerovité. Hodnotu faktograficky až prekondenzovanej knihe nenarušujú ani jednotlivé lapsusy. Napr. chronologicky je členstvo Juraja Wernera (nar. 1490) v Celtesovej *Sodalitas litteraria Danubiana* nereálne (s. 57); smrť Valentína Ecchia (s. 73) posúva epistolografia najmenej do r. 1553; chýrny paškvil *Julius exclusus* (s. 74) je anonymný, okrem bratislavského prepošta Hieronyma Balba sa medzi možnými autormi uvádza najmä Erazmus; *Lexicum symphonum* (s. 88) nie je dielom Žigmunda Geloa Tordu; Sambucov dialóg o ciceronianizme nepatrí do filozofie (s. 162). Isté nepresnosti sú aj v prekladoch latinských názvov diel: na s. 125 *arma* znamená erb, nie zbrane; *casus* (s. 126) označuje osud; *scutum* (s. 155) sa malo vzhľadom na paralelné miesto z Písma preložiť ako štít, nie iba ochrana ap. Pri prepise gréckych titulov je vhodnejšie uprednostniť transkripciu.

Cennou súčasťou príručky je bohatá abecedne usporiadaná bibliografia na konci každej kapitoly. Obsahuje vyše 1 000 položiek, asi polovica z nich sú slovenské publikácie. Bibliografické údaje sú spoľahlivé, presné, odhliadnuc od zopár tlačových chýb v *Dodatku* na s. 42 (1948 = 1984; 1955 = 1985). Údaje o prameňoch nachádzame aj v poznámkach (s. 247-254). Medzi klady diela patria aj vyobrazenia (67), praktickou pomôckou je register autorov a diel (s. 257-267).

Jozef Minárik, náš najskúsenejší bádateľ v literatúre staršieho obdobia, odborník s obdivuhodne širokým diapazónom výskumných záujmov, zhrnul doterajšie výsledky štúdia do syntetického literárno-historického pohľadu na humanizmus, prvého na Slovensku. Po Kuzmíkovom lexikóne slovenských humanistov (Martin 1976) máme teda ďalšiu základnú príručku pre prácu v tejto oblasti. Sotva ju bude smieť ignorovať hocikto, ak sa bude chcieť podujať na seriózny pokus o hlbší výskum, o odstraňovanie pretrvávajúcich bielych miest v našom doterajšom poznaní prípadne o jeho spresnenie.

Daniel ŠKOVIERA

ZPRÁVA O ČINNOSTI JKF ZA ROK 1990

JKF má 315 řádných a 4 čestné členy. 245 je jich registrováno v Praze, 66 v brněnské a olomoucké pobočce. Úzce spolupracuje se Slovenskou JKF, jejíž předseda, PhDr. Pavol Valachovič, CSc., je současně prvním místopředsedou JKF (společná edice ZJKF, finanční příspěvky, výměna přednášejících). Kontakty se zintenzívnily hlavně mezi brněnskou pobočkou a Bratislavou. Brněnští i pražští kolegové metodicky i odborně pomáhají při opětném zavedení latiny na olomoucké univerzitě. Dále navázala brněnská pobočka nově spolupráci s brněnským biskupstvím a s biskupským gymnáziem v Brně.

Výbory a valné hromady se scházely podle potřeby. K personální změně došlo jen v pražském ústředí, kde po úmrtí dr. Ladislava Vidmana, CSc., byla na funkci vědeckého tajemníka v březnu 1990 kooptována dr. Jana Kepartová. Dr. Pavel Spunar, CSc., který vedl medievistickou skupinu po 30 let, předal štafetu dr. Petru Čornejovi, CSc., který byl do výboru kooptován v listopadu 1990. Výbor poděkoval dr. Spunarovi za jeho dlouholetou a vpravdě obětavou práci a doufá, že zůstane i přes své značné pracovní vytížení členem výboru JKF.

Jednotliví členové JKF poskytují odborné konzultace institucím i jednotlivcům, podílejí se na tvorbě učebnic i populárně vědeckých publikací a jejích recenzí. Většina autorů jednotlivých publikací edice Gymnasion, která je připravována Ústavem pro klasická studia a je podporována ministerstvem školství jako doporučená literatura pro žáky gymnázií, je rovněž členy JKF.

Člen výboru JKF a vědecký pracovník Ústavu pro klasická studia, dr. Pavel Spunar, CSc., je členem Grantové agentury ČSAV.

JKF nemá prostředky na vydávání knižních publikací. Vydává jen časopis ZJKF. Tento časopis se vyměňuje i do zahraničí. Je to jediný odborný časopis o klasických studiích v ČSFR, v němž se publikuje česky (s cizojazyčnými resumé), a mohl by tudíž být přístupný i středoškolákům a jejich učitelům i širší veřejnosti. Zatím je rozesílán jen členům JKF.

Bibliografická komise JKF, vedená Dr. Janou Gombárovou, vydává ve spolupráci se slovenskými kolegy jednou za dva roky *Bibliografii řeckých a latinských studií v Československu*. Nyní pracuje na svazku 19.

Pražské ústředí JKF má již léta problémy s prostorami. Sekretariát JKF je umístěn v ÚKS. Knihovna JKF je ve sklepních prostorách na 3 místech v Praze. Její fond je rozšiřován pouze dary a výměnou. Brněnská knihovna JKF je doplňována pouze nákupem *Listů filologických*.

Výbor brněnské odbočky s delším časovým předstihem připravoval s tehdy ještě existujícím KPÚ v Brně druhé setkání latinářů z obou moravských krajů.Konalo se 27. 4. 1990 na gymnáziu Lerchova. Zúčastnilo se ho asi 160 profesorů latiny působících na moravských středních školách a kro-

mě nich i absolventi latiny na brněnské fakultě, kteří působí v Čechách a na Slovensku. Při příležitosti setkání vyšlo první číslo časopisu *Echo Latina*, který začali vydávat studenti latiny na FF MU.

Katedra věd o antickém starověku FF UK v Praze uspořádala 24.11.1990 setkání absolventů latiny, na němž se hovořilo o stavu výuky latiny v českých zemích. Zde byly učiněny první kroky k založení *Asociace učitelů latiny*. Setkání se účastnili i zástupci výboru JKF, kteří usilují o co nejužší spolupráci mezi oběma institucemi.

11.-12. 12. 1990 se konala v Liblicích konference *Klasické vzdělání v ČSFR – současnost a budoucnost*, jíž se účastnily všechny pobočky JKF i SJKF. Prof. Oliva tu přednesl referát o zahraničních stycích klasických filologů a dr. Kepartová o současnosti JKF.

Koncem roku vznikla při JKF v Praze volná skupina latinářů, která nabízí pracovníkům ČSAV základní kursy latiny a četbu klasických, středověkých i humanistických textů z mnoha oborů. Anketa ovšem ukázala, že zájem o výuku latiny mají i pracovníci jiných kulturních zařízení a institucí. Koordinátorem této skupiny je dr. Markéta Klosová.

JKF pořádá pravidelně vědecké přednášky z období antického Řecka a Říma z oblasti historie, filologie, klasické archeologie, epigrafiky, filozofie, raného křesťanství, recepce antiky atd. a z období latinského středověku, kde je interdisciplinární pojetí ještě výraznější (latinisté, historikové, bohemisté, archiváři, pomocné vědy historické atd.), a vytváří tak platformu pro diskusi odborníků různých specializací:

***Praha* – antika: 7 přednášek + 1 mimořádná:**
25. 1. 1990:
Shromáždění věnované památce Dr. Ladislava Vidmana, CSc. Jeho přednášku na téma *Ratio nominum v Novém zákoně* přečetl Dr. Jan Souček.
22. 2. 1990:
Dr. Jana Kepartová, *Příspěvek k výzkumu římských ženských jmen*
29. 3. 1990:
Dr. Jiří Kraus, DrSc., *Antická rétorika a současnost*
26. 4. 1990:
Dr. Jan Janoušek, *Klémens Alexandrijský a idea zbožštění člověka*
31. 5. 1990:
Prof. Dr. Karel Janáček, DrSc., *Mikrologie a filologie*
11. 10. 1990:
Prof. Dr. Stanislav Segert, *Historická úloha koiné* (host z Kalifornie)
25. 10. 1990:
Doc. Dr. Bořivoj Borecký, CSc., *Matematické vyjádření některých principů stylu a kompozice v antických literaturách*
29. 11. 1990:
Slavnostní večer k uctění památky prof. Dr. Bohumila Ryby (ve spolupráci

s Prezidiem ČSAV a Katedrou věd o antickém starověku filozofické fakulty Univerzity Karlovy). Přednášku o prof. Rybovi přednesla Dr. Dana Martínková, CSc.

***Praha* – středověk: 7 přednášek:**
27. 2. 1990:
Dr. Anežka Vidmanová, CSc., *Prameny, citáty, autority. K některým podobným rysům v současné a středolatinské literatuře*
20. 3. 1990:
Dr. Milada Řihová, *Nad dílem Albíka z Uničova*
15. 5. 1990:
Dr. Petr Charvát, CSc., *K sociální struktuře české společnosti v 11. a 12. století*
19. 6. 1990:
Doc. Dr. Noemi Rejchrtová, *Jan Bechyňka – utrakvistický mystik*
23. 10. 1990:
Prof. Dr. František Kavka, CSc., *Karel IV. a jeho úloha při vzniku velkého západního schizmatu*
13. 11. 1990:
JUDr. Jiří Kejř, CSc., *Korunovace krále Vladislava II.*
29. 11. 1990:
viz přednášky z antiky

***Brno* – 3 přednášky + 2 mimořádné:**
12. 3. 1990:
Dr. Věra Barandovská, *Latinské a řecké prvky v systému umělých jazyků*
27. 4. 1990:
Doc. Dr. Miloš Štědroň, CSc., *Latina v hudební tvorbě Jana Nováka*
28. 5. 1990:
Dr. Daniel Škoviera, *Ars versificandi humanisty Valentina Ecchia*
26. 11. 1990:
Prof. Heiner Eichner, *Neuerschlossene Quellen zur Frühgeschichte der lateinischen Poesie* (host z Vídně)
26. 11. 1990:
Prof. Carlo Consani, *Le idee e prattiche dialettologiche fra l'antichità classica e il medioevo* (host z Pescary)

***Olomouc* – 3 přednášky:**
18. 1. 1990:
Doc. Dr. Stanislav Sedláček, *Matematické prvky v římské architektuře* (pro pobočku Jednoty českých matematiků v Olomouci)
8. 3. 1990:
Doc. Dr. Stanislav Sedláček, *Žena v antice* (Šternberk)

22. 11. 1990:
Doc. Dr. Stanislav Sedláček, *Antické památky v Turecku* (ve Skrbni u Olomouce)

Jednotliví členové všech poboček JKF přednášejí v zahraničí (Itálie, Rakousko, SRN, Polsko atd.). JKF dostává pozvánky na mezinárodní konference pořádané mezinárodní organizací FIEC (*Fédération Internationale des Associations des Études Classiques*, jejíž členem je v zastoupení prof. Pavla Olivy. Finanční, tj. devizové potíže znemožňují naši účast na jednáních valných shromáždění FIEC. Výjimkou byl 7. kongres FIEC v Budapešti v roce 1979, kde byla poměrně značná účast našich badatelů. Osmého kongresu v roce 1984 v Dublinu se neúčastnil nikdo. Prof. Oliva se jako referent placený pořadateli mohl zúčastnit 9. kongresu FIEC v Pise v srpnu 1989 s referátem o problematice raných řeckých dějin a zastupovat JKF i na valném shromáždění FIEC. Jednání kongresu se zúčastnil i další člen JKF (předseda brněnské pobočky) prof. Dr. A. Bartoněk, DrSc. Příští kongres FIEC bude uspořádán v roce 1994 v kanadském Quebecku, takže lze stěží očekávat naši účast. JKF udržuje písemný styk se sekretariátem FIEC ve Švýcarsku. Protože je JKF členem FIEC, je zároveň zastoupena i v *Conseil International de la Philosophie et des Sciences Humaines*, jehož členem vedle *Union Académique Internationale* (členem UAI je i ČSAV) je např. i FIEC.

Jana KEPARTOVÁ

SPRÁVA O ČINNOSTI SLOVENSKEJ JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLÓGOV PRI SAV ZA ROK 1990

Činnosť SJKF riadil deväťčlenný výbor, ktorého zloženie sa v priebehu roka nezmenilo: Dr. Pavol Valachovič, CSc. (predseda), Dr. Alexandra Mallá (podpredsedníčka), Dr. Daniel Škoviera (vedecký tajomník), Dr. Tomáš Oravec (hospodár), Dr. Jana Bartosiewiczová, CSc., Dr. Klára Buzássyová, CSc., Doc. Dr. Peter Blaho, CSc., Doc. Dr. Peter Kuklica, CSc., a Doc. Dr. Etela Šimovičová, CSc. (členovia výboru). Výbor zasadal nepravidelne; okrem schôdzí 26. 9. a 26. 11. rokovalo častejšie predsedníctvo o zabezpečení chodu spoločnosti. Výborové schôdze hodnotili a zabezpečovali činnosť SJKF v roku 1990 a pripravovali plán na rok 1991.

V uplynulom roku uskutočnila SJKF jednu besedu (26. 3. – o preklade rímskych historikov; spoluorganizátorom bolo vydavatelstvo Tatran, kde diela vyšli) a 4 prednášky: 1. M. Pardyová: *Ranokresťanské umenie v kontexte neskoroantického umenia* (26. 4.); 2. J. Nechutová: *Tradície európskej konsolačnej literatúry* (31. 5.); 3. P. Valachovič: *Antické pamiatky v Turec-*

ku (18. 10.); 4. A. Bartoněk: *Mykénska slovná zásoba* (20. 11.). Rast poslucháčskeho záujmu – na prednáškach sa zúčastnilo v priemere 30 poslucháčov – možno pripísať nielen úsiliu výboru získať renomovaných prednášateľov a ponúknuť atraktívne témy (navyše 2 prednášky boli s diapozitívmi), ale aj prírastkom poslucháčov na štúdiu latinčiny a v neposlednom rade z ujmu pracovníkov katedier FF UK (osobitne umenovedných) o tieto podujatia. Diskusie na prednáškach boli otvorene, živé a zväčša odborne na výške.

Okrem prednášok si SJKF vytýčila za cieľ prispieť k riešeniu problémov okolo transkripcie a flexie antických mien zostavením slovníka. V uplynulom roku sa vytvorila báza excerptov zo Slovníka antické kultury (grécke a rímske osobné mená). K doplneniu bázy z registrov prekladov ap. a ku koncipovaniu sa pre nedostatok času ešte neprikročilo.

Na novú situáciu v školstve reagovalo vedenie SJKF usporiadaním ankety o vyučovaní latinčiny na gymnáziách v Slovenskej republike. Bolo rozoslaných 83 anketových lístkov na gymnáziá v Bratislave, ako aj rovnomerne do všetkých krajov Slovenska. Akcia sa začala koncom oktobra a v priebehu novembra sa vrátilo 74 vyplnených anketových lístkov, čo predstavuje takmer 90 %-nú návratnosť. Výsledky ankety boli prednesené na konferencii *Klasické vzdelanie v ČSFR – súčasnosť a budúcnosť* (Liblice pri Mělníku, 11.-12. decembra 1990) a boli publikované aj v tlači (Učiteľské noviny 1991, č. 3, s. 9).

Aj v uplynulom roku sa SJKF podieľala na vychádzaní *Zpráv JKF* ako spoločného stavovského časopisu klasických filológov Česko-Slovenska, a to jednak alikvotným finančným podielom, jednak publikovaním v tomto časopise. V uplynulom roku sme zredigovali tzv. slovenské číslo (XXXIII-1991), zložené vo veľkej väčšine iba z príspevkov slovenských klasických filológov. SJKF sa zúčastňuje aj na zostavovaní pravidelne vychádzajúcej bibliografie klasických štúdií u nás.

Pokiaľ ide o stav členskej základne, v r. 1990 vstúpili do SJKF 3 noví členovia, na druhej strane dvom členom výbor ukončil členstvo pre neplatenie členského príspevku za viac rokov, jeden člen písomne oznámil, že zo SJKF vystupuje. Do roku 1991 teda SJKF vstúpila s 87 riadnymi členmi.

Spolupráca so sesterskou Jednotou klasických filologů sa okrem spomenutej publikačnej oblasti prejavovala vo výmene informácií a posielaní pozvánok na prednášky a iné podujatia. V uplynulom roku bola osobitne plodná spolupráca s odbočkou JKF v Brne, keďže na bratislavskom fóre vystúpili traja prednášatelia z Masarykovej univerzity v Brne a v brnianskej odbočke zasa odznela prednáška D. Škovieru o humanistovi V Ecchiovi (28. 5.). Spoluprácu našich vedeckých spoločností napomáhali aj pracovné cesty členov výborov.

Pokladáme však za nedostatok v organizácii spomenutej konferencie v Libliciach o stave a perspektívach klasickej filológie v ČSFR, že sa v programe podujatia nerátalo aj s časovým priestorom na rokovanie zástupcov

výborov obidvoch Jednôt, a to najmä vzhľadom na potrebné organizačné zmeny, odrážajúce pripravované nové, politickej federácii zodpovedajúce postavenie národných akadémií vied resp. vznik Česko-Slovenskej učenej spoločnosti.

Dobré kontakty má SJKF s Filozofickou fakultou UK, ktorá poskytuje pre našu činnosť priestory. Navyše veľká časť členstva a väčšina členov výboru pracuje na FF UK, čím sa vytvára organizačná základňa i užšie prepojenie na zatiaľ jediné vedecko-výskumné pracovisko v oblasti antického staroveku na Slovensku. Konkrétna spolupráca s pracoviskami SAV sa týkala predovšetkým Jazykovedného ústavu SAV (slovník antických mien, informácie o podujatiach).

Tradične úzke väzby spolupráce nás spájali s vydavateľstvom Tatran. Prejavili sa v príprave prekladov (prekladanie a lektorovanie chystaných titulov), ale aj v spoločných podujatiach (beseda o triptychu rímskych historikov). Spolupracovali sme aj s prekladateľskými organizáciami – klasickí filológovia boli zastúpení v riadiacej rade Slovenskej spoločnosti prekladateľov umeleckej literatúry a okrem toho v pravidelne organizovanej Letnej škole prekladu odznela prednáška D. Škovieru o prekladaní antických umeleckých textov. Pokračovala aj spolupráca so Slovenským rozhlasom v Bratislave, pre ktorý sa priebežne pripravuje voľný seriál relácií Antická knižnica s mesačnou periodicitou. Tento seriál dostal značnú publicitu aj v tlači a má dobrý poslucháčsky ohlas. Periodická tlač (Večerník) a rozhlas (Bratislavský zvukový denník) propagovali aj prednášky SJKF. Na vysokej grafickej úrovni je však aj tradičná propagácia našich podujatí plagátmi, ktoré zhotovuje doc. Kuklica. Medzi poslucháčmi FF UK propagovali naše podujatia aj vyučujúci členovia výboru SJKF.

SJKF nezaznamenala v uplynulom roku nijaké inštitucionálne zahraničné styky.

Pokiaľ ide o hospodársku agendu SJKF, zabezpečuje ju Organizačné stredisko vedeckých spoločností pri SAV. Jeho služby hodnotíme ako veľmi dobré. Pokiaľ ide o spoluprácu s orgánmi SAV, kladne hodnotíme usilie aj formou pracovných stretnutí funkcionárov vedeckých spoločností prispieť k informovanosti, k výmene skúseností a názorov a k hľadaniu ciest pre rozvoj vedeckých spoločností v budúcnosti.

Daniel ŠKOVIERA

ZPRÁVA O ČINNOSTI JKF ZA ROK 1991

Hlavní náplní práce JKF v Praze v roce 1991 byla stejně jako v minulých létech přednášková a publikační činnost spolu s kontakty s *Fédération Internationale des Associations des Études Classiques* (= FIEC). Vzhledem

k aktuální situaci byla věnována zvýšená pozornost snaze posílit výuku klasickým jazykům na gymnáziích jakož i vytvářet možnosti k prohloubení těchto znalostí mezi zájemci z řad širší veřejnosti. Časově náročné bylo průběžné řešení organizačních úkolů, nutných k řádnému chodu společnosti, zvláště po hospodářské stránce. Lze říci, že v rámci daných možností bylo dosaženo dobrých výsledků. Jako v předešlých létech pokračovala úzká spolupráce se Slovenskou JKF v Bratislavě (společná edice ZJKF, finanční příspěvky, výměna přednášejících).

Pravidelná přednášková činnost byla zaměřena na tematiku z období antického Řecka i Říma, z oblasti historie, filologie, klasické archeologie, epigrafiky, filozofie, raného křesťanství, recepce antiky (např. v historickém románu) atd. a z období latinského středověku, kde je interdisciplinární pojetí ještě výraznější (latináři, historikové, bohemisté, archiváři, pomocné vědy historické atd.) a vytváří platformu pro diskusi odborníků různých specializací. V Praze se konalo celkem 8 přednášek z oblasti antiky a stejný počet z oblasti středověku. Někteří členové JKF přednášeli v zahraničí.

Pomoc při šíření znalostí klasických jazyků se ze strany JKF projevila především tím, že problémům školské výuky latiny u nás i v zahraničí je věnována hlavní pozornost ve svazku *ZJKF* XXXIV 1992, 1-3, připravovaném v roce 1991. Při JKF v Praze vznikla i volná skupina latinářů, kteří poskytují výuku klasických jazyků veřejnosti. Jednotliví členové JKF se účastní odborných konzultací při tvorbě učebnic, recenzují populárně vědecké knihy, popř. se podílejí na jejich přípravě.

Publikační činnost byla i nadále ztěžována nedostatkem prostředků na vydávání knižních publikací, které se úspěšně rozvíjelo zvláště v předválečném období, kdy zásluhou společnosti vyšla řada dodnes hledaných učebnic. V současné době JKF vydává jen časopis *ZJKF*, který od ročníku XXXIII 1991 dostal jméno *AVRIGA*. Název *ZJKF* zůstává v podtitulu. Z finančních důvodů je tento časopis v českých zemích rozesílán zatím jen členům JKF. Jeho plynulému vydávání působí svými důsledky i nadále velké těžkosti situace v našem polygrafickém průmyslu v předchozích létech, která kromě jiného způsobila dlouhé časové mezery při vycházení jednotlivých sešitů. V současné době jsou v tisku svazky ZJKF XXXII 1990, 1-3 a *AVRIGA/ZJKF* XXXIII 1991, 1-4. K vydání je připravena i *Bibliografie za roky 1988-1989*, která vyjde jako *ZJKF* XXXII 1990, 4.

Pokud jde o zahraniční styky, dostává JKF pozvánky na mezinárodní konference, jež pořádá FIEC, jejímž je JKF členem. Zástupcem společnosti v ní je předseda JKF prof. Dr. Pavel Oliva, DrSc., č. k. ČSAV. Finanční a zvláště devizové potíže bohužel neumožňují naši účast na jednáních valných shromáždění FIEC. Příští světový kongres bude pořádán v roce 1994 v kanadském Quebecku, takže lze jen stěží očekávat naši účast. JKF však udržuje průběžný písemný styk se sekretariátem FIEC ve Švýcarsku. Protože JKF je členem FIEC, je zároveň zastoupena i v *Conseil International de*

la Philosophie et des Sciences Humaines při UNESCO, jehož členem je vedle *Union Académique Internationale* (členem UAI je i ČSAV) i FIEC.

V roce 1991 měla JKF 340 členů. Sekretariát společnosti má nyní k dispozici jednu místnost v Ústavu klasických studií ČSAV v Římské ul. 14, 120 00 Praha 2.

Vzhledem k tíživé finanční situaci se početní stav knihovny nemohl zvyšovat potřebnými přírůstky. I tento stav bohužel přetrvává z minulých let. Knihovna JKF je rozmístěna stále ve sklepních prostorách na třech místech v Praze. Knihy jsou tu uskladněny v naprosto nevyhovujících podmínkách pro ně i pro knihovníka, což brání možnému využití stávajících knižních fondů. Tato skutečnost se zřejmě projeví nepříznivě již v nejbližší budoucnosti, kdy lze čekat – po zavedení latiny do škol ve větším měřítku – zvýšený zájem uživatelů knihovny.

Činnost odboček JKF v Brně a Olomouci se rozvíjela samostatně pod vedením vlastních výborů. Olomoucká odbočka uspořádala 4 přednášky o antických památkách.

Jana KEPARTOVÁ – Jan BURIAN

SPRÁVA O ČINNOSTI SLOVENSKEJ JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLÓGOV PRI SAV ZA ROK 1991

Najdôležitejšou udalosťou v živote našej vedeckej spoločnosti r. 1991 bolo Valné zhromaždenie členov, ktoré sa konalo 12. februára 1991. Zúčastnilo sa na ňom 31 z 87 členov SJKF.

Valné zhromaždenie prijalo nové stanovy SJKF, ktoré vypracovala 3-členná skupina pod vedením prof. P. Blahu. Tieto stanovy začali platiť dňom 11. marca 1991; vtedy našu vedeckú spoločnosť a jej nové stanovy zaregistrovalo ministerstvo vnútra Slovenskej republiky.

Valné zhromaždenie zvolilo nové vedenie spoločnosti. Predsedom SJKF pri SAV sa stal doc. Dr. Peter Kuklica, CSc. Vedeckým tajomníkom SJKF sa stal Dr. Daniel Škoviera, hospodárom Dr. Tomáš Oravec. Členmi výboru sú ďalej: Dr. Jana Bartosiewiczová, CSc.; prof. Dr. Peter Blaho, CSc.; Dr. Alexandra Mallá; Dr. Pavol Valachovič, CSc.

Valné zhromaždenie zároveň odsúhlasilo zvýšenie ročného členského príspevku na 40,- Kčs. Výboru SJKF uložilo zahrnúť do plánov činnosti aj starostlivosť o vyučovanie latinčiny resp. klasických jazykov na stredných školách, organizovanie exkurzií, prednášok a sympózií, ako aj rozvíjanie spolupráce s klasickými filológmi najmä v Českej republike.

Výbor SJKF sa v r. 1991 zišiel na 3 schôdzach (24. 1., 12. 2., 29. 11.).

Zameral sa v nich na prípravu Valného zhromaždenia, nových stanov a plánu činnosti na ďalšie obdobie.

V uplynulom roku uskutočnila SJKF 4 prednášky. 1/ *Jubilant Jozef Hrabovský* (M. Okál, 12. 2.); 2/ *Byzantsko-arabské literárne vzťahy* (J. Pauliny, 21. 3.); 3/ *Izidorova kniha De medicina* (F. Šimon, 24. 10.); 4/ *Sokrates* (M. Okál, 14. 11.). Zúčastnilo sa na nich dovedna takmer 150 poslucháčov, značnú časť z nich tvorili nečlenovia, najmä poslucháči FF UK. Oproti r. 1990 ide o mierny rast záujmu. Vedecká úroveň prednášok bola veľmi dobrá, diskusií uspokojivá.

Keďže SJKF sa podujala zaoberať sa aj problematikou vyučovania klasických jazykov na stredných školách na Slovensku, uskutočnilo sa stretnutie dvoch členov výboru (A. Mallá, D. Škoviera) s kompetentnou pracovníčkou ministerstva školstva SR (p. Vaneková) v zastúpení vedúceho odboru gymnázií). Výsledkom rozhovoru bolo konštatovanie, že ministerstvo síce nebráni revalvácii postavenia latinčiny na gymnáziách, nezamýšľa však ani nijakú iniciatívu v tomto smere.

V r. 1991 sme sa rovnako ako v minulosti podieľali na vydávaní časopisu *Zprávy Jednoty klasických filologů* spolu s českou Jednotou klasických filologů, a to finančne i obsahovo. Súhlasili sme s myšlienkou dať časopisu jednoduchší, medzinárodný názov (*Auriga*).

Členská základňa SJKF k 31. 12. 1991 predstavovala 86 riadnych členov, čo je pokles o jedného. V uplynulom roku sme nezískali nijakého nového člena SJKF.

Spolupráca so sesterskou Jednotou klasických filologů sa uskutočňovala jednak na báze spoločného časopisu, jednak formou informácie o podujatiach. Z termínových dôvodov sme sa nemohli zúčastniť na rokovaniach výboru JKF v Prahe, na ktoré sme boli pozvaní. Preto sa ani neuskutočnilo stretnutie členov výborov, na ktorom by sa mali zásadne riešiť vzťahy medzi našimi vedeckými spoločnosťami, s ich reprezentovaním na medzinárodnom fóre *Fédération internationale des Associations des Études Classiques*, príp. otázka spoločného koordinačného útvaru. JKF v Prahe boli poslané naše nové stanovy.

Dobré kontakty má SJKF s Filozofickou fakultou UK, ktorá nám poskytuje priestory na našu činnosť. Veľká časť členstva a väčšina členov výboru pracuje na FF UK. Poklesla však intenzita pracovných kontaktov k vydavateľstvu Tatran, čo je vysvetliteľné súčasnými problémami vo vydavateľskej sfére. Jednotlivci udržiavajú a nadväzujú pracovné kontakty aj s ďalšími vydavateľstvami, s ústavmi SAV a inými inštitúciami. V r. 1991 bol člen výboru SJKF členom poroty Ceny Jána Hollého, ktorá bola udelená prof. J. Špaňárovi za preklad Platónovho súborného diela. Prekladateľ potom prednášal o problematike pretlmočenia v Letnej škole prekladu (september 1991). Oslabila sa pružnosť v spolupráci so Slovenským rozhlasom, informácie o pokračovaní cyklu Antická knižnica treba pokladať za nedostatočné.

Inštitucionálne zahraničné styky sme v minulom roku nezaznamenali. Členovia výboru (spolu s poslucháčmi klasickej filológie FFUK) sa stretli s prof. Dim. Nikitasom z Univerzity v Solúne, ktorý tu predniesol prednášku v rámci návštevy Univerzity Komenského.

Propagáciu podujatí SJKF možno pokladať za primeranú, na dobrej úrovni. Robí sa plagátmi v budovách Filozofickej fakulty, oznamami vo Večerníku príp. v rozhlase.

Vedenie hospodárskej agendy SJKF zabezpečuje Organizačné stredisko vedeckých spoločností pri SAV Jeho služby hodnotíme ako veľmi dobré a osožné.

Daniel ŠKOVIERA

ZPRÁVA O ČINNOSTI JKF ZA ROK 1992

a) ***Přednášky, konzultace, recenze***

I v roce 1992 pořádala JKF pravidelně vědecké přednášky z období antického Řecka a Říma a z období latinského středověku. Vytváří tak platformu pro diskusi odborníků různých specializací.

Jednotliví členové JKF se účastní odborných konzultací i při tvorbě učebnic a publikací napomáhajících učitelům klasických jazyků (letos např. při přípravě Anotované bibliografie českých a slovenských prací o antice, vydané Ústavem pro klasická studia ve spolupráci s nakladatelstvím H&H atd.).

Členové JKF recenzují též populárně vědecké knihy, někteří se podílejí přímo na jejich přípravě. Většina autorů jednotlivých publikací edice *Gymnasion*, která je připravována Ústavem pro klasická studia, je rovněž členy JKF. Tato Edice o antice a antických tradicích je určena především pro školy s výukou latiny a řečtiny, ale i pro učitele dějepisu, estetiky, výtvarné výchovy, češtiny, hudby a pro širší veřejnost.

b) ***Zahraniční styky***

V JKF se pořádají též mimořádné přednášky zahraničních hostů (letos např. Ch. Meier ze SRN, viz níže). A naopak, členové JKF přednášejí též v zahraničí (např. dr. Kepartová, dr. Bažant, dr. Kurzová atd.).

JKF udržuje písemný styk se sekretariátem FIEC ve Švýcarsku. Protože je JKF členem FIEC, je zároveň zastoupena i v *Conseil International de la Philosophie et des Sciences Humaines*, jehož členem je vedle *Union Académique Internationale* (členem UAI je i ČSAV) např. i FIEC. V září t. r. se prof. Oliva zúčastnil 22. valné hromady delegátů FIEC (*Fédération Internationale des Associations des Études Classiques*) ve Stockholmu. Příští kongres FIEC bude uspořádán v roce 1994 v kanadském Quebecu, takže lze stěží očekávat naši účast.

c) ***Publikační činnost***

JKF vydává i nadále časopis *ZJKF*. Z organizačních důvodů došlo v letošním roce ke zpoždění, ale práce se nezastavily a schodek bude vyrovnán. Vedle studentského časopisu *Echo Latina*, vydávaného v Brně, je to jediný časopis o klasických studiích u nás, v němž se publikuje česky (s cizojazyčnými resumé). Bohužel je zatím z finančních důvodů rozesílán jen členům JKF. Letošní jedno číslo bylo věnováno problematice výuky latiny. Bibliografická komise JKF vydává jednou za dva roky *Bibliografii řeckých a latinských studií v Československu.*

d) ***Prostory***

JKF má již léta problémy s prostorami. Sekretariát JKF je umístěn v ÚKS, Římská 14, Praha 2. Knihovna JKF je ve sklepních prostorách. Z důvodů enormního zvýšení nájemného budeme muset knihovnu redukovat.

e) ***Organizace JKF***

Členů JKF je 340. Pobočky Brno, Olomouc. Skupina antická, medievistická, školská (zde byla navázána úzká spolupráce s *Asociací učitelů klasických jazyků* – ALFA). Tato Asociace má napojení na mezinárodní Asociaci.

PŘEDNÁŠKY V JKF V ROCE 1992

Antika:

30. 1.
PhDr. Martin Svatoš, CSc., *Jan Kvíčala a Josef Král v počátcích české univerzity v Praze (1882-1886)*
27. 2.
PhDr. Martin Svatoš, CSc., *Jan Kvíčala na sklonku své kariéry*
26. 3.
PhDr. Jiří Kraus, *Rétorika a kultura*
30. 4.
Doc. Dr. Dušan Machovec, CSc., *K hermeneutice pojmu eidos v Aristotelově filozofii*
28. 5.
Prof. Dr. Pavel Oliva, DrSc., *Helénističtí vládci a svoboda Řeků*
25. 6.
Prof. Ch. Meier, *Entscheidung für Europa. Wie es zu den Griechen kam*
29. 10.
Prof. Dr. Radislav Hošek, CSc., *Dionysios Areopagita – poslední antický novoplatonovec*
26. 11.
Ing. Vladimír Slunečko, *Historické pozadí převzetí písma u Etrusků a Latinů (O původu latinské abecedy)*

Medievistika:
21. 1.
Dr. Blanka Zilynská, *Biskup Filibert a Čechy*
25. 2.
Dr. Jiří Hošna, CSc., *Sv. Václav v obraze středověké literatury*
17. 3.
Doc. Dr. František Šmahel, DrSc., *Neznámá ilustrovaná historie husitství*
14. 4.
Prof. MUDr. Ervín Černý, *Zaniklé osady a jejich polnosti*
12. 5.
PhDr. Michal Svatoš, *Přenesení universitní ideje do Prahy*
16. 6.
PhDr. Petr Charvát, CSc., *Kupec Samo*
13. 10.
Doc. Dr. Eduard Maur, CSc., *Morové epidemie v českých zemích ve 14. a na počátku 15. století*
17. 11.
Dr. Antonín Kostlán, CSc., *Pohromy každodenního života a konec středověku v Čechách*

Jana KEPARTOVÁ

SPRÁVA O ČINNOSTI SLOVENSKEJ JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLÓGOV PRI SAV ZA ROK 1992

Uplynulý rok bol druhým rokom práce nového výboru, ktorý zvolilo Valné zhromaždenie SJKF 12. 11. 1991. Aktivitu našej vedeckej spoločnosti usmerňoval výbor na čele s predsedom SJKF doc. Dr. Petrom Kuklicom, CSc. Sedemčlenný výbor sa v minulom roku nezišiel ani raz v plnom zložení. Uprednostňoval operatívne porady, na ktorých sa riešili aktuálne úlohy. Túto metódu práce napomáhala skutočnosť, že 5 členovia výboru pracujú na FF UK v Bratislave. Výbor zabezpečoval realizáciu podujatí SJKF. Na svojom poslednom zasadnutí 3. 12. 1992 rozhodol o zvýšení ročného členského poplatku zo 40,- Kčs na 50,-, aby sa aspoň sčasti dali uhradiť výdavky najmä na zvýšené poštovné.

Roku 1992 usporiadala SJKF 4 prednášky, a to: 1/ *Nápis na disku z Faistu – jeden z pokusov na Slovensku o jeho rozlúštenie* (M. Okál, 26. 3.); 2/ *Preklady Platónových dialógov do slovenčiny* (J. Špaňár, 9. 4.); 3/ *Delfské výroky* (P. Kuklica, 5. 11.); 4/ *Athos – duchovné centrum nového Grécka* (D. Škoviera, P. Valachovič, 3. 12.). Na prednáškach sa zúčastnilo 110 poslucháčov, pomerne veľký bol záujem z radov študentov FF UK aj ďalších

nečlenov SJKF. Vedecká úroveň prednášok i diskusií bola pomerne veľmi dobrá.

Po dlhšom čase sme usporiadali tematickú exkurziu. Tentoraz bolo naším cieľom Carnuntum resp. Petronell a Bad Deutsch Altenburg. Organizovania sa ujal Dr. Tomáš Oravec. Navštívili sme archeologické vykopávky, dva amfiteátre a muzeálne expozície. Napriek nepriaznivému počasiu sa toto užitočné podujatie vydarilo, azda trocha väčší záujem oň sme očakávali zo strany študentov klasickej filológie; kvôli nim sme zvolili termín počas semestra, 17. X. Na exkurzii sa zúčastnilo 25 záujemcov.

Pozornosť, ktorú SJKF najmä v r. 1990 a 1991 začala venovať situácii vo vyučovaní klasických jazykov na Slovensku, sa premietla do prípravy seminára o vyučovaní latinčiny na slovenských gymnáziách, ktorý sa konal 14. 5. Hlavnou organizátorkou bola členka výboru SJKF Dr. Alexandra Mallá. Záujem o podujatie prejavilo 35 účastníkov, predmetom pozornosti bolo postavenie latinčiny na gymnáziách, osnovy vyučovania na rozličných typoch škôl, učebné pomôcky a texty. SJKF sa usilovala ponúknuť na tomto fóre bázu aj pre ustanovenie asociácie učiteľov klasických jazykov, sformovať tu však jej prípravný výbor sa nepodarilo, aj keď myšlienka takejto organizácie našla priaznivú odozvu.

Naša spolupráca so sesterskou Jednotou klasických filologů sa uskutočňovala predovšetkým na báze spoločného časopisu *Zprávy JKF*, ktorý od ročníka XXXIII/1991 nesie nový medzinárodný názov *Auriga*. A práve tento zväzok, ktorý vyšiel v uplynulom roku, pozostáva takmer výlučne z príspevkov slovenských klasických filológov a bol u nás redigovaný (D. Škoviera). Časopis dostali poštou alebo osobne všetci platiaci členovia SJKF (ešte pred zvýšením poštovného).

Spoločne s českou JKF zostavujeme periodicky vychádzajúcu *Bibliografiu klasických štúdií v Československu*. Údaje za Slovensko zabezpečuje Dr. Pavol Valachovič. Výbor SJKF rozhodol o pokračovaní v príprave spoločnej bibliografie prinajmenej za obdobie do konca r. 1992, odporúča však kontinuáciu aj po tomto dátume.

SJKF dostávala z JKF v Prahe informácie o prednáškových podujatiach. Stretnutie výborov sa však neuskutočnilo, keďže politická situácia urobila organizačné rokovania bezpredmetnými.

Kontakty konkrétnej spolupráce má SJKF s Filozofickou fakultou UK, ktorá nám poskytuje priestory na našu činnosť. Navyše veľká časť členstva a väčšina členov výboru pracuje na FF UK. Poklesla intenzita kontaktov s vydavateľstvami, spolupráca s ústavmi SAV a ďalšími ustanovizňami nemá širší inštitucionálny charakter.

Zahraničné kontakty SJKF v uplynulom roku nezaznamenala.

Členská základňa SJKF k 31. 12. 1992 predstavovala 89 členov, čo je prírastok o troch. V uplynulom roku sme získali 4 nových členov, jeden člen SJKF (doc. Dokuš) zomrel.

Propagáciu podujatí SJKF možno pokladať za primeranú, na dobrej úrovni. Robí sa plagátmi v budovách Filozofickej fakulty, ojedinele aj inde, oznamami vo Večerníku príp. v rozhlase.

Vedenie hospodárskej agendy nám zabezpečuje Organizačné stredisko vedeckých spoločností pri SAV. Jeho služby hodnotíme ako veľmi dobré a osožné.

Daniel ŠKOVIERA

Upozornění čtenářům

Bibliografie řeckých a latinských studií v Československu 1988-1989 (Auriga – ZJKF XXXIV 1992, 4) vyšla jako samostatný titul v nakladatelství KLP – Koniasch Latin Press, Praha 1993. Publikace je poskytována v rámci předplatného ZJKF.